ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

The Gleaner

Vol 14 (1977)

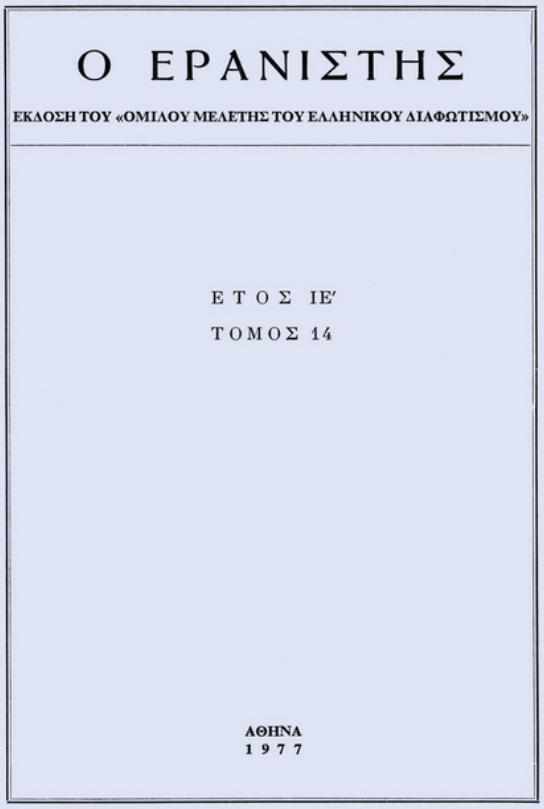
Ο ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ «ΟΜΙΛΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ»

ΕΤΟΣ ΙΕ'

ΤΟΜΟΣ 14

ΑΘΗΝΑ
1977

Η δολοφονία του κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια

Βασίλης Κρεμμυδάς

doi: 10.12681/er.380

To cite this article:

Κρεμμυδάς Β. (1977). Η δολοφονία του κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια. *The Gleaner*, *14*, 217–281. https://doi.org/10.12681/er.380

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 16/04/2024 14:23:38

Η ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗ ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ

Μιὰ πολιτικὴ δολοφονία εἶναι πάντοτε ἕνα σημαντικὸ ἱστορικὸ γεγονός, ἐπειδὴ συνήθως ἐκφράζει ἕνα κρίσιμο πολιτικὸ κλίμα καὶ εἶναι δυνατὸ νὰ ὁδηγήσει σὲ ἀλλαγὲς στὸ χῶρο ἄσκησης τῆς πολιτικῆς. Εἶναι εὐνόητο ὅτι τὸ πολιτικὸ κλίμα γίνεται ἀκόμη πιὸ βαρύ, ἂν στόχος τῆς δολοφονικῆς ἐνέργειας εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους. Δὲν πρέπει μάλιστα νὰ ἀμφιβάλλουμε ὅτι μιὰ τέτοια δολοφονία μαρτυρεῖ ποικίλους ἀνταγωνισμοὺς καὶ κοινωνικὲς ἀντιθέσεις ἐξαιρετικὰ ἔντονες.

Ἡ δολοφονία τοῦ πρώτου ἀρχηγοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο τοποθετεῖται: τὸ ἐλεύθερο τμῆμα τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας ἀναζητοῦσε τὴν ταυτότητά του μέσα σὲ ἕνα κράτος μὲ εὔθραυστη ἀκόμη τὴν ἀνεξαρτησία του, μὲ ἀκαθόριστα ὅρια καὶ μὲ μιὰ ἔκταση πού, ἀντὶ νὰ ρυθμίζει, ἔθετε μᾶλλον στὸν ἑλληνισμὸ σοβαρότατα προβλήματα ἐθνικῆς ἀπελευθέρωσης καὶ ἀνεξαρτησίας.

Ἡ ἀφορμὴ γιὰ νὰ ξαναερευνηθεῖ τὸ ζήτημα τῆς δολοφονίας τοῦ κυβερνήτη Ἰωάννη Καποδίστρια δόθηκε ἀπὸ τὴν πληρέστερη δικογραφία πού γνωρίζουμε ὡς τώρα καὶ πού περιῆλθε σὲ γνώση τοῦ συντάκτη αὐτῆς τῆς μελέτης. Ἡ δικογραφία αὐτὴ ἀνήκει σὲ ἰδιώτη καὶ αὐτὸ μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ξαναθέσουμε τὸ ζήτημα τῆς προστασίας τῶν ἰδιωτικῶν ἀρχείων, πολὺ περισσότερο μάλιστα τώρα πού μὲ τὴ δικογραφία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια ἀποδεικνύεται ὅτι καὶ ἐπίσημα ἀρχεῖα βρίσκονται σὲ ἰδιωτικὰ χέρια.

Μὲ τὴ μελέτη τῆς δικογραφίας αὐτῆς ἀνασκευάζονται οἱ οὐσιαστικότερες ἑρμηνεῖες πού ἔχουν ὡς τώρα διατυπωθεῖ γιὰ τὸ γεγονὸς αὐτό. Παράλληλα, ἡ γνώση μας γιὰ τὴν πολιτικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς στιγμῆς ἐκείνης γίνεται ἀκριβέστερη, ἐνῶ ἀποκαλύπτεται μιὰ εὐρύτατη ἀντικυβερνητικὴ συνωμοσία, στὴν ὁποία ὄχι δευτερεύοντα ρόλο εἶχαν παίξει ξένα συμφέροντα, καθὼς καὶ οἱ ὀργανωτικὲς ἀδυναμίες τοῦ καποδιστριακοῦ κράτους[1].

1. Στὸν κάτοχο τοῦ ἄγνωστου ὡς τώρα φακέλου μὲ τὴ δικογραφία, φίλο κ. Β. Διοσκουρίδη, ἐκφράζω τὶς θερμές μου εὐχαριστίες γιατὶ εἶχε τὴν

1. Εἰσαγωγικὰ

Τὴ στιγμὴ τῆς δολοφονίας τοῦ κυβερνήτη Ἰωάννη Καποδίστρια (27 Σεπτεμβρίου 1831) ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ κατάσταση στὴν Ἑλλάδα ἦταν ἐξαιρετικὰ ρευστή, ἐνῶ ἕνα πλῆθος ἀβεβαιότητες καὶ ἄλυτα προβλήματα τὴν καθιστοῦσαν ἐκρηκτική: τὸ ζήτημα τῶν ὁρίων τοῦ νέου κράτους δὲν εἶχε ἀκόμη βρεῖ τὴν ὁριστική του ρύθμιση, ἡ ὀργάνωση τῆς ἐξουσίας συχνὰ ἐρχόταν σὲ ἀντίθεση μὲ κάποιες παραδοσιακὲς δομές, ἡ κρίση τῆς ἀστικῆς τάξης γινόταν ὅλο καὶ βαθύτερη[2], ἐνῶ ἡ Ἐπανάσταση οὐσιαστικὰ δὲν εἶχε λήξει, τουλάχιστο ὡς πρὸς τὸν ἐσωτερικό της χαρακτήρα· ἡ παρουσία μάλιστα τοῦ Ι. Καποδίστρια στὴν ἡγεσία τοῦ κράτους ὄχι μόνο δὲν διευθέτησε, ἀλλά, ἀντίθετα, ἐπέτεινε καὶ ὄξυνε τὶς ἀνταγωνιστικὲς τάσεις μέσα στὴν ἴδια τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία, ἐπειδὴ ἡ ἐκλογὴ τοῦ κυβερνήτη ἀποδείχτηκε ὅτι, στὴν πραγματικότητα, δὲν ἀποτελοῦσε νίκη γιὰ καμιὰ ἀπὸ τὶς πολιτικὲς παρατάξεις ποὺ ἐξέφραζαν τὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα καὶ ποὺ εἶχαν συγκρουσθεῖ στὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης[3]. Ἀκόμη καὶ ἂν ἡ πολιτικὴ τοῦ Ι. Καποδίστρια, κυρίως ἡ ἐξωτερική, ποὺ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ἀσκοῦνταν μὲ ἐθνικὰ κριτήρια δὲν εἶχε πιθανότητες νὰ συσπειρώσει τὰ ἐθνικὰ στοιχεῖα τῆς ἀστικῆς τάξης, ἐπειδὴ αὐτὰ εἶχαν ἡττηθεῖ στὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης, ἡ ὑπηρεσία τοῦ κυβερνήτη στὴ Ρωσία τὸν καθιστοῦσε

καλοσύνη νὰ μοῦ τὸν παραχωρήσει γιὰ νὰ τὸν μελετήσω.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

Α = Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους
Δ = Ἀρχεῖο Β. Διοσκουρίδη
Κ = Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Κερκύρας
Μ = Μουσεῖο Μπενάκη
π = ἔγγραφο πρωτότυπο
ΓΕ = Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος
Ε = Π. Κ. Ἐνεπεκίδης, *Ρήγας-Ὑψηλάντης-Καποδίστριας*, Ἀθῆναι 1965.

Ἡ παραπομπὴ στὶς καταθέσεις γίνεται μὲ τὸ βραχυγραφικὸ σημεῖο τοῦ Ἀρχείου, τὸ ὄνομα τοῦ ἀνακρινόμενου προσώπου καὶ τὴν ἡμερομηνία τῆς κατάθεσης. Π.χ.: Ἀρχεῖο Δ, Ἀνδρέας Γεωργίου, 11 Ὀκτ. 1831.

2. Γιὰ τὴν οἰκονομικὴ κρίση ποὺ ἐκδηλώθηκε στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ ποὺ εἶχε σοβαρὲς ἐπιπτώσεις στὶς κοινωνικὲς σχέσεις βλ. Β. Κρεμμυδᾶ, *Ἡ οἰκονομικὴ κρίση στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰώνα καὶ οἱ ἐπιπτώσεις της στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821*, π. «Μνήμων», 6, 1976, σ. 16-33.

3. Ὅπως δυστυχῶς συμβαίνει μὲ τὰ περισσότερα κεφάλαια τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, δὲν ἔχει ἀκόμη γίνει μιὰ συνολικὴ μελέτη τῆς καποδιστριακῆς περιόδου ποὺ νὰ στηρίζεται στὴν κριτικὴ ἐπεξεργασία τῶν πηγῶν. Βέβαια, μελέτες, καὶ μάλιστα ἀξιόλογες, γιὰ ἐπιμέρους ζητήματα ὑπάρχουν ἀρκετές, ἀλλὰ γιὰ μιὰ συνολικὴ ἀντίληψη εἴμαστε συχνὰ ὑποχρεωμένοι νὰ καταφεύγουμε στὸ βιβλίο τοῦ Φρ. Τίρς, *Ἡ Ἑλλάδα τοῦ Καποδίστρια*, ἑλλ. μετ., τ. Α' - Β', Ἀθήνα 1972, ποὺ πρωτοεκδόθηκε γαλλικὰ τὸ 1830.

ὕποπτο γιὰ ἐξάρτηση ἀπὸ τὴ χώρα αὐτὴ καὶ ἡ ἐσωτερική του πολιτικὴ τοῦ «φωτισμένου δεσπότη» ἐρχόταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς φιλελεύθερες δημοκρατικὲς ἀξίες ποὺ ἐνέπνεαν τὸ τμῆμα αὐτὸ τῆς ἑλληνικῆς ἀστικῆς τάξης.

Παράλληλα, στὸ εὐρωπαϊκὸ καὶ μεσογειακὸ ἱστορικὸ πλαίσιο συντελοῦνταν, γύρω στὸ 1830, βαθιὲς μεταβολὲς στὸ πολιτικὸ καὶ οἰκονομικὸ ἐπίπεδο, ποὺ ἔφερναν τὶς εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις σὲ νέους ἀνταγωνισμοὺς στὴν προσπάθειά τους νὰ διατηρήσουν θέσεις κεκτημένες ἢ νὰ κερδίσουν νέες, μέσα σὲ ἕνα χῶρο, ὅπως ὁ ἀνατολικομεσογειακός, ὅπου οἱ ἀλλαγὲς ἀπὸ τὴ διάλυση τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας φαίνονταν προσεχεῖς. Ἀκριβῶς ἀνάμεσα σὲ τέτοιους ἀνταγωνισμοὺς συμπιεζόταν τὸ μικρὸ καὶ ἀνώριμο ἑλληνικὸ κράτος καὶ ἦταν φυσικὸ νὰ ὑποστεῖ σοβαρὲς τὶς συνέπειες ἀπὸ τὶς μεταβολὲς τοῦ ἱστορικοῦ του περίγυρου.

Ἐξαιρετικὰ κρίσιμη ἐμφανιζόταν ἐπίσης ἡ κατάσταση στὸ βαλκανικὸ χῶρο ὕστερα ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση καὶ τὴ δημιουργία τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐκεῖ, ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1828 ἔθετε σὲ σοβαρὸ κίνδυνο τὴν ἴδια τὴν ὑπόσταση τοῦ κράτους τοῦ Σουλτάνου, ἐνῶ ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ἐνέτειναν τὶς προσπάθειές τους γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὶς θέσεις τους στὴν κλονιζόμενη Αὐτοκρατορία καὶ στὸ νεαρὸ ἑλληνικὸ κράτος. Ἡ Γαλλία μάλιστα εἶχε κατορθώσει νὰ ἀποχτήσει σ' αὐτὸ σημαντικὸ ἔλεγχο μὲ τὴν ἀποστολὴ στρατοῦ στὴν Πελοπόννησο τὸ 1828[4]. Παράλληλα, καὶ οἱ τρεῖς μεγάλες δυνάμεις διέθεταν ἰσχυρὰ στηρίγματα στὶς τρεῖς ἑλληνικὲς πολιτικὲς ὀργανώσεις ποὺ εἶχαν διαμορφωθεῖ μέσα στὴν ἐπαναστατικὴ κρίση καὶ ποὺ, χαρακτηριστικά, εἶχαν τὰ ὀνόματα ἀκριβῶς τῶν μεγάλων δυνάμεων.

Ἡ νεοελληνικὴ ἱστοριογραφία, στὸ μεγαλύτερο μέρος της, ἀντιμετώπισε τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια σὰν μιὰ συνηθισμένη μανιάτικη «βεντέττα», μιὰ ἐκδίκηση δηλαδὴ γιὰ προσωπικοὺς λόγους· μιὰ ἄλλη ἑρμηνεία πάλι ἀπέδωσε τὴ δολοφονία σὲ συνωμοσία τῶν ξένων, κυρίως τῶν Ἄγγλων, σὲ συνεργασία μὲ τοὺς Ὑδραίους. Ἡ οὐσία, ὡστόσο, τῆς δολοφονίας εἶναι διαφορετικὴ καί, βέβαια, δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ προσωπικὲς ἐκδικήσεις, παρόλο ποὺ οἱ δολοφόνοι καὶ ὅλη ἡ ἱστορία τῶν σχέσεων τῆς οἰκογένειας Μαυρομιχάλη μὲ τὸν κυβερνήτη μποροῦν νὰ μᾶς ὁδηγήσουν σὲ τέτοιες σκέψεις. Ἄλλωστε, τὸ ἔγκλημα στὴν ἐκτέ-

4. Σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴ καὶ τὸ ρόλο τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ στὴν Πελοπόννησο βλ. Β. Κρεμμυδᾶ, *Ὁ γαλλικὸς στρατὸς στὴν Πελοπόννησο (συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς καποδιστριακῆς περιόδου)*, «Πελοποννησιακά», ΙΒ' 1976, σ. 75 - 102.

λεσή του δὲν διέφερε ἀπὸ τὴ βεντέττα. Ἀλλά, σὲ μιὰ πολιτικὴ δολοφονία τὰ πρόσωπα ποὺ γίνονται ἐκτελεστὲς καὶ ὁ τρόπος ἐκτέλεσης εἶναι λεπτομέρειες μὲ δευτερεύουσα σημασία γιὰ τὴν ἱστορία. Ὅπως θὰ διαπιστωθεῖ καὶ στὴ συνέχεια, πάντως, οἱ Μαυρομιχαλαῖοι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐνταχθοῦν στὴν κατηγορία τῶν ἁπλῶν ἐκτελεστικῶν ὀργάνων μιᾶς πολιτικῆς δολοφονίας : ἡ συμμετοχή τους σ' αὐτὴν ἦταν οὐσιαστικότερη. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἑρμηνεία τῆς ξένης συνωμοσίας δὲν στάθηκε ἱκανὴ νὰ ἀποδώσει ὅλη τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια, κυρίως ἐπειδὴ δὲν στηρίχτηκε στὶς πηγές.

2. Οἱ πηγὲς

Γιὰ τὴ σύνταξη τῆς μελέτης ποὺ παρουσιάζεται ἐδῶ χρησιμοποιήθηκαν κυρίως τὰ κείμενα τῶν καταθέσεων ποὺ ἔλαβαν οἱ ἀνακριτικὲς ἐπιτροπές. Χρησιμοποιήθηκαν ἐπίσης δημοσιευμένα καὶ ἀδημοσίευτα Ἑλληνικὰ καὶ Ἀγγλικὰ Ἀρχεῖα, τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν σύγχρονων πρὸς τὰ γεγονότα, καθὼς καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Ἀναλυτικότερα, τὰ σχετικὰ μὲ τὸ θέμα ἀρχεῖα ποὺ εἶναι γνωστὰ καὶ χρησιμοποιήθηκαν ἐδῶ εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

α. Στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, στὴν Ἀθήνα, ὑπάρχουν τὰ πρωτότυπα κείμενα 41 καταθέσεων. Ἀπὸ τὸ σχετικὸ μικρὸ ὑποφάκελο λείπει ἡ κατάθεση τοῦ Γεωργίου Σταύρου, ἡ ὁποία ἔπρεπε νὰ περιλαμβάνεται, ὅπως προκύπτει ἀπὸ κατάλογο προσώπων ποὺ ὑπάρχει στὸ ἐξώφυλλο[5].

β. Στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Κερκύρας ὑπάρχουν τὰ ἀντίγραφα 59 καταθέσεων, καθὼς καὶ ἄλλα σχετικὰ ἔγγραφα[6].

γ. Στὸ Μουσεῖο Μπενάκη, στὴν Ἀθήνα, δὲν ὑπάρχουν κείμενα καταθέσεων, ἀλλὰ ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια[7].

δ. Στὴν ἰδιωτικὴ συλλογὴ τοῦ κ. Β. Διοσκουρίδη ὑπάρχουν περίπου 550 σελίδες ἐγγράφων σχετικῶν μὲ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια. Ἀπ' αὐτὰ τὰ ἔγγραφα 101 εἶναι κείμενα καταθέσεων, μερικὰ πρωτότυπα,

5. Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (ΓΑΚ), Ἀρχεῖο Μάμουκα, Κ 80, Γ, φάκ. 122.

6. Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Κερκύρας, Ἀρχεῖο Καποδίστρια, φάκ. 362, ἀρ. 2, 3 καὶ 4.

7. Μουσεῖο Μπενάκη, Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα, Ἀρχεῖο Μιχαὴλ Σούτσου - Ἰω. Καρατζᾶ 46, φάκ. 24.

καθὼς καὶ ἀρκετὰ σχετικὰ ἔγγραφα, τὰ περισσότερα πρωτότυπα ἐπίσης.

Ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν καταθέσεων ποὺ ὑπάρχουν στὰ παραπάνω ἀρχεῖα μόνο 2 ὑπάρχουν καὶ στὶς τρεῖς συλλογὲς (Α, Δ, Κ), 39 ὑπάρχουν στὶς συλλογὲς Α καὶ Δ, 32 στὶς συλλογὲς Δ καὶ Κ, 28 μόνο στὴ συλλογὴ Δ καὶ 25 μόνο στὴ συλλογὴ Κ. Δὲν ὑπάρχει καμιὰ κατάθεση μόνο στὴ συλλογὴ Α· καμιὰ ἐπίσης κοινὴ κατάθεση δὲν ὑπάρχει στὶς συλλογὲς Α καὶ Κ, ἐκτὸς, βέβαια, ἀπὸ τὶς δύο ποὺ ὑπάρχουν καὶ στὶς τρεῖς συλλογές.

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση αὐτὴ προκύπτει ὅτι ἡ σημαντικότερη συλλογὴ καταθέσεων γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ πρώτου ἀρχηγοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους βρίσκεται σὲ ἰδιωτικὰ χέρια, ἄγνωστο ἀπὸ πότε. Σὲ κάποιες ὑποθέσεις θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς ὁδηγήσει ὁ φάκελος τῆς συλλογῆς αὐτῆς, στὸν ὁποῖο ὑπάρχει ἡ ἔνδειξη: «Ministère de la Justice· À Sa Majesté le Roi, pour la Régence». Ἡ ὑπόθεση ποὺ μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ εἶναι ὅτι τὸ τότε Ὑπουργεῖο Δικαιοσύνης σχημάτισε ἕνα φάκελο μὲ τὴ δικογραφία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια καὶ τὸν παρέδωσε στὴν Ἀντιβασιλεία ἢ ὅτι, τὸ πιθανότερο, ἡ ἴδια ἡ Ἀντιβασιλεία (Ὑπουργὸς Δικαιοσύνης ἦταν ὁ Βαβαρὸς Μάουρερ) ὑπεξαίρεσε αὐτὴ τὴ δικογραφία. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἡ συλλογὴ αὐτὴ περιέχει τὶς 101 ἀπὸ τὶς 126 συνολικὰ καταθέσεις ποὺ ὑπάρχουν στὶς ἀρχειακὲς συλλογές Α, Δ καὶ Κ.

Ἀλλὰ μὲ τὴ δικογραφία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια συμβαίνουν ἀρκετὰ ἀκόμη περίεργα, γιὰ τὰ ὁποῖα εἶναι δύσκολο νὰ διατυπωθεῖ κάποια λογικὴ ἐξήγηση. Καὶ πρῶτα-πρῶτα, φαίνεται περίεργο τὸ ὅτι στὸ Ἀρχεῖο Α ἔχουν ἀπομείνει οἱ λιγότερες καταθέσεις — ὅλες στὸ πρωτότυπο — καὶ ἀκόμη πιὸ πολὺ τὸ ὅτι ἡ κατάθεση τοῦ Γεωργίου Σταύρου, ποὺ ἔχει χαθεῖ ἀπὸ ἐκεῖ, βρίσκεται μόνο στὸ Ἀρχεῖο Δ. Ἕνα ἄλλο περίεργο εἶναι ὅτι οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς καταθέσεις ποὺ περιέχονται μόνο στὴ συλλογὴ τοῦ Ἀρχείου Κ σχετίζονται μὲ τὴν ἐνοχὴ τοῦ Πολιτάρχη Ναυπλίας Παναγιώτη Κακλαμάνου καὶ ὅτι ἀγνοοῦμε ὡς τώρα ἂν ὑπάρχουν καὶ ποῦ τὰ πρωτότυπά τους. Ὅπως ἀγνοοῦμε καὶ πῶς ἡ συλλογὴ Κ βρέθηκε στὴν Κέρκυρα· ἴσως καὶ αὐτὸ νὰ ἔχει κάποια σχέση μὲ τὴν καταγωγὴ τῆς οἰκογένειας Καποδίστρια. Τέλος, ἀπὸ μιὰ ἐξωτερικὴ σύγκριση τῶν ἀντιγράφων ποὺ ὑπάρχουν καὶ στὶς δύο συλλογὲς Δ καὶ Κ διαπιστώνεται ὅτι αὐτὰ τῆς συλλογῆς Δ δείχνουν, ἂς ποῦμε, ἐπισημότερα· ἐκεῖνα τοῦ Ἀρχείου Κ εἶναι προχειρογραμμένα καὶ μὲ ἀρκετὰ λάθη.

Τὰ πρακτικὰ τῶν καταθέσεων δὲν ἔχουν ὡς τώρα ἀξιοποιηθεῖ

ἐπιστημονικὰ ἀπὸ τοὺς ἱστορικούς, παρόλο ποὺ γιὰ τὶς συλλογὲς Α καὶ Κ δὲν ὑπάρχουν προβλήματα προσέγγισης· χρησιμοποιήθηκαν περιγραφικὰ μόνο οἱ περιλήψεις ἀπὸ μερικὲς καταθέσεις, τὶς ὁποῖες δημοσίευσε ἡ «Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος»[8]. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ἕνα ἄλλο ἀπὸ τὰ περίεργα ποὺ συμβαίνουν μὲ τὴ δικογραφία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια : πολλὲς ἀπὸ τὶς καταθέσεις, ποὺ περιλήψεις τους δημοσιεύτηκαν στὴν ἐφημερίδα αὐτή, δὲν ὑπάρχουν σὲ καμιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς συλλογὲς (Α, Δ καὶ Κ) καὶ παραμένουν ἄγνωστες γιὰ τὴν ἔρευνα. Τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον μάλιστα εἶναι ὅτι πρόκειται κυρίως γιὰ τὶς πρῶτες καταθέσεις ποὺ ἔλαβαν οἱ ἀνακριτικὲς ἀρχὲς (2 καὶ 5 Ὀκτ. 1831).

Ἀπὸ τὴ σύντομη περιγραφὴ τῶν ἀρχειακῶν συλλογῶν ποὺ προηγήθηκε προκύπτουν ὁρισμένα χρήσιμα συμπεράσματα : ἔγινε σαφὲς ὅτι ἡ πραγματικὰ ὀγκώδης δικογραφία ποὺ σχηματίστηκε μὲ τὶς ἀνακρίσεις γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια διασκορπίστηκε σὲ κάποια στιγμή, πιθανότατα σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια, καὶ εἶναι δύσκολο νὰ ἀποφύγει κανεὶς τὸν πειρασμὸ νὰ ὑποθέσει ὅτι λόγοι ποικίλοι, κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς σκοπιμότητας, προκάλεσαν τὴν ἀρχειακὴ αὐτὴ ἀνωμαλία. Καὶ ἀσφαλῶς δὲν εἶναι χωρὶς σημασία ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ τὸ ὅτι μᾶς λείπουν ἀκόμη κυρίως πρωτότυπα κείμενα καταθέσεων. Πάντως, εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα πρέπει νὰ ἀναμένει τὴν ἀποκάλυψη ὄχι μόνο τῶν πρωτοτύπων κειμένων τῶν καταθέσεων, ποὺ τὰ ἀντίγραφά τους γνωρίζουμε σήμερα, ἀλλὰ καὶ νέων, ἄγνωστων ὡς τώρα, καταθέσεων. Αὐτὸ προκύπτει τόσο ἀπὸ τὴν ἔλλειψη πολλῶν ἀπὸ τὶς καταθέσεις, ποὺ περιλήψεις τους δημοσιεύτηκαν στὴ «Γενικὴ Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος», ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὅσες καταθέσεις ἔχουμε στὴ διάθεσή μας προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὶς ἀνακρίσεις ποὺ ἔγιναν στὸ Ναύπλιο, ἐνῶ ἔχουμε ἀποδείξεις ὅτι ἀνακρίσεις ἔγιναν καὶ ἀλλοῦ. Εἶναι

8. «Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος», ἀρ. 84 - 85 (4 Νοεμ. 1831), 9, 10, 12, 13, 14 (3, 6, 13, 17, 20 Φεβρ. 1832) καὶ 20, 21, 23 (12, 16, 23 Μαρτίου 1832). Ὅταν τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1832 (ἔτος Α', ἀρ. 1, 18 Ἀπρ. 1832) ἡ ἐφημερίδα ἄλλαξε ὀνομασία, ἡ δημοσίευση τῶν περιλήψεων ἀπὸ τὶς καταθέσεις δὲν συνεχίστηκε. Ὁ Π. Κ. Ἐνεπεκίδης, *Ρήγας - Ὑψηλάντης - Καποδίστριας*, Ἀθ. 1965, σ. 213 - 232, ἀναδημοσίευσε ἀπὸ τὴ «Γενικὴ Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος» μόνο τὶς περιλήψεις τοῦ φύλλου ἀρ. 84 - 85 (4 Νοεμ. 1831), ἐνῶ στὰ ὑπόλοιπα φύλλα περιλαμβάνονται οἱ περιλήψεις καὶ ἀπὸ ἄλλες 23 καταθέσεις καί, παρόλο ποὺ ἔκανε ἔρευνες στὰ ἀρχεῖα τῆς Κέρκυρας, δὲν διαπίστωσε ὅτι οἱ δημοσιευμένες — καὶ ἀναδημοσιευμένες ἀπὸ τὸν ἴδιο — καταθέσεις δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἴδιες μὲ αὐτὲς τῆς συλλογῆς Κ. (Βλ. τὶς δημοσιευμένες καταθέσεις στὸν πίνακα ΙΙ).

μάλιστα ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον νὰ ξέρουμε ὅτι τὰ πρωτότυπα κείμενα τῶν καταθέσεων ποὺ συντάχθηκαν στὰ πλαίσια τῶν ἀνακρίσεων ἀπὸ τὸ «κατὰ τὴν Βοστίτσαν καὶ Π. Πάτρας Πρωτόκλητον Δικαστήριον» ὑπάρχουν μόνο στὴ συλλογὴ Δ.

Μὲ αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις, καὶ παρὰ τὰ νέα στοιχεῖα καὶ κάποιες νέες προσεγγίσεις ποὺ φιλοδοξεῖ νὰ προσφέρει ἡ μελέτη αὐτή, δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλλουμε ὅτι οἱ ἑρμηνεῖες ποὺ σχεδὸν αὐτόματα προκύπτουν, ἴσως δὲν θὰ ἔχουν παρὰ μόνο μερικὴ ἀξία.

3. Οἱ ἀνακρίσεις

Ὁποιαδήποτε ἀνάκριση ποὺ θὰ ἀπέβλεπε στὴν ἀνακάλυψη τῶν δολοφόνων δὲν εἶχε γιὰ τὶς ἁρμόδιες ἀρχὲς κανένα νόημα, ἀφοῦ αὐτοὶ ἦταν ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ γνωστοί. Ἐντούτοις, ἀρκετὰ σύντομα ἄρχισε μιὰ εὐρύτατη ἀνάκριση, ἡ ὁποία, προφανῶς, μὲ ἀφορμὴ τὴ δολοφονία τοῦ κυβερνήτη, εἶχε γιὰ στόχο τὴν ἀνακάλυψη συνωμοτικῶν ὀργανώσεων, ἀντιπολιτευτικῶν κινήσεων καί, πάντως, σκόπευε στὴν ἀνακάλυψη τῶν δυνάμεων ποὺ ὑποκίνησαν τοὺς δύο Μαυρομιχαλαίους. Ὁ ἐρευνητὴς μένει πραγματικὰ ἔκπληκτος ἐμπρὸς στὴν ἔκταση ποὺ ἔλαβε ἡ ἀνάκριση καὶ στὸ πλῆθος τὶς καταθέσεις καὶ τὰ πρόσωπα ποὺ ἀνακρίθηκαν ἢ παρακλήθηκαν νὰ καταθέσουν. Ἡ ἔκπληξη μάλιστα αὐτὴ γίνεται ἀκόμη μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ ὅτι ἕνα μέρος τῆς δικογραφίας ἐξακολουθεῖ νὰ λανθάνει. Στοὺς πίνακες Ι καὶ ΙΙ, ποὺ ἀκολουθοῦν, ἀναφέρονται οἱ καταθέσεις ποὺ γνωρίζουμε ὡς τώρα.

Ὁ τύπος τῶν καταθέσεων εἶναι περίπου ὁ ἴδιος σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις καὶ στηρίζεται στὴ μέθοδο τῶν ἐρωταποκρίσεων. Ἡ κατάθεση τοῦ Ν. Χασαπάκη (Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, πίνακας Ι, ἀρ. 25), ποὺ παρατίθεται στὴ συνέχεια, ἔχει σκοπὸ νὰ δείξει τὸν τύπο τῶν καταθέσεων καὶ τὸν τρόπο τῆς ἀνάκρισης :

Συνεδρίασις Ε΄
Ἐξέτασις τοῦ Νικολάου Χασαπάκη

Τῇ 24 8βρίου, κατὰ συνέπειαν τῆς ἐξετάσεως τῶν καταδίκων, ἐπροσκαλέσαμεν εἰς τὴν Ἀστυνομίαν, διὰ νὰ λάβωμεν πληροφορίας τινας περὶ τῆς ἀνὰ χεῖρας μας ὑποθέσεως, τὸν Νικόλαον Χασαπάκην, ὅστις, ἀφοῦ ὡρκίσθη ὅτι θέλει εἴπει ὅλην τὴν ἀλήθειαν καὶ οὐδὲν ἄλλο ἐκτὸς τῆς ἀληθείας, ἠρωτήθη περὶ τοῦ ὀνόματός του, ἐπωνύμου, ἡλικίας, πατρίδος, ὑπουργήματος καὶ ἂν εἶναι φίλος ἢ συγγενὴς τῶν ἐγκαλουμένων, διὸ ἀπεκρίθη ὀνομάζομαι Νικόλαος Χασαπάκης, χρόνων 28, ἀπὸ

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι

ΟΙ ΑΝΑΚΡΙΣΕΙΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ

α/α	Ἡμερομηνία	Ὄνομα	Ἡλικία	Ἐπάγγελμα ἢ Ἰδιότητα	Τόπος καταγωγῆς	Τόπος διαμονῆς	Ἀρχεῖο
1.	2 Ὀκτ. 1831	Ἀνδρέας Λεονάρδος	15	Ὑπηρέτης τοῦ φαρμακοπωλείου	Δημητσάνα	Ναύπλιο	Απ, Δ
2.	2 Ὀκτ. 1831	Νικόλαος Σ(Ζ)αβιτσάνος	28	Φαρμακοπώλης	Ἄρτα	Ναύπλιο	Απ, Δ
3.	4 Ὀκτ. 1831	Γεώργιος Κοζώνης	30	Φρουρὸς τοῦ Καποδίστρια	Κρήτη	Ναύπλιο	Απ, Δ
4.	4 Ὀκτ. 1831	Δημήτριος Λεωνίδη(α)ς	40	Φρουρὸς τοῦ Καποδίστρια	Τριπολιτσὰ	Ναύπλιο	Απ, Δ
5.	5 Ὀκτ. 1831	Καλλιόπιος	32	Ἱεροδιάκων	Πάρος	Ζάκυνθος	Απ, Δ
6.	9 Ὀκτ. 1831	Ἰωάννης Καραγιάννης		Στρατιώτης	Λαμία		Δ, Κ
7.	11 Ὀκτ. 1831	Ἀνδρέας Γεωργίου - Ἰωάννης Καραγιάννης		Στρατιώτης			Δ, Κ
8.	11 Ὀκτ. 1831	Ἰωάννης Καραγιάννης	βλ. ἀρ. 6				Δ, Κ
9.	20 Ὀκτ. 1831	Χατσῆ Ἰμπραὴμ Ἀγὰς	70	Στρατιώτης	Σκόδρα	[Ναύπλιο]	Απ, Δ
10.	20 Ὀκτ. 1831	Γεώργιος Μικρόπουλος	27	Πρώην στρατιώτης	Τριπολιτσὰ	[Ναύπλιο]	Απ, Δ
11.	21 Ὀκτ. 1831	Ἰωάννης Κοντουμᾶς		Μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Οἰκονομίας		Ναύπλιο	Απ, Δ
12.	21 Ὀκτ. 1831	Α. Παπαδόπουλος		Μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Οἰκονομίας		Ναύπλιο	Απ. Δ
13.	21 Ὀκτ. 1831	Ἑλένη Γεωργίου Πίλημα	20	Βυζάστρα εἰς τὸ παιδὶ Ἄργος τοῦ Γ. Μαυρομιχάλη		Ναύπλιο	Δ, Κ
14.	21 Ὀκτ. 1831	Γεώργιος Σταύρου				Ναύπλιο	Δ
15.	21 Ὀκτ. 1831	Α. Τσούνης		Ταμίας τῆς Ἑλλάδος		Ναύπλιο	Απ, Δ
16.	22 Ὀκτ. 1831	Ἀθανάσιος Καραγιάννης	40	Πολίτης	Σπάρτη	Ναύπλιο	Δ, Κ

17.	22 'Οκτ. 1831	Κων. Μπαλαχαμόπουλος	22	Στρατιώτης τῆς Πολιταρχίας	Σμύρνη	Ναύπλιο	Δ, Κ
18.	22 'Οκτ. 1831	Διονύσιος Πύρρος	58	'Ιατροφιλόσοφος	Θεσσαλία	Ναύπλιο	Δ, Κ
19.	22 'Οκτ. 1831	Μιχαὴλ Τσ(ζ)ιμάκης	18	'Υπηρέτης τοῦ Πετρόμπεη	Μύκονος	Μάνη-Ναύπλιο	Δ, Κ
20.	23 'Οκτ. 1831	Γεώργιος 'Αντωνόπουλος	30	'Απολυμένος 'Επιλοχίας τοῦ τακτικοῦ	Καλαμάτα	Ναύπλιο	Δ, Κ
21.	23 'Οκτ. 1831	Δημήτριος Γεωργίου	19	Ἔχει μαγαζὶ	Τσακωνιὰ	Ναύπλιο	Δ, Κ
22.	23 'Οκτ. 1831	Γεώργιος Δουλφὴς	40-42	Μάγειρος τοῦ Πετρόμπεη	Σίφνος	Ναύπλιο	Δ, Κ
23.	23 'Οκτ. 1831	Διαμαντοῦ Γ. Μαυρομιχάλη	28		Τρίκαλα	Ναύπλιο	Απ, Δ, Κ
24.	24 'Οκτ. 1831	Χρίστος Τάκος	27	Στρατιωτικὸς τοῦ Τυπικοῦ	Κύπρος	Ναύπλιο	Απ, Δ
25.	24 'Οκτ. 1831	Νικόλαος Χασαπάκης	28	Στρατιώτης	Αἰτωλικὸ	Ναύπλιο	Δ, Κ
26.	25 'Οκτ. 1831	Εὐάγγελος	15	Ψυχογιὸς τοῦ 'Αθ. Ψωριαράκη	Ζαγορὰ	Ναύπλιο	Δ
27.	25 'Οκτ. 1831	'Αλέξιος Θεοδώρου	30	Στρατιώτης τοῦ Τυπικοῦ	Κωνσταντινούπολη	Ναύπλιο	Απ, Δ
28.	25 'Οκτ. 1831	Καλομοίρα, χήρα τοῦ Παπα-Γιώργη	37		Τριπολιτσὰ	[Ναύπλιο]	Απ, Δ
29.	25 'Οκτ. 1831	Βασίλειος Μαμούλης	25	Στρατιώτης τοῦ Τυπικοῦ	Ἄγραφα	Ναύπλιο	Απ, Δ
30.	25 'Οκτ. 1831	Χρίστος Τάκος	βλ. τὸν ἀρ. 24				Απ, Δ,
31.	25 'Οκτ. 1831	'Αθανάσιος Ψωριαράκης	36	Στρατιώτης	Βάλτος	Ναύπλιο	Δ, Κ
32.	26 'Οκτ. 1831	'Ανδρέας Γεωργίου	βλ. τὸν ἀρ. 8				Δ, Κ
33.	26 'Οκτ. 1831	'Ανδρέας Γεωργίου - Νικόλαος Χασαπάκης	βλ. τὸν ἀρ. 8 βλ. τὸν ἀρ. 25				Δ, Κ

34.	26 'Οκτ. 1831	'Ιωάννης Καραγιάννης - Νικόλαος Χασαπάκης	βλ. τὸν ἀρ. 6 βλ. τὸν ἀρ. 25				Δ, Κ
35.	26 'Οκτ. 1831	Ἄννα Καρλακίου	22		Λειβαδιὰ	[Ναύπλιο]	Δ, Κ
36.	26 'Οκτ. 1831	'Ιωάννης Παπαδιαμαντόπουλος	40		Καρύταινα	Ναύπλιο	Δ, Κ
37.	27 'Οκτ. 1831	Καλίτσα Μελιγκονοκωνσταντῆ	35		Κρήτη	Ναύπλιο	Δ, Κ
38.	27 'Οκτ. 1831	Μαρία Σαλένα	25		Σμύρνη	Ναύπλιο	Δ, Κ
39.	27 'Οκτ. 1831	Νικόλαος Χασαπάκης	βλ. τὸν ἀρ. 25				Δ, Κ
40.	28 'Οκτ. 1831	Χρίστος 'Αλειβαδάκης	28	Ὑπηρέτης τοῦ 'Αντ. Κουφάτη			Δ, Κ
41.	28 'Οκτ. 1831	Σωτήριος 'Αντωνίου	35	Μπαρμπέρης	Τριπολιτσὰ	Ναύπλιο	Δ, Κ
42.	28 'Οκτ. 1831	'Ανδρίκος Βασιλείου	28	Ζαρζαβατζῆς	Τριπολιτσὰ	Ναύπλιο	Δ, Κ
43.	28 'Οκτ. 1831	Μαγδαληνὴ Δαμοπούλου	18		Τριπολιτσὰ	Ναύπλιο	Δ, Κ
44.	28 'Οκτ. 1831	Δημητρούλα Δαριωτοπούλα, σύζυγος 'Ανδρίκου Βασιλόπουλου	25		Δάρα	Ναύπλιο	Δ, Κ
45.	28 'Οκτ. 1831	'Αναστασ. 'Ηλικόμητρα	18		Τριπολιτσὰ	Ναύπλιο	Δ, Κ
46.	28 'Οκτ. 1831	'Αντώνιος Κου(ω)φάτης	36	Καφετιέρης	Σανταρλὶ	Ναύπλιο	Δ, Κ
47.	28 'Οκτ. 1831	Μπεμπὲ - Μαριγὼ	20		Χαλκίδα	Ναύπλιο	Δ, Κ
48.	28 'Οκτ. 1831	Νικόλαος Μπουγιούκας	40	Καφεντζὴς	Σμύρνη	Ναύπλιο	Δ, Κ
49.	29 'Οκτ. 1831	Κωνστ. Μπαλαχαμόπουλος	βλ. τὸν ἀρ. 17				Κ
50.	29 'Οκτ. 1831	Παναγιώτης Πολίτης	22	Μπακάλης-Ταβερνιάρης	Τσακωνιὰ	Ναύπλιο	Δ, Κ
50α.	30 'Οκτ. 1831	'Ανάργ. Λεμπέσης	βλ. τὸν ἀρ. 108				Δ
51.	30 'Οκτ. 1831	Γιάννης Πανάγου Μισηρλὴς	20	Παυμένος στρατιώτης τῆς Πολιταρχίας	Καρύταινα	Ναύπλιο	Κ

52.	31 'Οκτ. 1831	Μαριγὼ 'Αλεξανδροπούλου	30		Σμύρνη	Ναύπλιο		Κ
53.	1 Νοεμ. 1831	Βασίλειος Καπράνης	32	'Υπηρέτης τοῦ 'Αντ. Καλαμογδάρτη	Ὄλυμπος	Ναύπλιο	Απ, Δ,	Κ
54.	1 Νοεμ. 1831	Νικόλαος Χασαπάκης	βλ. τὸν ἀρ. 25					Κ
55.	2 Νοεμ. 1831	Σωτήριος 'Αντωνίου	βλ. τὸν ἀρ. 41					Κ
56.	2 Νοεμ. 1831	Παντελὴς Μπογιαντζὴς	19	Δοῦλος τοῦ Παπαλεξόπουλου	Χίος	Ναύπλιο		Κ
57.	3 Νοεμ. 1831	Παναγιώτης Κακλαμάνος-Χρυσανθόπουλος	28	Πολιτάρχης Ναυπλίας	Καρύταινα	Ναύπλιο		Κ
58.	10 Νοεμ. 1831	'Αναστάσιος Λόντος	33	Κτηματίας	Βοστίτσα	Ναύπλιο	Απ, Δ	
59.	10 Νοεμ. 1831	'Αναστάσιος Μαυροκέφαλος	35	'Αναφορογράφος	Καισάρεια	Ναύπλιο	Δ	
60.	10 Νοεμ. 1831	Σ. Μητρόπουλος	60	'Επίτροπος τοῦ 'Αγίου Σπυρίδωνος	Ναύπλιο	Ναύπλιο	(Β' ἐξ.)	Κ
61.	10 Νοεμ. 1831	Γεώργιος Πλέσσας	45	Πολίτης	'Ιωάννινα	Ναύπλιο	Δ	
62.	10 Νοεμ. 1831	Πολύκαρπος Σμυρναῖος	35	'Επίτροπος τοῦ 'Αγίου Σπυρίδωνος	Σμύρνη	Ναύπλιο	(Β' ἐξ.)	Κ
63.	(;) Νοεμ 1831	Π. Χρυσανθόπουλος - Νικόλαος Χασαπάκης	βλ. τὸν ἀρ. 57 βλ. τὸν ἀρ. 25					Κ
64.	12 Νοεμ. 1831	Θεόδωρος Ζαχαρόπουλος	35	Πολιτάρχης Ναυπλίας	Πελοπόννησος	Ναύπλιο		Κ
65.	12 Νοεμ. 1831	Παναγὴς Καζάζης	18	'Υπάλληλος στὸ μπογιατζίδικο τοῦ Στάθη	Καρύταινα	Ναύπλιο		Κ
66.	12 Νοεμ. 1831	'Αντών. Καλαμογδάρτης	24	'Υπολοχαγὸς	Πάτρα	Ναύπλιο	Απ, Δ	
67.	12 Νοεμ. 1831	Εὐάγγελος Ποταμιάνος	46	'Αστυνόμος Ναυπλίας	Κεφαλονιὰ	Ναύπλιο		Κ
68.	12 Νοεμ. 1831	'Ελένη Τσαροπούλα	25		Ὄλυμπος	Ναύπλιο		Κ

69.	13 Νοεμ. 1831	'Αλέξ. 'Αλεξανδρόπουλος	30	Γραμματεὺς τῆς 'Αστυνομίας	Καρύταινα	Ναύπλιο		Κ
70.	13 Νοεμ. 1831	'Αργύρω Φ. 'Ανεμογιάννη	25		Τριπολιτσὰ	Ναύπλιο	Απ,	Δ
71.	13 Νοεμ. 1831	'Αναστάσιος Θεοχάρης	35	Στρατιώτης τῆς Πολιταρχίας	"Αρτα	Ναύπλιο		Κ
72.	13 Νοεμ. 1831	Γεώργιος Κολοκότης	26	Ράφτης	Τριπολιτσὰ	Ναύπλιο		Κ
73.	14 Νοεμ. 1831	'Αργυρίτσα Φ. 'Ανεμογιάννη	βλ. τὸν ἀρ. 70				Απ,	Δ
74.	14 Νοεμ. 1831	Βασίλειος Γ. 'Αντωνόπουλος	15	Δοῦλος τοῦ Σπηλιωτόπουλου	Μυστρὰς	Ναύπλιο		Δ
75.	14 Νοεμ. 1831	Μαρίνος Δεσάντης	36	"Εμπορος	Κεφαλονιὰ	Ναύπλιο	Απ,	Δ
76.	14 Νοεμ. 1831	'Ανδρέας Κομνηνὸς	25	"Εμπορος	'Εμπλάκικα	'Εμπλάκικα		Δ
77.	14 Νοεμ. 1831	Σμαραγδὴ Κωνσταντινουπολίτου	35		Κωνστ/πολη (θρέμμα Λειβαδιᾶς)	Ναύπλιο	Απ,	Δ
78.	14 Νοεμ. 1831	Νικ. Παπαλεξόπουλος	35	Γιατρὸς	Ναύπλιο	Ναύπλιο		Δ
79.	14 Νοεμ. 1831	'Αναγνώστης Ν. Σαγιάννης	23	Στρατιώτης τοῦ Κωλέτη	Λειβαδιὰ	"Αργος	Απ,	Δ
80.	14 Νοεμ. 1831	Κατίνκω Ν. Σαγιάννη	15		Λειβαδιὰ	"Αργος	Απ,	Δ
81.	14 Νοεμ. 1831	Σπύρος Ν. Σαγιάννης	20	Στρατιώτης τοῦ Κωλέτη	Λειβαδιὰ	"Αργος	Απ,	Δ
82.	14 Νοεμ. 1831	Ν. Παπαλεξόπουλος - 'Ιωάννης Σοῦτσος	βλ. τὸν ἀρ. 78 βλ. τὸν ἀρ. 85					Δ
83.	14 Νοεμ. 1831	Παναγ. Παπατσώνης	30	Δημογέρων καὶ Πληρεξούσιος	'Εμπλάκικα	'Εμπλάκικα		Δ
84.	14 Νοεμ. 1831	Γεώργιος Ροδιώτης	20	Παπουτσὴς	Φιλιατρὰ			Δ
85.	14 Νοεμ. 1831	'Ιωάννης Σοῦτσος	31	Πολίτης	Βυζάντιο	Ναύπλιο		Δ

86.	14 Νοεμ. 1831	Σπυρ. Σπηλιωτόπουλος	35	Πολίτης	Καρύταινα	Ναύπλιο	Δ	
87.	15 Νοεμ. 1831	'Αντώνιος Γαλάνος - Λαμπίρης	40	Καραβοκύρης	Κεφαλονιὰ	Πάρος	Δ	
88.	15 Νοεμ. 1831	'Αναστάσιος Κορφιάτης	25	Ναύτης	Πάρος	Πάρος	Δ	
89.	15 Νοεμ. 1831	Χαράλαμπ. Ποταμιάνος	45	Πλοίαρχος	Κεφαλονιὰ	'Αντίπαρος	Δ	
90.	15 Νοεμ. 1831	'Ιωάννης Σάρδης	24	Θαλασσινὸς	Πάρος	Πάρος	Δ	
91.	16 Νοεμ. 1831	Κωνστ. 'Αξιώτης		Διοικητὴς Ναυπλίου		Ναύπλιο	Απ, Δ	
92.	16 Νοεμ. 1831	'Ιω. Καραγιάννης	βλ. τὸν ἀρ. 6				Απ, Δ	
93.	17 Νοεμ. 1831	Φώτιος 'Ανεμογιάννης	23	Ζωγράφος	Κέρκυρα	Ναύπλιο	Απ, Δ	
94.	17 Νοεμ. 1831	'Ανδρόνικος Πάικος	32	Νομικὸς	Θεσσαλονίκη	Κόρινθος	Απ, Δ	
95.	18 Νοεμ. 1831	'Αντώνιος Καράτης	31	Γραμματεὺς τοῦ πρώην Πολιτάρχου	Χίος	Ναύπλιο		Κ
96.	19 Νοεμ. 1831	Γρηγόρης 'Αλεξανδρόπουλος	21	Στρατιώτης τῆς Πολιταρχίας	Πάτρα	Ναύπλιο		Κ
97.	19 Νοεμ. 1831	Πανταζὴς Θεοδώρου	26	Στρατιώτης	Δάλα	Ναύπλιο		Κ
98.	19 Νοεμ. 1831	Βασιλικὴ Τσελεπούλα	29		Τριπολιτσὰ	Ναύπλιο		Κ
99.	20 Νοεμ. 1831	Μαρίνος Δεσάντης	βλ. τὸν ἀρ. 75				Απ, Δ	
100.	20 Νοεμ. 1831	Νικόλ. Θ. Μοθωνιὸς	32	Κτηματίας	Πάτρα	Πάτρα	Δ	
101.	23 Νοεμ. 1831	Δημήτριος (Ψ'άλτης) Καλοπαιδὶ	23	Ἔμπορος	'Αρτάκη	Ναύπλιο	Απ, Δ	
102.	23 Νοεμ. 1831	Γεώργιος Κοζώνης	βλ. τὸν ἀρ. 3				Απ, Δ	
103.	23 Νοεμ. 1831	Γεώργιος Μικρόπουλος	βλ. τὸν ἀρ. 10				Απ, Δ	
104.	24 Νοεμ. 1831	Παναγ. Θ. Μοθωνιὸς	26	Στρατιωτικὸς	Πάτρα	Πάτρα	Δ	
105.	26 Νοεμ. 1831	Λιμπεράκης Γιαννακόπουλος		Δημογέρων Ναυπλίας		Ναύπλιο	Απ, Δ	
106.	27 Νοεμ. 1831	Γιάννης Παπαδόπουλος ἢ Παπανικολόπουλος	30-32	Ζευγάρι	Σαλμενίκο	Σαλμενίκο	Δ	
107.	27 Νοεμ. 1831	Νικόλαος Ριγανὰς	25		Κέρκυρα	Ναύπλιο		Κ

107α.	28 Νοεμ. 1831	Γεώργιος Κασιμάτης	32	Πολίτης	Κύθηρα(;)		Δ, Κ	
108.	28 Νοεμ. 1831	Ἀνάργυρος Λεμπέσης	36	Πλοίαρχος ἐθνικὸς	Σπέτσες		Απ, Δ(Β′ ἐξ.)	
109.	28 Νοεμ. 1831	Κάρπος Παπαδόπουλος	40	Φρούραρχος Παλαμηδίου	Ἤπειρος	Ναύπλιο	Απ, Δ	
110.	28 Νοεμ. 1831	Ἰωάννης Μ. Σεβαστὸς	21	Θαλασσινὸς	Σμύρνη	Πόρος	Δ	
111.	1 Δεκ. 1831	Κωνστ. Βασιλόπουλος	40	Γεωργὸς	Ἄβερνα	Ἄβερνα	Δ	
112.	1 Δεκ. 1831	Γεώργιος Γκούρλας	25-30	Ζευγάρι	Ἄβερνα	Ἄβερνα	Δ	
113.	1 Δεκ. 1831	Ἠλίας Δημητρόπουλος	25	Ζευγάρι - Δημογέρων	Ἄβερνα	Ἄβερνα	Δ	
114.	1 Δεκ. 1831	Π. Χρυσανθόπουλος -	βλ. τὸν ἀρ. 57					
		Ἰω. Καραγιάννης	βλ. τὸν ἀρ. 6					Κ
115.	2 Δεκ. 1831	Βασίλειος Καπράνης -	βλ. τὸν ἀρ. 53					
		Ἰω. Καραγιάννης	βλ. τὸν ἀρ. 6					Κ
116.	3 Δεκ. 1831	Ἀργεντὴ Πούλαινα, σύζυγος Ἀντων. Καράτη	22		Χίος	Ναύπλιο		Κ
117.	10 Δεκ. 1831	Γιάννης Παπαδημόπουλος	45	Ζευγάρι	Ριγόζενα	Ριγόζενα	Δ	
118.	14 Δεκ. 1831	Νικ. Θ. Μοθωνιὸς -	βλ. τὸν ἀρ. 100					
		Γιάννης Παπανικολόπουλος	βλ. τὸν ἀρ. 106				Δ	
119.	29 Δεκ. 1831	Κωνστ. Κεφάλας	30	Ἔμπορος	Χίος	Σύρα	Δ	
120.	15 Ἰαν. 1832	Μῆτρος Γ. Κυριακόπουλος	29	Πληρεξούσιος	Κορώνη	Κορώνη	Απ, Δ	
121.	17 Ἰαν. 1832	Γιάννης Πανταζάκης		Στρατιώτης-Ψυχογιὸς τοῦ Τζανετάκη Γρηγοράκη	Μιστρὰς	Μιστρὰς	Δ	
122.	20 Ἰαν. 1832	Α. Βαλλιάνος					Απ, Δ	
123.	27 Ἰαν. 1832	Χ. Οἰκονομίδης					Απ, Δ	
124.	29 Ἰαν. 1832	Π. Γ. Ρόδιος		Συνταγματάρχης			Απ, Δ	

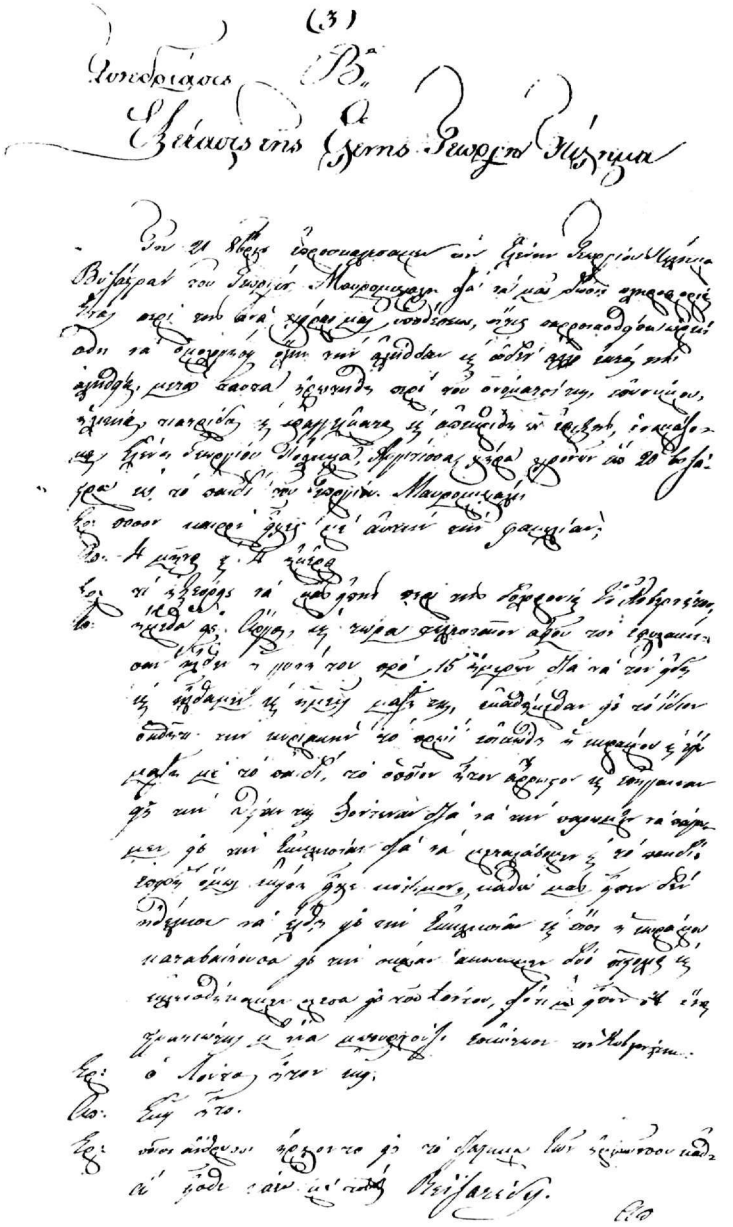

Ἀρχεῖο Δ : Ἡ πρώτη σελίδα ἀπὸ τὴν κατάθεση τῆς Ἑλένης Γεωργίου Πίλημα (πίνακας Ι, 21 Ὀκτ. 1831)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ

α/α	Ἡμερομηνία	Ὄνομα	Ἡλικία	Ἐπάγγελμα ἢ Ἰδιότητα	Τόπος καταγωγῆς	Τόπος διαμονῆς	Πηγὴ
1.		Παρασκευούλα	Τὸ σπίτι της εἶναι 13 βήματα ἀπέναντι στὸν Ἅγ. Σπυρίδωνα				Ε,217
2.		Ἰωάννης Σαράντου	34	Μεταπράτης	Ἄστρος	Ναύπλιο	Ε, 217
3.		Θεόδωρος Παξημάδης	37	Ἔμπορος	Τῆνος	Ναύπλιο	Ε, 217, 223
4.	5 Ὀκτ. 1831	Παναγιώτης Σκούρας	50	Οἰνοπώλης	Τριπολιτσὰ	Ναύπλιο	Ε, 218
5.	5 Ὀκτ. 1831	Γ. Μεσσηνέζης	23	Ἐπιλοχίας	Κων/πολη	Ναύπλιο	Ε, 218, 224
6.	5 Ὀκτ. 1831	Σπυρίδων Κυπαρίσσης	49	Πολίτης			Ε,218
7.	5 Ὀκτ. 1831	Θ. Βαλλιάνος	33	Ταγματάρχης μηχανικοῦ	Κεφαλονιὰ	Ναύπλιο	Ε,218
8.	5 Ὀκτ. 1831	Ἐμμ. Σαριδάκης	23	Ἐπιστάτης μηχανικοῦ	Κρήτη	Ναύπλιο	Ε,219
9.	5 Ὀκτ. 1831	Φώτιος Ἀγγελίδης	30	Λοχαγὸς Πεζικοῦ	Κων/πολη	Ναύπλιο	Ε,219
10.	5 Ὀκτ. 1831	Ἀθαν. Πίσσας	24	Λοχαγὸς	Κυδωνίες	Ναύπλιο	Ε,220
11.		Γεώργιος Βαλτινὸς	52	Στρατηγὸς			Ε,221
12.		Γ. Μομφεράτος	22	Ἀνθ/γὸς Πυροβολικοῦ	Κεφαλονιὰ	Ναύπλιο	Ε,222
13.		Ἀνδρέας Βούλγαρης	21	Δεκανέας Πυρ/κοῦ	Κέρκυρα	Ναύπλιο	Ε,222
14.		Γ. Μαυρομιχάλης					Ε, 222, 224
15.		Ἀλεξανδρὴς Δημητρίου	22	Ὑπηρέτης Βαλλιάνου	Λειβαδιὰ	Ναύπλιο	Ε, 224, 225
16.		Ἡ δούλα Εὐγενία					ΓΕ,10
17.	5 Ὀκτ. 1831	Ἀντ. Καλαμογδάρτης	βλ. ἀρ. 66				ΓΕ,13
18.	2 Ὀκτ. 1831	Γαρουφαλιὰ Μαμούνενα	17		Ψαρὰ	Ναύπλιο	ΓΕ,20
19.	2 Ὀκτ. 1831	Σταῦρος Ράπτης	38	Ράφτης	Ναύπλιο	Ναύπλιο	ΓΕ,20
20.	2 Ὀκτ. 1831	Μαρίνα		Δούλη καὶ ἀνεψιὰ τοῦ Σταύρου		Ναύπλιο	ΓΕ,20
21.	2 Ὀκτ. 1831	Μαρίνα-Γαρουφαλιὰ Μαμούνενα	βλ. ἀρ. 20 καὶ 22				ΓΕ,20
22.	2 Ὀκτ. 1831	Ἀγγελικὴ Μαμούνενα					ΓΕ,20 (Β′ ἐξ.)
23.	5 Ὀκτ. 1831	Παν. Κακλαμάνος	βλ. ἀρ. 57				Ε,219

Ἀνατολικόν, στρατιωτικὸς καὶ δὲν εἶμαι οὔτε συγγενὴς οὔτε φίλος τῶν ἐγκαλουμένων.

Ἐρ. *Μὲ ποίους καπιτανέους ἤσουν προτήτερα;*

Ἀπ. *Ἤμουν μὲ τὸν Καραϊσκάκη, ἀφοῦ ἐσκοτώθη ἐπῆγα μὲ τὸν Δημοτσέλιον καὶ ἀφοῦ αἱ χιλιαρχίαι ὠργανίσθησαν εἰς τάγματα, ἐπειδὴ ἀδικήθηκα καὶ δὲν ἔλαβα τὸν μισθόν μου, ἐπῆγα εἰς τὴν πατρίδα μου· μετὰ ταῦτα ἦλθα εἰς τὴν Κυβέρνησιν μὲ τὸν Δημοτσέλιον διὰ νὰ λάβω τὸ δίκαιόν μου, ἀλλ' εἰς μάτην. Ὅθεν, ἀνεχώρησα καὶ ἦλθα πάλιν μὲ τὸν Γεωργάκην Βαλήν καί, μολονότι ἔκαμα ἀναφορὰν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἐστάθη ἀδύνατον νὰ λάβω τὸ δίκαιόν μου. Μαθὼν λοιπὸν ὅτι ἔμελλε νὰ συγκαλεσθῇ ἡ Συνέλευσις ἔμεινα εἰς Πρόνοιαν καὶ ἐπάσχιζα νὰ γραφθῶ εἰς τὸ Σῶμα τοῦ Πολιτάρχου.*

Ἐρ. *Ἐγνώριζες κανένα στρατιώτην τῆς Πολιταρχίας;*

Ἀπ. *Ἐγνώριζα ἕναν Πατρινὸν ὀνόματι Ἀνδρέαν Γεωργίου.*

Ἐρ. *Εἶχες καθόλου συναναστροφὴν μ' αὐτόν, τώρα;*

Ἀπ. *Μάλιστα, εἶχα καὶ πρὸς τούτοις τὸ Σάββατον εἰς τὰς 26 ἔφαγα μαζί του εἰς τὸ σπίτι τοῦ Τσάκωνα, τοῦ μπακάλη, ἀντίκρυ εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, μαζὶ μὲ ἓν ἄλλο παιδί, τοῦ Κακανάκη.*

Ἐρ. *Τί ὥρα ἦτο τότε;*

Ἀπ. *Πρὶν πέσῃ τὸ κανόνιον.*

Ἐρ. *Τί ὁμιλίες ἐκάμνετε τότε;*

Ἀπ. *Καμμίαν.*

Ἐρ. *Ἄλλην φορὰν δὲν ἀνταμώθης μ' αὐτὸν ἐκείνην τὴν ἑβδομάδα;*

Ἀπ. *Ὄχι, διότι ἦτο καραούλι εἰς τοῦ Μαυρομιχάλου.*

Ἐρ. *Πόθεν τὸ ἤξερες ὅτι ἦτο καραούλι εἰς τοῦ Μαυρομιχάλου;*

Ἀπ. *Μ' εἶπεν αὐτός.*

Ἐρ. *Ἔχεις ὅπλα, τουφέκι;*

Ἀπ. *Δὲν ἔχω διότι μὲ τὸ ἐπῆρε ὁ Ἀνδρέας Γεωργίου.*

Ἐρ. *Πότε σοῦ τὸ ἐπῆρεν;*

Ἀπ. *Τὴν Πέμπτην τῆς ὑστέρας ἑβδομάδος ἦλθεν ἔξω εἰς τὴν Πρόνοιαν καὶ μὲ τὸ ἐζήτησε, λέγων με ὅτι ἔμελλε νὰ ὑπάγῃ εἰς ἕνα χωρίον.*

Ἐρ. *Ποῖος ἄλλος ἦτον παρών, ὅταν σοῦ τὸ ἐπῆρεν;*

Ἀπ. *Ἦτον τοῦ Ἀθανασίου Ψωριάρη ὁ ψυχογιός.*

Ἐρ. *Πῶς ὀνομάζεται αὐτὸς ὁ ψυχογιός;*

Ἀπ. *Εὐαγγέλης.*

Ἐρ. *Μὲ ποῖον εἶναι ὁ Ψωριάρης;*

Ἀπ. *Μὲ κανέναν, ἀλλὰ περιμένει νὰ λάβει τοὺς λογαριασμοὺς ἀπὸ τὸν Σπανιολάκην.*

Ἐρ. *Δὲν ἐζήτησες τὸ τουφέκι σου ἀπὸ αὐτὸν ἔπειτα;*

Ἀπ. *Τὸ ἐζήτησα τὸ Σάββατον τὸ βράδυ καὶ μ' εἶπεν ὅτι τὸ ἔχει εἰς ἕνα σπίτι.*

Ἐρ. *Τὸ εἶπες εἰς κανένα ἄλλον ὅτι σοῦ ἐπῆρεν ὁ Ἀνδρέας τὸ τουφέκι σου;*

Ἀπ. *Τὸ εἶπα τὴν ἰδίαν ἡμέραν εἰς τὸν Ψωριαράκην, ὅστις μ' ἐρώτησεν τι ἔκαμες τὸ τουφέκι σου;*

Ἐρ. *Δὲν ἐπῆγες καθ' ὅλου τὸ Σάββατον εἰς τὰς 26 πρὸς τὸ ἑσπέρας νὰ ἰδῇς τὸν Ἀνδρέαν Γεωργίου εἰς τὸ σπίτι τῶν Μαυρομιχάληδων;*

Ἀπ. *Ὄχι.*

'Ερ. *Δὲν ἐπῆγες καμμίαν ἄλλην φορὰν εἰς τὸ σπίτι τῶν Μαυρομιχάληδων.*

'Απ. *Ὄχι, ποτέ.*

'Ερ. *Ἠξεύρεις μὲ ποῖον ἄλλον ἦτον καραούλι εἰς τοὺς Μαυρομιχάληδες;*

'Απ. *Μὲ εἶπεν ὅτι ἦτον μὲ τὸν Καραγιάννην.*

'Ερ. *Εἶδες καθόλου ἐκείνην τὴν ἑβδομάδα τὸν Καραγιάννην;*

'Απ. *Μίαν μόνην φορὰν τὸν εἶδα εἰς τὸν καφενὲ τοῦ συντριβανιοῦ.*

'Ερ. *Μετὰ τὴν δολοφονίαν εἶπες εἰς κανέναν ὅτι εἶχες τὸ τουφέκι σου εἰς τὸν 'Ανδρέαν Γεωργίου;*

'Απ. *Ὄχι.*

'Ερ. *Καὶ ἐκείνην τὴν ἑβδομάδα ἐπῆγες μὲ τὸν Καραγιάννην εἰς κανένα σπίτι καμμίαν βραδιάν;*

'Απ. *Δὲν ἐπῆγα.*

'Ερ. *Γνωρίζεις τοὺς Καλαμογδάρτας ἢ τὸ σπίτι των;*

'Απ. *Γνωρίζω τὸν γέροντα, τὸ σπίτι των δὲ δὲν τὸ γνωρίζω.*

'Ερ. *Ἠξεύρεις κἂν ποὺ ἐπῆγαν τὸ τουφέκι σου;*

'Απ. *Ὄχι, παρὰ μ' εἶπεν ὁ 'Ανδρέας ὅτι τὸ εἶχεν εἰς ἕνα ἰδικόν του σπίτι καὶ ἐγὼ δὲν ἠρώτησα εἰς ποῖον σπίτι.*

'Ερ. *Τὸ Σάββατον, ὅταν ἐσυντρώγετε, σὺ ἠρώτησες ἂν ἐπῆγεν εἰς τὸ χωρίον;*

'Απ. *Μάλιστα, καὶ μ' εἶπεν ὅτι δὲν πηγαίνω διότι εἶμαι καραούλι.*

'Ερ. *Διατί λοιπὸν δὲν τοῦ ἐζήτησες τὸ τουφέκι ὀπίσω, ἀφοῦ δὲν ἐπήγαινεν εἰς τὸ χωρίον;*

'Απ. *Διότι δὲν μ' ἐχρειάζετο.*

'Ερ. *Συνωμίλησες ποτὲ μὲ τὸν Πολιτάρχην διὰ νὰ σὲ γράψῃ εἰς τὴν Πολιταρχίαν;*

'Απ. *Μάλιστα, τὸ Σάββατον τὸ βράδυ τοῦ εἶπα εἰς τὸν Κακλαμάνον καὶ αὐτὸς μ' εἶπεν «ἔλα αὔριον πρωὶ καὶ βλέπομεν». Τὸ πρωί, ὅταν ἔβγαινεν ὁ Κυβερνήτης ἀπὸ τὸ σπίτι του διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἦλθα εἰς τὴν πόλιν καὶ εἶδα τὸν Κακλαμάνον ἀντικρυ εἰς τὴν γωνίαν, ὁποῦ διευθύνεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὄπισθεν τοῦ Κυβερνήτου. 'Εγὼ λοιπὸν τὸν ἠκολούθησα διὰ νὰ μὲ εἴπῃ τίποτε διὰ τὴν ὁμιλίαν, ὁποῦ εἶχα κάμει τὸ βράδυ, καὶ φθάσας ὁ Κακλαμάνος εἰς τὴν γωνίαν τῆς ἐκκλησίας, ὁποῦ βλέπει εἰς τὸ σπίτι τοῦ Στεφάνου Βαλιάνου ἢ κάλλιον εἰς τὴν ἐπάνω γωνίαν καὶ ἐγὼ ἀντικρυ εἰς τὴν πόρταν τοῦ 'Αγίου Βήματος, τότε ἠκούσαμεν τὰς πιστόλας. Τότε εὐθὺς ὁ Κακλαμάνος ἔβγαλε τὸ σπαθὶ καὶ ἐγὼ ἔβγαλα τὴν κουμπούραν, ὡρμήσαμεν καὶ ἐφθάσαμεν ἕως εἰς τὸ πτῶμα τοῦ Κυβερνήτου, τότε ὁ Κακλαμάνος μᾶς εἶπε «σταθεῖτε, ὀπίσω» καὶ τότε ἐγυρίσαμεν καὶ ἤλθαμεν εἰς τὴν καζάρμαν διὰ νὰ πάρωμεν τὰ τουφέκια.*

'Ερ. *Διατί ἔβγαλες τὴν κομπούραν σου;*

'Απ. *Διὰ νὰ βαρέσωμεν τοὺς φονιάδες.*

'Ερ. *Διατί λοιπὸν δὲν τοὺς ἐκυνηγήσετε;*

'Απ. *Διότι μᾶς ἐγύρισεν ὁ Κακλαμάνος.*

'Ερ. *'Αφοῦ ἐγυρίσετε, ποῦ ἐπήγετε ὕστερον;*

'Απ. *'Εγυρίσαμεν εἰς τὴν καζάρμαν.*

'Ερ. *Τί ἐκάμετε ἀφοῦ ἐγυρίσετε;*

'Απ. *'Επήραμεν τὰ τουφέκια καὶ ἐτραβήξαμεν κατὰ τὰ 5 'Αδέλφια καὶ ἐπιάσαμεν 3 - 4 σπίτια καὶ ἔπειτα πάλιν μᾶς ἐπῆρε κοντά του.*

'Ερ. *Πῶς δὲν ἐπήγετε κατὰ τῶν Μαυρομιχάλων;*

Ἀπ. Ἐπήγαμεν ἐκεῖ κοντὰ καὶ αὐτὸς ὁ Γεώργιος ἐφώναξε ἀπὸ μακριὰ «φύγετε σᾶς καίω». Καὶ ἐμεῖς ἐμβήκαμεν εἰς ἕνα σπίτι καὶ εὐθὺς ἐκβήκαμεν καὶ ἤλθαμεν ὀπίσω.

Ἐρωτηθέντος ἂν ἔχῃ τι νὰ προσθέσῃ εἰς τὴν παροῦσαν ἐξομολόγησιν καὶ ἀποκριθέντος τὸ ὄχι, ὅτι ἐπιμένει εἰς αὐτήν, ὅτι ἐμπεριέχει ὅλην τὴν ἀλήθειαν, προσυπεγράφη διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ.

Ὁ Γραμματεὺς		*Ὁ Εἰσηγητὴς*
Θ. Γεωργαντᾶς	*Ν. Ἰωαννίδης*	*Κ. Ἀξελὸς*[9]

Ἀπὸ τοὺς πίνακες Ι καὶ ΙΙ προκύπτει ὅτι γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια ἀνακρίθηκαν τουλάχιστο 130 πρόσωπα, ποὺ ἔδωσαν τουλάχιστο 151 καταθέσεις. Ἡ ἐπαγγελματικὴ κατάσταση τῶν προσώπων ποὺ ἀνακρίθηκαν ἦταν ἡ ἀκόλουθη :

1. Ἐν ἐνεργείᾳ ἢ πρώην στρατιωτικοὶ[10]	37	(37%)
2. Ἐλεύθεροι ἐπαγγελματίες καὶ διανοούμενοι	22	(22%)
3. Ὑπηρέτες	12	(12%)
4. Ἀνώτεροι κρατικοὶ ὑπάλληλοι καὶ πληρεξούσιοι	8	(8%)
5. Ἀγρότες καὶ κτηματίες	7	(7%)
6. Χωρὶς ἐπάγγελμα	6	(6%)
7. Θαλασσινοὶ	5	(5%)
καὶ 8. Διάφοροι	3	(3%)
Σύνολα	*100*[11]	*(100%)*

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ὁ τόπος καταγωγῆς τῶν προσώπων ποὺ ἀνακρίθηκαν :

1. Πελοποννήσιοι	47	(43,1%)
2. Κρητικοὶ καὶ Αἰγαιοπελαγίτες	15	(13,8%)
3. Στερεοελλαδίτες	11	(10,1%)
4. Μικρασιάτες	10	(9,2%)
5. Ἑφτανήσιοι	9	(8,3%)
6. Ἠπειρῶτες	6	(5,5%)

9. Ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ ἄλλες καταθέσεις, ὁ Νικόλαος Χασαπάκης δὲν εἶπε «ὅλην τὴν ἀλήθειαν». Πάντως, δὲν πρέπει νὰ σπεύσουμε σὲ συμπεράσματα γιὰ τὴν ἀξία τῆς κατάθεσης αὐτῆς, γιατὶ μόνο ἀπὸ τὸ συνδυασμὸ πολλῶν καταθέσεων σχηματίζουμε μιὰ συνολικὴ ἰδέα γιὰ ὅσα διαδραματίστηκαν τὸ πρωὶ τῆς 27 Σεπτεμβρίου 1831.

10. Ἀπὸ τὸ βαθμὸ τοῦ στρατιώτη ὡς τὸ βαθμὸ τοῦ στρατηγοῦ.

11. Γιὰ 30 ἀπὸ τὰ πρόσωπα ποὺ ἀνακρίθηκαν δὲν ἀναφέρεται ἡ ἐπαγγελματικὴ κατάσταση.

7. Θεσσαλοὶ	4	(3,6%)
8. Ἄλλοι	7	(6,4%)
Σύνολα	*109*[12]	*(100%)*

Διαπιστώνεται λοιπὸν ἀπὸ τοὺς δυὸ προηγούμενους πίνακες ὅτι πρὸς τοὺς Πελοποννήσιους καὶ τοὺς στρατιωτικοὺς στράφηκε κυρίως ἡ ἀνάκριση. Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει ὅτι μόνο πρὸς αὐτὲς τὶς δυὸ κατευθύνσεις ἀναζητήθηκαν οἱ εὐθύνες. Ἄλλωστε, τὰ ἄτομα ποὺ ἀνακρίθηκαν δὲν ἦταν ὅλα ὕποπτα γιὰ τὴν ἀνάκριση: τὰ περισσότερα κλήθηκαν ἁπλῶς νὰ δώσουν μαρτυρικὲς καταθέσεις. Ἀνεξάρτητα πάντως ἀπὸ αὐτά, ἡ ἀνάκριση ἀπέδειξε ὅτι ἡ ἐκτέλεση τῆς δολοφονίας ὀργανώθηκε στὸ χῶρο τῶν στρατιωτικῶν.

Ἀνάλογη ἀξία ἔχει καὶ τὸ συγκριτικὰ ὑψηλὸ ποσοστὸ τῶν Πελοποννήσιων ποὺ ἀνακρίθηκαν. Ἀπὸ αὐτούς, οἱ 18, ἤτοι τὸ 38,3%, κατάγονταν ἀπὸ τὴν περιοχὴ Τριπολιτσᾶς-Δημητσάνας-Καρύταινας, οἱ 10, ἤτοι τὸ 21,3%, ἀπὸ τὴν περιοχὴ Πάτρας-Βοστίτσας, οἱ 9, ἤτοι τὸ 19,2%, ἀπὸ τὴν περιοχὴ Ἄργους-Ναυπλίου-Τσακωνιᾶς καὶ οἱ 8, ἤτοι τὸ 17%, ἀπὸ τὴν περιοχὴ Σπάρτης-Μιστρᾶ-Μεσσηνίας. Δὲν εἶναι βέβαια δυνατὸ νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι ἡ ἀνάκριση ἔστρεψε τὴν προσοχὴ της πρὸς τοὺς καταγόμενους ἀπὸ ὁρισμένες περιοχὲς τῆς χώρας. Δὲν μποροῦμε ὅμως νὰ ἀποφύγουμε τὸν πειρασμὸ νὰ διαπιστώσουμε ὅτι τὸ 95,8% τῶν Πελοποννήσιων ποὺ ἀνακρίθηκαν κατάγονταν ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς μεγάλης γαιοκτησίας καὶ τῆς διοικητικῆς ἀριστοκρατίας ἢ ἀπὸ χώρους ἐλεγχόμενους ὡς ἕνα σημαντικὸ βαθμὸ ἀπὸ τὸ γαλλικὸ στρατό. Δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ ἀποφύγουμε τὴν παρατήρηση ὅτι οἱ περιοχὲς τῆς Ἠλείας καὶ τῆς Κορινθίας σχεδὸν ἔμειναν ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνάκριση. Δὲν ἦταν ἐπίσης δυνατὸ ἡ ἀνάκριση νὰ στραφεῖ πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς Ὕδρας, ἀφοῦ τὸ νησὶ αὐτὸ ἦταν ἀποκλεισμένο ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν κυβέρνηση καὶ ἡ ἠθική, τουλάχιστο, εὐθύνη τῶν Ὑδραίων θεωροῦνταν αὐτονόητη.

Οἱ ἀνακρίσεις ἄρχισαν μερικὲς ἡμέρες μετὰ τὴ δολοφονία καὶ συνε-

12. Γιὰ 21 πρόσωπα δὲν ἀναφέρεται ὁ τόπος καταγωγῆς. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι στοὺς 109 μόνον οἱ 4 κατάγονταν ἀπὸ τὸ Ναύπλιο. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ ἔχει ἰδιαίτερη δημογραφικὴ ἀξία καὶ ἐνδιαφέρει τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἱστορία, ἐπειδή, ἂν λάβουμε ὑπόψη ὅτι τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἄτομα ποὺ ἀνακρίθηκαν κατοικοῦσαν μόνιμα ἢ πρόσκαιρα στὸ Ναύπλιο, καταλήγουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι τὴ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πρωτεύουσας ἀποτελοῦσαν κάτοικοι ποὺ εἶχαν συρρεύσει ἀπὸ πλεῖστα μέρη τοῦ ἑλλαδικοῦ καὶ μικρασιατικοῦ χώρου, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο.

χίστηκαν ὡς τὸ τέλος Ἰανουαρίου τοῦ 1832[13]. Στατιστικά, ἡ λήψη τῶν καταθέσεων κατανέμεται κατὰ δεκαπενθήμερα ὡς ἑξῆς :

Ἀπὸ	1	ὡς	15	Ὀκτωβρίου	1831	22	καταθέσεις
Ἀπὸ	16	ὡς	31	Ὀκτωβρίου	1831	45	»
Ἀπὸ	1	ὡς	15	Νοεμβρίου	1831	38	»
Ἀπὸ	16	ὡς	30	Νοεμβρίου	1831	21	»
Ἀπὸ	1	ὡς	15	Δεκεμβρίου	1831	8	»
Ἀπὸ	16	ὡς	31	Δεκεμβρίου	1831	1	κατάθεση
Ἀπὸ	1	ὡς	15	Ἰανουαρίου	1832	1	»
καὶ ἀπὸ	16	ὡς	29	Ἰανουαρίου	1832	4	καταθέσεις
					Σύνολο	*140*[14]	

Ἀπὸ τὴν κατανομὴ αὐτὴ ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι ἡ κύρια προσπάθεια τῶν ἀνακριτικῶν ἀρχῶν ἐκτείνεται στὴν περίοδο 16 Ὀκτωβρίου - 15 Νοεμβρίου 1831 (ποσοστὸ περίπου 60% τῶν καταθέσεων ποὺ γνωρίζουμε τὴν ἡμερομηνία τους). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἀνάκριση καθυστέρησε ἀρκετὰ νὰ διερευνήσει τὴν ὑπόθεση στὴν ἔκταση καὶ στὸ βάθος ποὺ ἔπρεπε καὶ πού, ὅπως δείχνουν τὰ πράγματα, καὶ ἡ ἴδια ἐπιθυμοῦσε. Ἀλλὰ καὶ γενικότερα μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι οἱ ἔρευνες ἔλαβαν ἀδικαιολόγητη χρονικὴ ἔκταση, ἂν μάλιστα λάβουμε ὑπόψη ὅτι ἡ δικογραφία ποὺ σχηματιζόταν δὲν ἦταν ἰδιαίτερα ὀγκώδης καὶ ὅτι οἱ ἀνακρίσεις — αὐτὲς τουλάχιστο ποὺ γνωρίζουμε — περιορίστηκαν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὸ Ναύπλιο. Βέβαια, ὁρισμένες ὀλιγωρίες δὲν ἔλειψαν, ἀλλὰ δὲν πρέπει σ' αὐτὲς νὰ ἀποδοθεῖ ἡ μεγάλη χρονικὴ ἔκταση τῆς ἀνάκρισης : φαίνεται ὅτι, ὕστερα ἀπὸ τὴν καταδίκη τῶν ἄμεσων ἐνόχων, ἡ ἀνάκριση ἀναζητοῦσε τὴν ἔκταση τῆς συνωμοσίας καὶ ὄχι τοὺς συνένοχους, ἠθικοὺς αὐτουργούς, ὑποκινητὲς κλπ. τῆς δολοφονίας[15].

13. Ἡ πρώτη γνωστὴ κατάθεση ἔγινε τὴν 1 Ὀκτωβρίου 1831 (ΓΕ 13, 17 Φεβρ. 1832 - Πίνακας Ι), δηλαδὴ πέντε ἡμέρες μετὰ τὴ δολοφονία, καὶ ἡ τελευταία στὶς 29 Ἰανουαρίου 1832 (Ἀρχεῖα Α καὶ Δ - Πίνακας Ι).

14. Γιὰ τὶς ὑπόλοιπες 11 καταθέσεις δὲν γνωρίζουμε τὴν ἡμερομηνία (βλ. τὸν πίνακα Ι).

15. Πάντως, μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ ἀνακριτῆ Ν. Γ. Παγκαλάκη πρὸς τὸ Γραμματέα τῆς Δικαιοσύνης Γ. Γλαράκη γεννάει ὑποψίες πὼς κάποιες ὀλιγωρίες εἶχαν ἴσως σκοπιμότητα, πολιτικὴ ἢ ἄλλη, ἐπειδὴ θεωροῦνται ἀδικαιολόγητες : *Ἴσως ἐμάθετε ἀπὸ τὸν φίλον Κ. Μάμουκαν ὅτι μόνον τὴν 10ην Νοεμβρίου μεσοῦντος μὲ ἐκοινοποίησαν ὅτι εἶχε γενῆ τὴν 11ην Ὀκτωβρίου παρελθόντος οἰκιακὴ ἐπίσκεψις εἰς τὰς οἰκίας Λόντου, Καλαμογδάρτου, πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ τοῦ Κακλαμάνου... Ἡ ἐξομολόγησις τοῦ Λόντου καὶ τοῦ Ἀντ. Καλαμογδάρτου ἐλήφθη ἤδη*

Ἄλλωστε, ἡ ἀνάκριση ἔφερνε στὸ φῶς στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ποτὲ δὲν ἀποκαλύφθηκαν ἐπίσημα, ἴσως ἐπειδὴ ἡ ἀποκάλυψή τους δὲν συνέφερε τὴν ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς κυβέρνησης.

Μερικὲς αὐθαιρεσίες ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς δικαιοσύνης δὲν ἔλειψαν : ξέρουμε π.χ. ὅτι ἡ τελεσίδικη καταδικαστικὴ ἀπόφαση γιὰ τοὺς Ι. Καραγιάννη καὶ Ἀνδρ. Γεωργίου, φύλακες καὶ ἄμεσους συνένοχους τῶν Γ. καὶ Κ. Μαυρομιχάλη στὴ δολοφονία, εἶχε κιόλας ἐκδοθεῖ στὶς 9 Ὀκτωβρίου[16], πρὶν δηλαδὴ ἡ ἀνάκριση εἰσέλθει στὴν οὐσία τῆς ὑπόθεσης καὶ ἐρευνηθεῖ ἡ πραγματικὴ συνενοχὴ τῶν προσώπων αὐτῶν, καὶ μάλιστα πρὶν κὰν κινηθοῦν οὐσιαστικὰ οἱ ὑποψίες γιὰ τὸν προϊστάμενό τους Πολιτάρχη Ναυπλίας Παναγιώτη Κακλαμάνο[17]. Ἀπὸ τὴν ταχύτητα μὲ τὴν ὁποία ἔγιναν ἡ ἐκτέλεση τοῦ Γ. Μαυρομιχάλη καὶ ἡ καταδίκη, παρόλο ποὺ ἀρνοῦνταν τὴν ἐνοχή τους, τῶν Ι. Καραγιάννη καὶ Ἀνδρ. Γεωργίου — τοῦ πρώτου σὲ θάνατο, ποὺ ἀργότερα μετατράπηκε σὲ ἰσόβια[18] — φαίνεται καθαρὰ ὅτι ἡ κυβέρνηση σκόπευε νὰ περιο-

ἀστυνομικῶς καὶ τὰ ἴχνη τῆς ἐνοχῆς των ὡς πρὸς τὴν πατροκτονίαν συνάγονται ὁλονέν. Λυποῦμαι παραπολὺ ὅτι ὡς πρὸς τοῦτο δὲν εἶχε γενῆ οὐδὲ βῆμα εἰς τὸ διάστημα τῆς ἀσθενείας μου. (Ἀρχεῖο Κ, Ν. Γ. Παγκαλάκης πρὸς Γ. Γλαράκη, 13 Νοεμ. 1831). Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι πρακτικὸ ἔρευνας στὸ σπίτι τοῦ Κακλαμάνου δὲν ὑπάρχει σὲ καμιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς ἀρχειακὲς συλλογές.

16. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, 9 Ὀκτ. 1831. Βλ. καὶ Π. Κ. Ἐνεπεκίδη, *ὅ.π.*, σ. 226 - 232.

17. Λεγόταν καὶ Παναγιώτης Χρυσανθόπουλος (Ἀρχεῖο Κ, 3 Νοεμ. καὶ 1 Δεκ. 1831), ἀλλὰ ἦταν πιὸ γνωστὸς ὡς *Κουλοχέρης*, ἐπειδὴ ἦταν μονόχειρ (βλ. Γενναίου Θ. Κολοκοτρώνη, *Ἀπομνημονεύματα*, Ἀθ. 1955, σ. 212). Ἡ Πολιταρχία ἦταν ἕνα εἶδος δημοτικῆς ἀστυνομίας ἢ πολιτοφυλακῆς, ποὺ ἦταν ἐπιφορτισμένη μὲ τὴν τήρηση τῆς τάξης στὴν πρωτεύουσα. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ ρόλος της στὴ ζωὴ τῆς πρωτεύουσας ἦταν ἐξαιρετικὰ σημαντικός. Διοικητικὰ ἦταν ὑπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ Διοικητῆ Ναυπλίας (Νομάρχη), τοῦ Φρούραρχου καὶ τοῦ Ἀστυνόμου. Ὁ ἴδιος ὁ Π. Κακλαμάνος περιγράφει ὡς ἑξῆς μερικὲς ἀπὸ τὶς ἁρμοδιότητές του (Ἀρχεῖο Κ, 9 Νοεμ. 1831) :

Ἐρ. *Ἀπὸ ποίου τὰς ἀμέσους διαταγὰς ἤσουν;*

Ἀπ. *Τὸ δίπλωμά μου τὸ λέγει, εἰς τὸν Διοικητήν, εἰς τὸν Φρούραρχον, Ἀστυνόμον, τὸ δίπλωμά μου ὅμως διασαφηνίζει.*

Ἐρ. *Ὅταν ἐπρόκειτο διὰ νὰ φυλαχθῇ τις ὕποπτος, ποῖοι τοὺς ἐφύλαττον; καὶ ποῖος διέταττεν αὐτό;*

Ἀπ. *Ὁ Ἀστυνόμος μὲ διέταττεν νὰ φυλακώσω τὸν τάδε ἢ τὸν τάδε εἰς τὴν τάδε ἢ εἰς τὴν τάδε φυλακὴν καὶ ἐγὼ ἐκτελοῦσα. Τὸ ὅμοιον συνέβαινε καὶ ὅταν ἐφυλάττοντο ἀνθρώπους εἰς τὰ οἰκήματά των.*

18. Σχετικὰ βλ. καὶ τὴν ἀγόρευση τοῦ Ἐπίτροπου (Εἰσηγητῆ) τοῦ Στρατοδικείου (Α' Διαρκὲς Πολεμικὸν Συμβούλιον τῶν Ἑλαφρῶν τῆς Πελοποννήσου) στοῦ Π.Κ. Ἐνεπεκίδη, *ὅ.π.*, σ. 226 - 232.

ρίσει τὶς καταδίκες στοὺς ἄμεσους ἔνοχους τῆς δολοφονίας καὶ νὰ ἀποφύγει, μέσα στὶς ἐξαιρετικὰ κρίσιμες ἐκεῖνες στιγμές, τὶς ἀναστατώσεις ποὺ ἐνδεχομένως θὰ προκαλοῦνταν ἀπὸ τὴν τιμωρία αὐτῶν ποὺ βρίσκονταν πίσω ἀπὸ τοὺς δολοφόνους. Ὅπως θὰ δοῦμε καὶ στὴ συνέχεια, μιὰ ἀποκάλυψη τῆς ὑπόθεσης σὲ ὅλη της τὴν ἔκταση καὶ σὲ ὅλο της τὸ βάθος θὰ δημιουργοῦσε ἀκόμη καὶ ἐξωτερικὲς περιπλοκὲς ἐξαιρετικὰ δυσχερεῖς γιὰ τὸ νεαρὸ ἑλληνικὸ κράτος.

4. Τὰ γεγονότα

Τὸ ἐννεάμηνο τοῦ 1831 ὡς τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια ἦταν ἰδιαίτερα ταραγμένο, μὲ στάσεις, κινήματα καὶ συνωμοσίες, ὥστε δὲν ἦταν δυνατὴ ἡ κανονικὴ λειτουργία τοῦ κράτους. Τὰ σχετικὰ γεγονότα εἶναι γνωστὰ καὶ γι' αὐτὸ ἡ ἀναφορά τους ἐδῶ περιττεύει. Σκοπὸς αὐτῆς τῆς μελέτης δὲν εἶναι νὰ διατυπώσει κρίσεις γιὰ τὴν πολιτικὴ τοῦ Κυβερνήτη· τὴν ἀπασχολεῖ κυρίως ἡ δολοφονία του ὡς πολιτικὴ πράξη καὶ τὰ γεγονότα ποὺ ὁδήγησαν σ' αὐτήν.

Στὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα τοῦ 1831, ποὺ προηγήθηκε ἀπὸ τὴ δολοφονία του, ὁ Ι. Καποδίστριας εἶχε οὐσιαστικὰ χάσει τὸν ἔλεγχο τῆς ἐξουσίας. Ἡ ἀντιπολίτευση ἐναντίον του εἶχε διογκωθεῖ καὶ εἶχε κατορθώσει νὰ ἐλέγχει ζωτικοὺς τομεῖς τῶν κρατικῶν λειτουργιῶν. Ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς Ὕδρας ἀπὸ τὸν Ι. Καποδίστρια ἔφερε ἀκριβῶς τὰ ἀντίθετα ἀποτελέσματα ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἀσφαλῶς ὑπολόγιζε ὁ Κυβερνήτης : ἁπλῶς τὸ κράτος ἀποκλείσθηκε ἀπὸ τὴν Ὕδρα, ἡ ὁποία σύντομα κατόρθωσε νὰ στρέψει ἐναντίον του ὁλόκληρο σχεδὸν τὸ νησιωτικὸ χῶρο. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ ἀποκοπεῖ τὸ κράτος ἀπὸ τὸ χῶρο τοῦ ἐφοπλιστικοῦ κεφαλαίου, τὸ ὁποῖο μάλιστα περνοῦσε ἐξαιρετικὰ δύσκολες στιγμὲς καὶ εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ τὴν κρατικὴ προστασία καὶ ἐνίσχυση.

Στὸν ἠπειρωτικὸ χῶρο ἡ κατάσταση δὲν ἦταν εὐνοϊκότερη γιὰ τὸ κράτος : μὲ τὰ στασιαστικὰ κινήματα καὶ τὶς λεηλασίες δημιουργοῦνταν ἀποστασίες καὶ ἐπαναστατικὲς συνθῆκες ποὺ περιόριζαν τὴν ἄσκηση πραγματικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸ κράτος. Ὁ ἐλάχιστος καὶ ἀνίσχυρος στρατός, καθὼς καὶ ἡ ἀστυνομία, ἦταν εὔκολη λεία γιὰ κάθε ἀντικρατικὴ ἐνέργεια καὶ φαινομενικὰ μόνο παρέμεναν στὴν ὑπηρεσία τῆς νόμιμης ἐξουσίας, παρόλο ποὺ ἀργότερα, μετὰ τὴ δολοφονία, ἔπαιξαν οὐσιαστικὸ ρόλο, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅλοι σχεδὸν οἱ κοινωνικοὶ παράγοντες ποὺ διαδραμάτιζαν ἐξουσιαστικὸ ρόλο στὴν πο-

λιτικὴ ζωὴ εἶχαν στραφεῖ ἐναντίον τοῦ Κυβερνήτη καὶ συχνὰ ἐνεργοῦσαν — καὶ συνωμοτικὰ — γιὰ τὴν ἀνατροπή του.

Παράλληλα, ὁ ξένος παράγοντας παρενέβαινε ἐνεργὰ καὶ ἄμεσα στὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ἡ παρέμβαση αὐτὴ γινόταν ὑπὲρ ἢ ἐναντίον τοῦ Ι. Καποδίστρια. Ἰδιαίτερα οἱ στρατιωτικὲς ἐπεμβάσεις, μὲ τὶς διασυνδέσεις ποὺ δημιουργοῦσαν στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, φανέρωναν τὴν ἀδυναμία τῆς κρατικῆς ἐξουσίας νὰ ἐλέγξει τὴν κατάσταση[19]. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι στὴν πραγματικότητα ὑπῆρχε μιὰ ἔντονη σύγκρουση ἐξουσιῶν μὲ ἰδιαίτερα σημαντικὴ τὴν παρέμβαση τοῦ ξένου παράγοντα. Ὁ ρόλος τοῦ λαϊκοῦ παράγοντα δὲν ἦταν ἀποφασιστικὸς παρὰ στὸ βαθμὸ ποὺ τὰ συμφέροντά του συνδυάζονταν μὲ ἐκεῖνα τῶν ἐξουσιαστικῶν παραγόντων. Αὐτὸ εἶναι δυνατὸ νὰ τὸ διαπιστώσουμε στὸν ἐφοπλιστικὸ χῶρο, ἀλλὰ ὄχι καὶ στὸν ἠπειρωτικό. Στὸν τελευταῖο, ὁ ἐκμεταλλευτικὸς ρόλος τῶν ἐξουσιαστικῶν παραγόντων ἦταν ἐμφανέστερος καὶ γι' αὐτὸ ἡ ἀντίθεσή τους πρὸς τὸν Κυβερνήτη ἐνεργοῦσε στὴ λαϊκὴ συνείδηση μὲ τρόπο ποὺ νὰ δημιουργεῖται ἕνα κλίμα συμπάθειας πρὸς τὸν τελευταῖο.

Ὡστόσο, ἡ ἴδια ἡ πράξη τῆς δολοφονίας, παρόλο ποὺ εἶναι μιὰ φάση στὸ πλαίσιο τῆς σύγκρουσης τῶν ἐξουσιῶν, δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἕνα εἶδος πραξικοπήματος γιὰ νὰ καταληφθεῖ ἡ ἐξουσία ἀπὸ τοὺς ἀντίπαλους τοῦ Κυβερνήτη. Δὲν εἶναι μάλιστα καθόλου βέβαιο ὅτι αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι ἦταν σὲ θέση νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσία. Ἄλλωστε, ὅλους τοὺς ἐξουσιαστικοὺς παράγοντες τῆς χώρας, στὴ φάση αὐτὴ τῆς κρίσης, δὲν τοὺς ἔνωνε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ μίσος ἀπέναντι στὸν «κοινὸ ἐχθρό», ὅπως θεωροῦσαν τὸν Ι. Καποδίστρια, καὶ ἀπὸ τὴν κοινὴ ἐπιθυμία νὰ τὸν ἀπομακρύνουν μὲ κάθε μέσο ἀπὸ τὴν ἐξουσία.

Βέβαια, ὅσο καὶ ἂν μιλοῦμε γιὰ πολιτικὴ κρίση καὶ γιὰ σύγκρουση ἐξουσιῶν, δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι στὸ βάθος τῶν πραγμάτων πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν θεμιτὲς καὶ ἀθέμιτες, ἀλλὰ ὁπωσδήποτε ἀσύστολες, οἰκονομικὲς διεκδικήσεις τῶν ποικίλων ὁμάδων τῆς ὀλιγαρχίας[20]. Καὶ

19. Σημαντικὲς πληροφορίες γιὰ τὶς γαλλικὲς καὶ ρωσικὲς στρατιωτικὲς ἐνέργειες στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο βρίσκουμε στὰ Ἀγγλικὰ Ἀρχεῖα. Σχετικὰ βλ. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, *Μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας*, ἀρ. 9, Ἀθ. 1975, ἀρ. ἐγγρ. 1489, 1495, 1497, 1514, 1536, 1537, 1538, 1539, 1540, 1542, 1545 κ.ἄ. Ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουσες εἶναι ἐπίσης καὶ οἱ πληροφορίες ἀπὸ τὰ Γαλλικὰ Ἀρχεῖα σχετικὰ μὲ τὴ δράση τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ στὴν Πελοπόννησο (βλ. Β. Κρεμμυδᾶ, *ὅ.π.*).

20. Γιὰ τὶς διεκδικήσεις αὐτές, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν κατάσταση στὶς διάφο-

πάντως, ἡ ἀνάμιξη τοῦ ξένου παράγοντα, πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ ὅσο νομίζουμε, δὲν ἔγινε χωρίς, ὄχι μόνο τὴ συγκατάθεση, ἀλλὰ καὶ τὴν πρόκληση κάποιων ἀπ' αὐτὲς τὶς ὁμάδες, ὅπως θὰ διαπιστωθεῖ καὶ στὴ συνέχεια.

Κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθῆκες ἡ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια δὲν ἦταν τὸ τέλος τοῦ πολιτικοῦ δράματος· ἁπλῶς μ' αὐτὴν τέλειωνε μιὰ φάση του καὶ ἄρχιζε μιὰ ἄλλη. Καὶ στὶς δυὸ φάσεις ἡ ἰδεολογία τοῦ «Συντάγματος», ποὺ δὲν ἦταν ἕνα ἁπλὸ πρόσχημα, ἔπαιξε ρόλο ἰδιαίτερα σημαντικό. Ἡ ἰδεολογία αὐτὴ δὲν εἶναι νέα, ἀλλὰ εἶχε καλλιεργηθεῖ ἀπὸ δεκαετίες καὶ βοήθησε τόσο στὴν ὀργάνωση, ὅσο καὶ στὴ διεξαγωγὴ τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἰδεολογία δὲν πρέπει νὰ ἀναζητοῦμε τὴν ἀπαίτηση γι' αὐτὸ ποὺ ὀνομάζουμε σήμερα ἀτομικὲς ἐλευθερίες, ἀλλὰ τὴν ἀντίθεση πρὸς τὴν ἄσκηση αὐταρχικῆς καὶ αὐθαίρετης ἐξουσίας. Πάντως, πρέπει νὰ ἐπαναληφθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια δὲν σήμαινε τὴν ἥττα τῆς φωτισμένης δεσποτείας.

5. Ἡ ὀργάνωση τῆς δολοφονίας

Ἔχει γραφτεῖ ὅτι ἡ ὀργάνωση τῆς δολοφονίας πρέπει νὰ ξεκίνησε ἀπὸ μιὰ συνωμοτικὴ κίνηση ποὺ λεγόταν «Ἡρακλῆς», εἶχε γιὰ ἕδρα τὸ Παρίσι καὶ γιὰ σκοπὸ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ Κυβερνήτη μὲ κάθε μέσο, ἀκόμη καὶ μὲ τὴ δολοφονία[21]. Γιὰ τὴν ὀργάνωση αὐτὴ δὲν ἔχουμε

ρες περιοχὲς τῆς χώρας, βλ. καὶ τὶς παρατηρήσεις τοῦ σχολιαστῆ Ι. Βλαχογιάννη στὴν ἔκδοση τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ν. Δ. Κασομούλη (Ν. Δ. Κασομούλη, *Ἐνθυμήματα στρατιωτικὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων 1821-1833*, τ. Γ', Ἀθ. 1942). Ἐκεῖ διατυπώνεται ἕνας ἐνδιαφέρων προβληματισμὸς γιὰ τὰ αἴτια ποὺ ὁδήγησαν στὴ δολοφονία (σ. 444-449), ἀλλὰ στὴ συνέχεια ἡ δολοφονία ἐξετάζεται στὸ ἐπίπεδο τῶν προσωπικῶν σχέσεων, μὲ κατάληξη τὴν παρατήρηση ὅτι «τοῦ κυβερνήτη ὁ θάνατος ἤτανε φόνος Μανιάτικος» καὶ ὅτι «συνωμοσία ὑπῆρξε, ἀλλὰ αὐτὴ δὲν ἔπραξε τὸ φόνο» (σ. 455).

21. Γιὰ τὴν ὀργάνωση «Ἡρακλῆς» βλ. κυρίως André Papadopoulo-Vretos, *Mémoires biographiques - historiques sur le président de la Grèce le comte Jean Capodistrias*, Β' Παρίσι 1838, σ. 24 - 26. Ἐπίσης, ὁ Ι. Μακρυγιάννης, *Ἀπομνημονεύματα*, Ἀθ.,[3] Μέλισσα, χ.χ., σ. 307 - 308, γράφει ὅτι ἡ ἀνακάλυψη τῆς ὀργάνωσης «Ἡρακλῆς» ἔδωσε στὴν κυβέρνηση τὴν εὐκαιρία νὰ ζητήσει ὅρκο πίστης πρὸς τὸν Κυβερνήτη· ἀφήνει μάλιστα νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι ἡ ἑταιρία ἦταν ἐπινόηση τῆς κυβέρνησης («Σὲ ὀλίγες ἡμέρες βγάζουν ὅτι ξεσκέπασαν μίαν ἑταιρεία...»).

σαφεῖς πληροφορίες καὶ δὲν φαίνεται νὰ ἔπαιξε ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν προετοιμασία τῆς δολοφονίας. Πάντως, γιὰ τὴν ὥρα πρέπει νὰ συγκρατήσουμε ὅτι, ἂν πραγματικὰ ὑπῆρξε, ἱδρύθηκε στὸ Παρίσι. Ἀντίθετα ἀπ' αὐτό, ἔχουμε ἰδιαίτερα πολύτιμες πληροφορίες ὅτι τὸ κέντρο συγκέντρωσης καὶ συσπείρωσης ὅσων ἦταν δυσαρεστημένοι ἢ ἀντιπολιτεύονταν τὸν Ἰωάννη Καποδίστρια ἦταν ἡ Ὕδρα[22]. Δὲν εἶναι ὅμως πιθανὸ ὅτι μιὰ τέτοια συσπείρωση εἶχε γιὰ σκοπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη. Ἡ κατάστρωση τῶν σχεδίων γιὰ τὴ μετάβαση πρὸς τὴν ἀποφασιστικὴ αὐτὴ φάση τοῦ πολιτικοῦ δράματος δὲν φαίνεται νὰ ἀπέχει χρονικὰ πολὺ ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση τῆς ἴδιας τῆς πράξης[23]. Πρέπει ἴσως νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴ δολοφονία δὲν ἔγινε ὁριστικὴ παρὰ ἀφοῦ, ὕστερα ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ Πόρου καὶ τῆς Μάνης καὶ τὶς ἄλλες μικρότερες, ἀλλὰ χαρακτηριστικές, στάσεις, ὁ Κυβερνήτης παρέμενε στὴ θέση του, χωρὶς μάλιστα νὰ ὑποχρεωθεῖ νὰ μεταβάλει τὴν πολιτική του.

Δὲν εἶναι πάντως καθόλου βέβαιο ὅτι ἡ δολοφονία ἀποφασίστηκε καὶ ὀργανώθηκε στὴν Ὕδρα. Ἡ Ὕδρα ἦταν ἀποκλεισμένη, ἡ ἐπικοινωνία της μὲ τὸ Ναύπλιο, κυρίως, γινόταν μὲ διαβατήρια καὶ ἡ εἴσοδος καὶ ἔξοδος ἀπὸ τὸ Ναύπλιο ἐλεγχόταν μὲ ἀρκετὴ αὐστηρότητα. Ὁπωσδήποτε, ἀπὸ τὶς ἀνακρίσεις δὲν προέκυψε οὐσιαστικὴ συμμετοχὴ τῆς Ὕδρας στὰ σχέδια γιὰ τὴ δολοφονία. Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει ὅτι οἱ Ὑδραῖοι δὲν ἦταν ἐνήμεροι ἢ ὅτι δὲν ἐνέκριναν τὴ δολοφονία. Ἀπὸ τὶς ἀνακρίσεις προέκυψε σαφῶς ὅτι κέντρα τῆς συνωμοσίας γιὰ τὴ δολοφονία ἦταν κυρίως τὸ Ναύπλιο καὶ δευτερευόντως τὸ Ἄργος. Γιὰ τὴν ἔκταση τῆς συνωμοσίας δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ συναχθοῦν ἀκριβὴ συμπεράσματα,

22. Ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης, *Ἀπομνημονεύματα*, τ. Γ', Ἀθ. 1957, σ. 216 [Ἀπομνημονεύματα ἀγωνιστῶν τοῦ 21, ἔκδ. Γ. Τσουκαλᾶ, ἀρ. 18], ποὺ ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσωπευτικότερους ἀντίπαλους τοῦ Ι. Καποδίστρια, ὁμολογεῖ ὅτι: «Βλέποντες λοιπὸν οἱ πρόκριτοι καὶ οἰκοκυραῖοι τῆς Πελοποννήσου αὐτὰς τὰς στυγερὰς καὶ αὐθαιρέτους πράξεις καὶ παραβάσεις, ἀπελπίσθησαν ἅπαντες καὶ ἤρχισαν νὰ σκέπτονται σοβαρῶς καὶ σπουδαίως μὲ ποῖον τρόπον ἠδύναντο νὰ σώσουν τὸν ἑαυτόν τους καὶ τὴν πατρίδα ἀπὸ ἕναν τοιοῦτον ἐπίβουλον τυραννίσκον καὶ συνυπακουσθέντες μὲ τοὺς προκρίτους τῆς Ὕδρας, μερικῶν ἄλλων νήσων καὶ τινων Ρουμελιώτων, ἐνέκριναν ἐκ συμφώνου... νὰ ἀπέλθουν εἰς τὴν Ὕδραν νὰ συσσωματωθοῦν διὰ νὰ λάβουν ἓν μέτρον νὰ ἀναχαιτίσουν τὰς ἀκρατήτους παραφοράς αὐτοῦ τοῦ ἀπονενοημένου τυραννίσκου καὶ νὰ τὸν περιστείλουν πολιτικῶς καὶ συστηματικῶς εἰς τὰ καθήκοντά του».

23. Ὁ Κάρπος Παπαδόπουλος, *Ἀπάνθισμα τοῦ ἱστορικοῦ ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων*, Ἀθ. 1976, σ. 189, γράφει ὅτι οἱ συνωμότες «ὑπὲρ τὰς 20 ἡμέρας ἐμόχθησαν διὰ νὰ εὕρουν τὸν καιρὸν καὶ τὸν δήμιον».

ἐπειδὴ τὰ βασικὰ πρόσωπα στὴν ὑπόθεση ἀρνήθηκαν τὴν ἐνοχή τους καὶ ἡ ὅλη ὑπόθεση, μὲ ἐξαίρεση τοὺς αὐτουργούς, δὲν ἀκολούθησε τὴ δικαστικὴ ὁδὸ γιὰ λόγους ποὺ θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐξηγήσουμε στὴ συνέχεια.

6. Οἱ ἔνοχοι

Ἡ δικογραφία ποὺ σχηματίστηκε ἀπὸ τὶς ἀνακρίσεις γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια περιέχει πληροφορίες σημαντικές, ὥστε εἶναι δυνατὴ ἡ σύνταξη ἑνὸς πίνακα μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς ἐνοχῆς ὅσων ἀναμίχθηκαν στὰ γεγονότα ἐκεῖνα. Βέβαια, ὁ βαθμὸς ἐνοχῆς κάθε προσώπου ποὺ φαίνεται νὰ εἶχε ἀνάμιξη στὴν προετοιμασία ἢ στὴν ἐκτέλεση τῆς δολοφονίας δὲν εἶναι πάντοτε δυνατὸ νὰ καθοριστεῖ ἀκριβῶς. Αὐτὸ ἄλλωστε θὰ ἦταν τὸ ἔργο τοῦ δικαστηρίου, ἀλλά, ὅπως εἴπαμε, ἡ ὑπόθεση δὲν ἔφτασε στὸ σύνολό της ὡς τὴ δικαστικὴ κρίση[24]. Οἱ καταθέσεις ποὺ διαθέτουμε καὶ ἐξετάζονται ἐδῶ βοηθοῦν νὰ διακρίνουμε κάποιες ὁμάδες, ἐνῶ ὁ βαθμὸς τῆς εὐθύνης τους μόνον ἔμμεσα μπορεῖ νὰ συναχθεῖ.

Ὅπως ἀναφέρεται καὶ προηγουμένως, εἶναι ἐλάχιστες οἱ ἱστορικὲς μελέτες ποὺ τείνουν νὰ δεχθοῦν ὅτι ἡ δολοφονία βγῆκε μέσα ἀπὸ μιὰ συγκεκριμένη συνωμοσία· ἡ συνηθέστερη ἄποψη, ποὺ δὲν λαμβάνει ὑπόψη τὶς πηγές, εἶναι ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ προσωπικὴ ἐκδίκηση τῆς οἰκογένειας Μαυρομιχάλη, μὲ μόνους συνεργοὺς στὴν ἐκτέλεση τῆς δολοφονίας τοὺς Ι. Καραγιάννη καὶ Ἀνδρ. Γεωργίου. Ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ ἄποψη δέχεται τὴν τελικὴ στάση τῆς Πολιτείας ἀπέναντι σὲ μιὰ πολιτικὴ δολοφονία, ἐνῶ τὸ κοινὸ αἴσθημα ἱκανοποιεῖται μὲ τὴν ἐπίρριψη εὐθυνῶν στὴν ὑδραίικη ἀντιπολίτευση καὶ στὴν πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας[25].

24. Ὁ Δ. Α. Κόκκινος, *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις*, τ. ΙΒ΄, Ἀθ. 1960, σ. 544, γράφει ὅτι «ἡ ὑπόθεσις ἐκοιμήθη δικαστικῶς».

25. Ὁ Δ. Α. Κόκκινος, *ὅ.π.*, σ. 527, 541 κ.ἀ., φαίνεται νὰ δέχεται τὴν ὕπαρξη συνωμοσίας ποὺ ὀργάνωσε τὴ δολοφονία, παρόλο ποὺ δὲν ἀναφέρεται σὲ συγκεκριμένες ἐνέργειες· ἀναφέρει ὅμως καὶ ἄλλα πρόσωπα ποὺ θεωρεῖ ὅτι ἐνέχονταν. Ἐπίσης, ὁ André Papadopoulo - Vretos, *ὅ.π.*, σ. 25, 292, 301, 351 κ.ἀ., μιλάει γιὰ τὴν ὕπαρξη συνωμοσίας. Γράφει ἐπίσης ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἑταιρίας «Ἡρακλῆς» ἦταν καὶ μέλη τῆς ὑδραίικης φατρίας, καθὼς καὶ ὅτι οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἀποφάσισαν τὸ θάνατο τοῦ κυβερνήτη ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ αὐτὸς πάτησε τὸ πόδι του στὴν Ἑλλάδα. Γιὰ συνωμο-

Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ ἔκθεση γιὰ τὰ γεγονότα — οὐσιαστικὰ τὸ πόρισμα τῶν ἀνακρίσεων — ποὺ διαβάστηκε ἀπὸ τὸν Ἀρ. Μωραϊτίνη, συμβοηθὸ τοῦ Γραμματέα τῆς Δικαιοσύνης, στὴν Ε' Ἐθνοσυνέλευση, στὶς 7 Ἰανουαρίου 1832, τὴ στιγμὴ δηλαδὴ ποὺ σχεδὸν εἶχε ὁλοκληρωθεῖ ἡ ἀνάκριση, θεωρεῖ κέντρο τῆς συνωμοσίας τὴν Ὕδρα· κάνει ἀναδρομὴ σὲ ὅλα τὰ στασιαστικὰ κινήματα· δὲν ἀναφέρει τίποτα γιὰ τὸ ρόλο τῶν Γάλλων καὶ θεωρεῖ μόνους αὐτουργοὺς τοὺς Γ. καὶ Κ. Μαυρομιχάλη καὶ τοὺς Ι. Καραγιάννη καὶ Ἀνδρ. Γεωργίου. Μὲ τὴν ἐπιφύλαξη ὅτι κείμενα καταθέσεων ποὺ μᾶς λείπουν δὲν θὰ ἀνατρέψουν ὅ,τι προκύπτει ἀπὸ τὴ δικογραφία ποὺ γνωρίζουμε, πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ ἐπίσημη ἔκθεση ἀπέκρυψε οὐσιαστικὰ στοιχεῖα ποὺ προέκυψαν ἀπὸ τὴν ἀνάκριση καὶ πρόσθεσε ἄλλα ποὺ δὲν προέκυψαν σαφῶς. Ἄλλωστε, στὴν ἴδια αὐτὴ ἔκθεση βρίσκουμε φράσεις ποὺ ἀφήνουν νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι κάποιες σκοπιμότητες δὲν ἐπιτρέπουν παρὰ ὑπαινιγμοὺς γιὰ τὴν πραγματικὴ ἔκταση τῶν γεγονότων: «Πλέον ἐκτεταμένον φαίνεται νὰ ἦτο τὸ ὀλέθριον σχέδιον, καὶ ἂν τὸ κακὸ δὲν ηὔξησε, καθὼς ἔπρεπε φυσικῶς, καὶ καθὼς ἐκεῖνοι βέβαια ἐπροσδόκουν, τὸ αἴτιον εἶναι ἡ θεία Πρόνοια... Συναίτιοι ἢ συνειδότες τῆς δολοφονίας φαίνεται νὰ ἦσαν καὶ ἐντὸς καὶ ἴσως ἐκτὸς τοῦ Ναυπλίου· ὕποπτοι δὲ καὶ ἐξ ἐκείνων εἰς τοὺς ὁποίους ἦτο μάλιστα ἐμπιστευμένη ἡ κοινὴ ἀσφάλεια καὶ εὐταξία»[26]. Βέβαια, ἡ στιγμὴ ἦταν ἐξαιρετικὰ κρίσιμη καὶ γι' αὐτὸ ἡ ἔκθεση ζητεῖ

σία, ἀόριστα, μιλάει καὶ ὁ Γάλλος στρατηγὸς Pellion, *La Grèce et les Capodistrias pendant l'occupation française de 1828 à 1834*, Παρίσι 1855, σ. 237, ἐνῶ ὁ Π. Β. Πετρίδης, *Ἡ διπλωματικὴ δρᾶσις τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων 1814-1831*, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 203, γράφει ὅτι «ἡ δολοφονία δὲν ἐστρέφετο εἰδικῶς ἐναντίον τοῦ προσώπου τοῦ Καποδίστρια· οἱοσδήποτε πολιτικός, ἐπιφανὴς ἢ μή, πιστεύομεν ὅτι πιθανὸν θὰ εἶχε τὸ ἴδιον τέλος, λόγῳ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατούσης χαώδους καταστάσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην». Οἱ ἀπομνημονευματογράφοι δέχονται, μὲ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, τὴν ἐπίσημη ἄποψη, παρόλο ποὺ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ὄχι μόνον ἦταν σὲ θέση νὰ ξέρουν, ἀλλὰ καὶ εἶχαν πολιτικὸ συμφέρον νὰ ἀποκαλύψουν τὴν ἀλήθεια. Ὁ Ν. Δ. Κασομούλης, *ὅ.π.*, σ. 443, μάλιστα θεωρεῖ μυθεύματα ὅσα διαδίδονταν γιὰ τὴ συνενοχὴ καὶ ἄλλων, πέρα τῶν 4 ἐπίσημα δεκτῶν ὡς ὑπεύθυνων, προσώπων, ἐνῶ ὁ Κάρπος Παπαδόπουλος, *ὅ.π.*, σ. 189, θεωρεῖ, ὅπως καὶ γιὰ κάθε ἀνωμαλία, ὑπεύθυνο τὸν Ἀλ. Μαυροκορδάτο. Ἡ ἄποψη γιὰ τὴν προσωπικὴ ἐκδίκηση, ποὺ καταλήγει νὰ ἑρμηνεύεται καὶ ὡς τυχαῖο περιστατικό, ἐξακολουθεῖ νὰ διατυπώνεται καὶ σήμερα ἀπὸ ἱστορικοὺς καὶ μή, παρόλο ποὺ καὶ οἱ ἀπόψεις παλαιότερων ἱστορικῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ δημοσίευση πληροφοριῶν ἦταν δυνατὸ νὰ ὁδηγήσουν σὲ διαφορετικὸ προβληματισμό.

26. Βλ. τὴν ἔκθεση στοῦ Π. Κ. Ἐνεπεκίδη, *ὅ.π.*, σ. 233 - 247.

ἀπὸ τὴν Ἐθνοσυνέλευση νὰ προωθήσει τὴν προανάκριση καὶ νὰ διατάξει τακτικὴ ἀνάκριση, ἀλλὰ εὔχεται τὰ δραματικὰ γεγονότα ποὺ προηγήθηκαν νὰ συνετίσουν τοὺς ἐνόχους καὶ νὰ τοὺς ἐπαναφέρουν στοὺς κόλπους τοῦ ἔθνους μέσα σὲ ἕνα πνεῦμα πατριωτισμοῦ καὶ συμφιλίωσης[27].

Πάντως, ἡ πραγματικότητα ποὺ ἀνακύπτει ἀπὸ τὶς ἀνακρίσεις εἶναι ἀρκετὰ διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτὴν ποὺ ἐπίσημα δέχτηκε ἡ Πολιτεία καὶ παραδέχτηκαν οἱ περισσότεροι ἀπομνημονευματογράφοι καὶ ἱστορικοί. Ἡ πραγματικότητα αὐτὴ περιγράφεται στὴ συνέχεια μὲ τὴν ἀναφορὰ στὴν ἐνοχὴ προσώπων καὶ ὁμάδων. Εἶναι εὐνόητο ὅτι ἡ μελέτη αὐτὴ δὲν θὰ ἀσχοληθεῖ ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἐνοχὴ τῶν Γ. καὶ Κ. Μαυρομιχάλη καὶ τῶν Ι. Καραγιάννη καὶ Ἀνδρ. Γεωργίου. Εὐνόητο εἶναι ἐπίσης ὅτι ἡ σειρὰ μὲ τὴν ὁποία ἀναφέρονται οἱ ἔνοχοι δὲν ὑποδηλώνει ἀναγκαστικὰ τὸ βαθμὸ ἐνοχῆς τους, ἀφοῦ αὐτὸ εἶναι, ὅπως εἴπαμε καὶ πιὸ πάνω, ἐξαιρετικὰ δύσκολο :

α. *Ὁ στρατηγὸς Gérard.*

Στὴν περίοδο ποὺ ἐξετάζεται ἐδῶ, γύρω δηλαδὴ ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια, ὁ Γάλλος στρατηγὸς Gérard ἦταν διοικητὴς τοῦ ἑλληνικοῦ τακτικοῦ στρατοῦ[28]. Γιὰ τὴ συμμετοχή του στὴν ὀργάνωση τῆς δολοφονίας ἔχουν ὡς τώρα γραφτεῖ ἐλάχιστα καὶ ἀρκετὰ ἀόριστα[29]. Σύμφωνα ὅμως μὲ τὶς καταθέσεις τοῦ Ι. Καραγιάννη[30], οἱ Γ. καὶ Κ.

27. Π. Κ. Ἐνεπεκίδης, *ὅ.π.*, σ. 247.

28. Ὁ στρατηγὸς Gérard ἦταν πιὸ κοινὰ γνωστὸς εἴτε ὡς Γενεράλης, εἴτε ὡς Γεράρδος. Γιὰ τὴν πολιτικὴ τῆς Γαλλίας στὰ χρόνια ἐκεῖνα καὶ εἰδικότερα γιὰ τὴν προσπάθειά της νὰ θέσει κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχό της τὸν ἑλληνικὸ τακτικὸ στρατὸ βλ. Β. Κρεμμυδᾶ, *ὅ.π.*

29. Οὐσιαστικά, οἱ μόνοι ποὺ δὲν κρύβουν ὅτι θεωροῦσαν τὸ στρατηγὸ Gérard ἀναμιγμένο στὴ συνωμοσία εἶναι οἱ Θεόδωρος καὶ Γενναῖος Κολοκοτρώνης. Ὁ πρῶτος (Γ. Βαλέτας, *Τερτσέτης. Ἅπαντα*, τ. Γ', Ἀθ. 1953, σ. 183 καὶ 185) μιλάει μὲ ὑπαινιγμούς. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀγνοοῦσε τί ἀκριβῶς προέκυψε ἀπὸ τὴν προανάκριση, παρόλο ποὺ ἦταν μέλος τῆς τριμελοῦς Κυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς ποὺ σχηματίστηκε μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη. Μὲ περισσότερη σαφήνεια γιὰ τὴν ἐνοχὴ τοῦ στρατηγοῦ Gérard μιλάει ὁ Γ. Θ. Κολοκοτρώνης : «... ὁπού ὡς λέγουν καὶ συνεννοημένοι ὅλοι οἱ Γάλλοι καὶ ἡ πρεσβεία καὶ ὁ ἀρχηγὸς ὅλων τῶν τακτικῶν στρατευμάτων ὁ Γάλλος Τζεράλ... καὶ εἶχε διαφθείρει καὶ τὸν ἀρχηγὸ τῆς Πολιταρχίας Κακλαμᾶνον, ὀνομαζόμενον Κουλοχέρην...» (Γ. Θ. Κολοκοτρώνης, *Ἀπομνημονεύματα*, ὅ.π., σ. 212).

30. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, 9 καὶ 11 Ὀκτ. 1831 καὶ Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ἀνδρ. Γεωργίου, 11 Ὀκτ. 1831. Σὲ κάθε παραπομπὴ στὶς καταθέσεις μπορεῖ κανεὶς νὰ βλέπει καὶ τοὺς πίνακες Ι καὶ ΙΙ.

Μαυρομιχάλης ἰσχυρίζονταν ὅτι ὁ Gérard ἦταν «ὁρκισμένος» νὰ βοηθήσει μὲ τὸν τακτικὸ στρατό, κυρίως γιὰ τὴν τήρηση τῆς τάξης, καὶ ὅτι ὑπῆρχε σχέδιο, στὸ ὁποῖο προβλεπόταν νὰ «πεταχθοῦν ἔξω» ὁ τακτικὸς στρατὸς καὶ οἱ Γάλλοι γιὰ νὰ ἐλέγξουν τὴν κατάσταση ἀμέσως μετὰ τὴ δολοφονία. Δὲν ἀποκλείεται μὲ τὸ σχέδιο αὐτὸ νὰ σχετίζεται καὶ ἡ πληροφορία, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματα τοῦ Σπηλιάδη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ στρατηγὸς Gérard μὲ ἡμερήσια διαταγὴ τῆς 26 Σεπτεμβρίου εἶχε ὁρίσει ἐπίσημη ἐπιθεώρηση τῆς φρουρᾶς μὲ μεγάλη στολὴ γιὰ τὶς 6.30′ τὸ πρωὶ τῆς Κυριακῆς 27 Σεπτεμβρίου ἔξω ἀπὸ τὸ φρούριο «μὲ τοὺς λύκους ἔχοντας ἀντὶ πυριτολίθων τεμάχια ἀπὸ ξύλον»[31]. Ἂν ἡ πληροφορία αὐτὴ εἶναι ἀκριβής, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Gérard ἤθελε νὰ κρατήσει τὴ φρουρὰ οὐσιαστικὰ ἀφοπλισμένη καὶ ἀνίκανη νὰ ἐπέμβει τὴ στιμὴ τῆς δολοφονίας. Ἄλλωστε, καὶ μόνο τὸ γεγονὸς ὅτι διέταξε ἐπιθεώρηση ἡμέρα Κυριακὴ καὶ μάλιστα στὶς 6.30′ τὸ πρωὶ δημιουργεῖ ὑποψίες.

Ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ κατάθεση τοῦ δεκανέα τοῦ τυπικοῦ Χρίστου Τάκου, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι ὁ Gérard στὶς 27 Σεπτεμβρίου πῆγε πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλιου, στὴ θέση Πέντε Ἀδέλφια, ποὺ φρουροῦνταν, κοίταξε πρὸς τὰ γαλλικὰ πολεμικὰ πλοῖα καὶ ἀναχώρησε[32].

Ἐπίσης, ὁ Α. Παπαδόπουλος, μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Οἰκονομίας, κατέθεσε ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴ δολοφονία τὸ πρωὶ τῆς 27 Σεπτεμβρίου ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Gérard Ἀντ. Καλαμογδάρτης ἀναζητοῦσε τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς, σταλμένος ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Gérard γιὰ νὰ τὰ ρωτήση «πόσα χρήματα εὑρίσκονται εἰς τὸ Ταμεῖον, ἐπειδὴ οἱ στρατιῶται ζητοῦν τοὺς μισθούς των καὶ ὁ στρατηγὸς δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ χρέη του»[33]. Ὁ ἴδιος ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ στρατηγοῦ φρόντισε μὲ τὴν κατάθεσή του νὰ μᾶς λύσει τὴν ἀπορία τοῦ ξαφνικοῦ, κυριακά-

31. Γιὰ τὴν πληροφορία αὐτὴ βλ. τὰ σχόλια στοῦ Ν.Δ. Κασομούλη, *ὅ.π.*, σ. 430. Διοικητὴς τῆς φρουρᾶς Ναυπλίου ἦταν ὁ Κ. Παπαδόπουλος, γνωστὸς γιὰ τὰ φιλοκαποδιστριακά του αἰσθήματα.

32. Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, 24 Ὀκτ. 1831. Τὴν κατάθεση τοῦ Χρίστου Τάκου ἐπιβεβαίωσαν ὡς αὐτόπτες μάρτυρες καὶ οἱ στρατιῶτες τοῦ τυπικοῦ Βασίλειος Μαμούλης καὶ Ἀλ. Θεοδώρου (Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, 25 Ὀκτ. 1831). Σὲ ὅσα κατέθεσε στὶς 24 Ὀκτωβρίου ἐπέμεινε ὁ Χρ. Τάκος καὶ στὴ δεύτερη κατάθεσή του (Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, 25 Ὀκτ. 1831).

33. Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, 21 Ὀκτ. 1831. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἐπιβεβαίωσαν μὲ τὶς καταθέσεις τους τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Οἰκονομίας Ι. Κοντουμᾶς (Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, 21 Ὀκτ. 1831) καὶ Γ. Σταύρου (Ἀρχεῖο Δ, 21 Ὀκτ. 1831), καθὼς καὶ ὁ Ταμίας Α. Τσούνης (Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, 21 Ὀκτ. 1831).

τικου, ἐνδιαφέροντος τοῦ Gérard γιὰ τοὺς μισθοὺς τῶν στρατιωτῶν λέγοντας ὅτι «ὁ στρατηγὸς μὲ τοῦτο ἐσκόπευεν, ὥστε, ἂν οἱ στρατιῶται θελήσουν νὰ κάμουν καμμίαν ἀταξίαν, νὰ τοὺς ὑποσχεθῇ χρήματα· τοῦτο μ' εἶπεν ὁ στρατηγός»[34].

Πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἐνοχῆς τοῦ στρατηγοῦ Gérard τείνουν καὶ ὁρισμένες ἄλλες ἐνέργειές του πού, ἂν ἐξεταστοῦν στὸ πλαίσιο τῆς συνωμοσίας, θὰ δείξουν ἀκόμη καλύτερα τὸ ρόλο του. Τέτοιες ἐνέργειες ἦταν ὅτι ὁ στρατηγὸς ἔσπευσε στὴ γαλλικὴ πρεσβεία ἀμέσως μετὰ τὴ δολοφονία καὶ φρόντισε νὰ πάρει τὰ ὅπλα τοῦ Γ. Μαυρομιχάλη, ὅτι τὸν ὑποστήριξε δημόσια, ὅτι ἔστειλε γράμμα στὸν Ι. Κωλέτη, μὲ τὸ ὁποῖο ζητοῦσε νὰ φανοῦν ἐπιεικεῖς ἀπέναντι στὸ δολοφόνο κ.ἄ.[35]. Παράλληλα, ἄλλες πληροφορίες μαρτυροῦν ἔμμεσα γιὰ τὶς διαθέσεις καὶ τὴν πολιτικὴ τοῦ στρατηγοῦ Gérard ἀπέναντι στὸν Κυβερνήτη : ξέρουμε π.χ. ὅτι συχνὰ ὁ Γάλλος στρατηγὸς ἀρνοῦνταν νὰ ἐκτελέσει διαταγές του[36] καὶ ὅτι ὁ Γ. Μαυρομιχάλης, πρὶν καταφύγει στὴ γαλλικὴ πρεσβεία, προσπάθησε νὰ φύγει πρὸς τὰ Πέντε Ἀδέλφια[37], τὸ χῶρο ὅπου θὰ εἶχε τὴν προστασία τοῦ Gérard καὶ ἀπὸ ὅπου, ἐνδεχομένως, θὰ τὸν παραλάμβανε γαλλικὸ πλοῖο, ὅπως θὰ δοῦμε καὶ στὴ συνέχεια.

Ἀλλὰ πιὸ ἐνδεικτικὲς γιὰ τὴν ἐνοχή του εἶναι οἱ ἐνέργειες τοῦ στρατηγοῦ Gérard ἀμέσως μετὰ τὴ δολοφονία. Γι' αὐτὲς ξέρουμε ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀποστολὴ τοῦ ὑπασπιστῆ του Ἀντ. Καλαμογδάρτη στὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Οἰκονομίας καὶ στὸν Ταμία γιὰ νὰ ζητήσει

34. Ἀρχεῖο Δ, Ἀντ. Καλαμογδάρτης, 12 Νοεμ. 1831. Σύμφωνα μὲ ὁρισμένες πληροφορίες ὁ στρατηγὸς Gérard δικαιολογημένα ἀνησυχοῦσε γιὰ τὸ ἂν οἱ στρατιῶτες του θὰ πειθαρχοῦσαν στὶς διαταγές του. Ἔτσι, ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, ὅ.π., σ. 185 γράφει ὅτι «τὸ τακτικὸν ἐστάθη πιστὸν εἰς τὸν ὅρκον του καὶ ἐμπόδισε τὴν σφαγὴ καὶ τὴν φωτιά», ἐνῶ ὁ Γ. Γλαράκης ἔγραφε στὸ Μιχ. Βόδα (Ἀρχεῖο Μ, Ἄργος 5/17 Νοεμ. 1831) ὅτι τὴν ἑπομένη τῆς δολοφονίας κανένας ἀξιωματικὸς ἢ στρατιώτης δὲν ἤθελε νὰ ἐπικοινωνήσει μὲ τοὺς Gérard καὶ Pellion. Πρέπει ἐπίσης νὰ σημειωθεῖ ὅτι, σύμφωνα μὲ τὴν κατάθεσή του τῆς 12 Νοεμβρίου, ὁ Ἀντ. Καλαμογδάρτης εἶχε προηγουμένως δώσει ἄλλες δύο καταθέσεις· αὐτὲς λανθάνουν.

35. Γιὰ τὶς ἐνέργειες αὐτὲς βλ. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ι. Καραγιάννης, 9 καὶ 11 Ὀκτ. 1831 καὶ Ἀνδρ. Γεωργίου, 11 Ὀκτ. 1831. Βλ. ἐπίσης Ἀρχεῖο Μ, «Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς δικογραφίας τῶν δολοφόνων τῆς Α.Ε. τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, καθ' ὅσον ἀφορᾶ τὸν Γάλλον Γεράρδον, πρώην Διευθυντὴν τοῦ Τακτικοῦ Σώματος»· στάλθηκε στὸν πρεσβευτὴ στὸ Παρίσι Μιχαὴλ Βόδα (Σοῦτσο), χωρὶς χρονολογία.

36. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Γεώργιος Κασιμάτης, 28 Νοεμ. 1831.

37. Δ. Α. Κόκκινος, ὅ.π., σ. 524.

χρήματα καὶ νὰ πληρώσει τοὺς στρατιῶτες, ὁ στρατηγὸς ζήτησε, στὶς 9 τὸ πρωὶ τῆς 27 Σεπτεμβρίου, ἀπὸ τοὺς τρεῖς πρεσβευτὲς ποὺ συνεδρίαζαν στὸ σπίτι τοῦ Reukman νὰ τοῦ ἀνατεθεῖ ἡ ἀνώτατη διοίκηση τοῦ Ναυπλίου καὶ ὅλου τοῦ στρατοῦ, μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι, στὴν ἀντίθετη περίπτωση, δὲν θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ τηρήσει τὴν τάξη· τὸ αἴτημα αὐτὸ ὑποβλήθηκε μέσω τοῦ Pellion καὶ ἔμεινε ἀναπάντητο, ὅπως χωρὶς ἀπάντηση ἔμεινε ὁ στρατηγὸς Gérard, ὅταν, μιὰ ὥρα ἀργότερα, ὑπέβαλε αὐτοπροσώπως τὸ ἴδιο αἴτημα στὴ Γερουσία ποὺ συνεδρίαζε[38]. Ξέρουμε ἐπίσης ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴ δολοφονία ὁ στρατηγὸς Gérard καὶ ὁ Ἀντ. Καλαμογδάρτης περιφέρονταν στοὺς δρόμους τοῦ Ναυπλίου καὶ μιλοῦσαν μὲ τρόπο προκλητικό, ποὺ μποροῦσε νὰ ἐξεγείρει ὅσους τοὺς ἄκουγαν[39].

Ὕστερα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ συγκεντρώθηκαν, στὴν προανάκριση καὶ στὴν κυβέρνηση ποὺ σχηματίστηκε μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια δὲν ἔμενε καμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἐνοχὴ καὶ τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τοῦ στρατηγοῦ Gérard στὴν ὀργάνωση τῆς δολοφονίας. Γι' αὐτὸ ἡ κυβέρνηση τὸν ἀπέλυσε[40], ἀλλὰ τὸ ζήτημα ἔμεινε «κλειστὸ» καὶ δὲν ἔλαβε καμιὰ δημοσιότητα. Εἶναι μάλιστα ἀξιοσημείωτο ὅτι ἀνάμεσα στὶς καταθέσεις ποὺ ἐξακολουθοῦν νὰ μᾶς λείπουν εἶναι καὶ αὐτὲς τῶν Gérard, Pellion καὶ Rouen, γιὰ τοὺς ὁποίους ξέρουμε ὅτι ἀνακρίθηκαν[41].

Τὴν κυβερνητικὴ ἄποψη γιὰ τὸ ρόλο τοῦ στρατηγοῦ Gérard — καὶ τῶν ἄλλων Γάλλων ποὺ βρίσκονταν στὴν Ἑλλάδα — στὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη μαθαίνουμε ἀπὸ ἐμπιστευτικὴ ἔκθεση ποὺ στάλθηκε στὸν Ἕλληνα πρεσβευτὴ στὸ Παρίσι[42]. Στὴν ἔκθεση αὐτὴ ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Gérard περιγράφεται ὡς ἑξῆς :

Monsieur le Prince,

La conduite indécente et scandaleuse que le Général Gérard a tenue le jour où le plus funeste des événements a plongé la Grèce dans la consternation, l'indignation que cette conduite a excité dans le coeur de tous les militaires et de tous les habitans de Nauplie, obligea le gouvernement a prendre une mésure décisive sur

38. Ἀρχεῖο Μ, Γ. Γλαράκης πρὸς Μιχαὴλ Βόδα (Σοῦτσο), χωρὶς χρονολογία.

39. Ἀρχεῖο Μ, ὅ.π.

40. Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, ὅ.π., σ. 185, γράφει: «Ἐβιάσαμε τὸν Ζεραὶ νὰ κάμει τὴν παραίτησή του, εἰδεμὴ ἠθέλαμε τὸν κηρύξει ὡς ἕνα ἐπίβουλον».

41. Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὶς καταθέσεις τους ἔστειλε ὁ Γ. Γλαράκης στὸ Μιχαὴλ Βόδα (Σοῦτσο) στὸ Παρίσι. Βλ. τὴ σημ. 35.

42. Ἀρχεῖο Μ, Γ. Γλαράκης πρὸς Μιχαὴλ Βόδα (Σοῦτσο), Ἄργος 5/17 Νοεμ. 1831.

cet officier superieur qui d'ailleurs par des ecarts anterieurs, même du vivant de S.E. le Président, s'était montré si peu digne de la confiance dont il avait été honoré. Une telle mésure était d'autant plus nécessaire, que les aveux des coupables et des accusés désignent le Général comme impliqué dans ce crime horrible qu'avait pour but d'annéantir l'éxistence de la Nation dans l'éxistence de son chef.

La Commission n'oublia pas cependant qu'il lui fallait autant que possible concilier l'exercice de ses pénibles devoirs avec les égards dûs au Général Gérard en sa qualité d'officier français et aux personnages qui l'ont accompagné en Grèce de leurs lettres de recommandation. C' est pour cela qu'elle crut devoir se borner à engager Monsieur Gérard à donner lui même sa demission, et qu'elle espera l'obtenir par la cooperation de Monsieur le Résident de France qui témoin occulaire et juge des événements aurait dû apprecier la moderation du Gouvernement.

Elle fut néanmoins trompée dans son attente. Sans vouloir trop expliquer les véritables motifs qui paraissent avoir engagé Mr Rouen à ne pas apprécier les démarches de la Commission, nous pouvons assurer que ceux dont il s'étage(;) dans la lettre qu'il a adressé à un des Membres de la Commission, ne saurait être admis.

Des notes mis au bas de cette lettre dont vous récevrez copie ci jointe démontre assez la fausseté et la legéreté de ses assertions qui tout en dénaturant les intentions du Gouvernement français tendent rien moins qu'à empieter sur les droits d'un Gouvernement indépendant, et de changer le Protecteur bienfaisant en souverain qui dispose à son gré et à l'avantage de ses sujets des emplois et des armées de la Grèce.

Ce premier essai n'ayant pas reussi, le Résident eut une entrevue avec le Président de la Commission et paraissant réconnaître la justesse des raisons qui lui avaient été mises en avant se borna à demander l'ajournement de la demission de Mr Gérard et de Mr Pellion, son chef d'État Major, d'après l'assurance qu'il venait de donner que ces officiers demanderaient un congé temporaire et qu'ils quitteraient Nauplie.

Cette démarche de leur part n'eut point lieu et le Gouvernement obligé de revenir à sa première détermination voulut encore en prevenir Monsieur le Résident par l'entremise du secrétaire des affaires étrangères. Ce furent alors des assurances de toute espèce que le Résident éxigea de la Commission par l'entremise du secrétaire, et dans une séconde entrevue qu'il eut avec le Président, le Général Gérard d'après la proposition de Mr Rouen consentirait à demander un congé temporaire, s'il obtiendrait l'assurance de la part de la Commission que pendant son absence on ne le priverait de sa place.

Le Président exprima ses regrets de n'être pas en état de donner des pareilles assurances et adressa au Général sa demission.

Il est probable que cette démarche aussi simple que commandée par les circonstances sera defigurée comme à l'ordinaire aux yeux du Gouvernement français; et il importe que vous en soyez instruit pour être à même de repousser tout grief que l'on tenterait à élever contre le Gouvernement grec qui dans ses efforts pour le maintien de l'ordre et de la tranquillité publique ne saurait jamais manquer aux dévoirs que la reconnaisance lui impose envers la France.

Agréez, Monsieur le Prince, l'assurance de ma considération très distinguée, avec laquelle j'ai l'honneur d'être

Votre très humble et très obeissant serviteur

Argos, le 5/17 Novembre 1831 *G. Glarakis*

Στὸ ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ αὐτὸ ἔγγραφο διαγράφεται μὲ ἀπόλυτη σαφήνεια ἡ μετριοπαθής, ἀλλὰ ἀποφασιστικὴ πολιτικὴ τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης, καθὼς καὶ ἡ προσπάθεια τῆς γαλλικῆς πλευρᾶς νὰ διατηρήσει τὶς ἰδιαίτερα σημαντικὲς θέσεις ποὺ κατεῖχε στὸν ἑλληνικὸ στρατὸ καὶ τὸν ἔλεγχο ποὺ ἀσκοῦσε στὸν ἑλληνικὸ κρατικὸ μηχανισμό. Εἰδικότερα γιὰ τὸ στρατηγὸ Gérard γίνεται σαφὲς ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση δὲν ἀμφέβαλλε καθόλου γιὰ τὴν ἀνάμιξή του στὴν ὀργάνωση τῆς δολοφονίας τοῦ Ι. Καποδίστρια. Παράλληλα ὅμως, γίνεται σαφὲς ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση βρέθηκε σὲ πολὺ δύσκολη θέση, ἐπειδὴ ἡ συμμετοχὴ τοῦ στρατηγοῦ Gérard στὴν ὀργάνωση τῆς δολοφονίας τοῦ Ι. Καποδίστρια δημιουργοῦσε ἐπικίνδυνα προβλήματα στὶς ἑλληνογαλλικὲς σχέσεις, ἀπὸ τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ ὁ Rouen ἀρνοῦνταν νὰ δεχτεῖ τὴν ἐνοχὴ τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ.

β. *Ἀντ. Καλαμογδάρτης*

Ὁ ὑπολοχαγὸς Ἀντ. Καλαμογδάρτης, 24 ἐτῶν καὶ γιὸς τοῦ πρόκριτου τῆς Πάτρας Ἀνδρέα Καλαμογδάρτη, ἦταν ὑπασπιστὴς τοῦ στρατηγοῦ Gérard. Ὁ ρόλος του στὴ συνωμοσία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη ἔγινε σαφὴς στὴν προανάκριση ἀπὸ ἕνα πλῆθος καταθέσεις. Ὁ προϊστάμενος τῆς προανάκρισης Κ. Ἀξελὸς στὶς 2 Δεκεμβρίου ἀνέφερε στὴν κυβέρνηση ὅτι «περὶ Καλαμογδάρτου εἶναι ἕως τώρα ἀρκεταὶ ἀποδείξεις καὶ ἐλπίζω νὰ ἀνακαλυφθοῦν καὶ ἄλλαι»[43].

Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ συμμετοχὴ τοῦ Ἀντ. Καλαμογδάρτη στὰ γεγονότα περιορίστηκε κυρίως στὴ σύνδεση τῶν συνωμοτῶν μὲ τοὺς δολοφόνους καὶ στὴν ἐκτέλεση τῶν σχετικῶν διαταγῶν τοῦ Gérard δὲν μειώνει τὴν ἐνοχή του, ἂν μάλιστα λάβουμε ὑπόψη τὸ μίσος του γιὰ τὸν Κυβερνήτη, τὸ ὁποῖο συχνὰ εἶχε ἐκφράσει. Γι' αὐτόν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπαφή του μὲ τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Οἰκονομίας, ὕστερα ἀπὸ ἐντολὴ τοῦ στρατηγοῦ Gérard[44], τὴν ὁποία ἔχουμε κιόλας ἀναφέρει, ἀναφέρθηκε στὴν προανάκριση ὅτι εἶχε συχνὲς ἰδιαίτερες ἐπαφὲς μὲ τοὺς ὑπὸ περιορι-

43. Ἀρχεῖο Δ, Κ. Ἀξελὸς πρὸς Μ. Σικελιανό, 2 Δεκ. 1831.

44. Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, Ι. Κοντουμᾶς, Α. Παπαδόπουλος, Γ. Σταύρου καὶ Α. Τσούνης, 21 Ὀκτ. 1831.

σμὸ Μαυρομιχαλαίους[45] καὶ ὅτι τὸ πρωὶ τῆς 27 Σεπτεμβρίου, ὕστερα ἀπὸ τὴ δολοφονία, ἔδειχνε προκλητικὰ τὴν ἱκανοποίησή του[46].

Τὸ μίσος τοῦ Ἀντ. Καλαμογδάρτη, ποὺ ἦταν μίσος ὅλης τῆς οἰκογένειάς του, γιὰ τὸν Κυβερνήτη δὲν ἦταν ἁπλῶς μιὰ προσωπικὴ ὑπόθεση, ἀλλὰ σχετιζόταν μὲ τὸν περιορισμὸ συγκεκριμένων συμφερόντων ποὺ δὲν ἔθιγε μόνο τὴν οἰκογένεια αὐτή, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους πρόκριτους. Γι' αὐτό, δὲν πρέπει νὰ μᾶς παραξενεύει ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Ἀντ. Καλαμογδάρτης ἐκφραζόταν καὶ ἔδειχνε τὰ αἰσθήματά του ἀπέναντι στὸν Κυβερνήτη. Ἔτσι, λίγες ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴ δολοφονία, ὁ Ἀντ. Καλαμογδάρτης σὲ κοσμικὴ συγκέντρωση στὸ σπίτι τοῦ γερουσιαστῆ Ἀναστ. Σ. Χαραλάμπη, ἔλεγε ὅτι ἦταν βέβαιος πὼς ὁ Ι. Καποδίστριας θὰ δολοφονοῦνταν καὶ ὅτι, ἂν δὲν βρισκόταν ἄλλος νὰ τὸν δολοφονήσει, θὰ τὸ ἔκανε ὁ ἴδιος· ἦταν μάλιστα ἐξαιρετικὰ ἀγανακτισμένος γιατί, ὅπως ἔλεγε, «ἐπὶ Τουρκίας ποτὲ δὲν ἐμβῆκαν στρατιῶται εἰς τὴν εἰς Π. Πάτραν οἰκίαν μου, ἐπὶ δὲ τῶν ἡμερῶν τοῦ Καποδίστρια τοῦτο ἔγινε»[47].

Ἀλλὰ ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Ἀντ. Καλαμογδάρτη δὲν ἦταν προκλητικὴ μόνο πρὶν ἀπὸ τὴ δολοφονία, ἀλλὰ καὶ κατόπιν. Ἀναφέρεται πιὸ πάνω ὅτι μαζὶ μὲ τὸ Gérard περιφερόταν στοὺς δρόμους τοῦ Ναυπλίου καὶ μιλοῦσε μὲ προκλητικὴ ἱκανοποίηση γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη. Τέτοια μάλιστα ἦταν ἡ στάση του, ὥστε τὸ πλῆθος ποὺ εἶχε συγκεντρωθεῖ στὴν πλατεία τοῦ κυβερνητικοῦ μεγάρου ἀμέσως μόλις μαθεύτηκε ἡ εἴδηση τῆς δολοφονίας ἀγανάκτησε καὶ τὸν κακοποίησε. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι οἱ πιὸ θερμόαιμοι ἔρριξαν τὸ σύνθημα νὰ σκοτώσουν ἐπιτόπου τοὺς «δολοφόνους», ἐννοώντας βέβαια τὸν Ἀντ. Καλαμογδάρτη καὶ τὸ στρατηγὸ Gérard. Ἀναφέρεται ὅτι καὶ οἱ δυό τους σώθηκαν ἀπὸ τὴν ἀγανάκτηση τοῦ πλήθους χάρη στὴν ψυχραιμία τοῦ συνταγματάρχη Almeida[48].

Προφανῶς, ὕστερα ἀπὸ τὶς πληροφορίες αὐτὲς ποὺ περιῆλθαν σὲ γνώση τῶν ἀρχῶν, ἡ κυβέρνηση δὲν ἀμφέβαλλε γιὰ τὴν ἐνοχὴ τοῦ Ἀντ. Καλαμογδάρτη καὶ τὸν φυλάκισε[49].

45. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Διονύσιος Πύρρος, 22 Ὀκτ. 1831.

46. Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, Γ. Κοζώνης, 23 Ὀκτ. 1831.

47. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ν. Ριγανᾶς, 27 Νοεμ. 1831 καὶ Γ. Κασιμάτης, 28 Νοεμ. 1831. Ὁ Ἀντ. Καλαμογδάρτης ἔδειχνε ἕνα λύχνο λέγοντας πὼς τόσο βέβαιη ἔπρεπε νὰ θεωρεῖται ἡ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη, ὅσο βέβαιο ἦταν πὼς ὁ λύχνος αὐτὸς ἦταν φῶς.

48. Ἀρχεῖο Μ, Γ. Γλαράκης πρὸς Μιχαὴλ Βόδα (Σοῦτσο), χωρὶς χρονολογία.

49. Θ. Κολοκοτρώνης, ὅ.π., σ. 185.

γ. Ὁ Ἀνδρέας Καλαμογδάρτης

Ὁ πρόκριτος τῆς Πάτρας Ἀνδρέας Καλαμογδάρτης φαίνεται νὰ ἦταν ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστὲς τῆς συνωμοσίας γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη. Ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἐξετάστηκαν ἀπὸ τὴν προανάκριση, ἀρκετοὶ κατέθεσαν ὅτι ὁ Ἀνδρέας Καλαμογδάρτης — ὁ γερο-Καλαμογδάρτης, ὅπως τὸν ἔλεγαν — ἐπισκεπτόταν συχνὰ τοὺς ὑπὸ περιορισμὸ Μαυρομιχαλαίους, παρόλο ποὺ δὲν ἐπιτρεπόταν, καὶ κρυφομιλοῦσε μαζί τους γιὰ ἀρκετὴ ὥρα· πολὺ συχνὲς μάλιστα ἦταν οἱ νυχτερινὲς ἐπισκέψεις. Πιὸ συγκεκριμένα, κατατέθηκε στὴν προανάκριση ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ Κ. καὶ Γ. Μαυρομιχάλης εἶχαν διαβεβαιώσει τοὺς Ι. Καραγιάννη καὶ Ἀνδρ. Γεωργίου ὅτι ὁ Ἀνδρέας Καλαμογδάρτης ἦταν μαζί τους, «ὁρκισμένος». Οἱ ἴδιοι οἱ φρουροὶ τῶν Μαυρομιχαλαίων εἶχαν παρατηρήσει τὶς συχνὲς νυχτερινὲς ἐπισκέψεις τοῦ πρόκριτου σ' αὐτούς· εἶχαν μάλιστα ἀναλάβει νὰ προσέχουν, ὥστε νὰ μὴ γίνει ἀντιληπτός[50].

Ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσα καὶ ἐνδεικτικὴ γιὰ τὴν ἐνοχὴ τοῦ Ἀνδρέα Καλαμογδάρτη εἶναι ἡ πληροφορία πὼς καὶ τὴν Κυριακὴ 20 Σεπτεμβρίου οἱ Μαυρομιχαλαῖοι ἐπιχείρησαν νὰ δολοφονήσουν τὸν Ι. Καποδίστρια, ἀλλὰ ἐκείνη τὴν Κυριακὴ ὁ Κυβερνήτης δὲν πῆγε στὴν ἐκκλησία. Ἡ ἐπιχείρηση αὐτή, ποὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦταν μιὰ γενικὴ δοκιμὴ γιὰ ὅ,τι σχεδιαζόταν νὰ γίνει τὴν ἑπόμενη Κυριακή, φαίνεται νὰ κατευθυνόταν ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Καλαμογδάρτη[51]. Γενικά, οἱ ἀνακριτικὲς ἀρχὲς εἶχαν διασταυρωμένες πληροφορίες γιὰ τὶς ἐπαφές του μὲ τοὺς Μαυρομιχαλαίους, ὥστε νὰ μὴ μένουν πολλὲς ἀμφιβολίες γιὰ τὸν ἰδιαίτερα σημαντικὸ ρόλο του στὴ συνωμοσία[52]. Ἀναφέρθηκε μάλιστα ὅτι

50. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ι. Καραγιάννης, 9 καὶ 11 Ὀκτ. 1831 καὶ Α. Γεωργίου, 11 Ὀκτ. 1831.

51. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ι. Καραγιάννης, 9 Ὀκτ. 1831. Τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν κατάθεση τοῦ Ι. Καραγιάννη ἔχει ὡς ἑξῆς: «Τὴν Κυριακὴν λοιπὸν τὸ πρωὶ εἰς τὰς 20 μὲ εἶπαν [οἱ Μαυρομιχαλαῖοι] νὰ πᾶμε εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ θὰ κάμωμεν μεγάλο πρᾶγμα ὁποὺ θὰ εἴμεθα, πρὶν ὅμως νὰ πᾶμε εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸ πρωὶ ἦλθεν ὁ Γεροκαλαμογδάρτης, εὐθὺς ὅταν ἐκτύπησεν ἡ πρώτη καμπάνα καὶ ὁμίλησε μὲ τοὺς μπεηζατέδες καὶ πάντοτε μ' ἐκαλόπιανε χωρὶς νὰ μὲ γνωρίζῃ. Ἐπήγαμεν λοιπὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὁποὺ εἴδαμεν καὶ τὸν Γεροκαλαμογδάρτην καὶ ἐστάθηκαν οἱ Μαυρομιχάληδες ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν... ἐκείνην τὴν ἡμέραν δὲ δὲν ἦλθε ὁ Κυβερνήτης καὶ τότε ἠρώτησα σπίτι τί εἶναι αὐτὸ τὸ μεγάλο πρᾶγμα ὁποὺ θὰ κάμετε καὶ τότε αὐτοὶ μὲ εἶπον ὅτι θὰ σκοτώσωμεν τὸν Κυβερνήτην».

52. Μερικὲς ἀπὸ τὶς καταθέσεις ποὺ ἀναφέρονται στὶς ἐπαφὲς τοῦ Ἀνδρ. Καλαμογδάρτη μὲ τοὺς Μαυρομιχαλαίους εἶναι οἱ ἑξῆς: Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ἀθ. Καραγιάννης, Κ. Μπαλαχαμόπουλος, Διον. Πύρρος καὶ Μι-

τὰ ὅπλα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη φυλάγονταν στὸ σπίτι τοῦ 'Ανδρέα Καλαμογδάρτη[53].

Τὸ ὅτι ἡ προανάκριση θεώρησε τὸν 'Ανδρέα Καλαμογδάρτη κλειδὶ στὴ συνωμοσία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ 'Ιωάννη Καποδίστρια ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴν ἔρευνα ποὺ διατάχθηκε καὶ διενεργήθηκε στὸ προσωπικό του ἀρχεῖο. 'Απὸ τὴν ἀνάγνωση τῶν 101 ἐγγράφων ποὺ ἔγινε στὶς 16, 17, 23, 24 καὶ 25 Νοεμβρίου προέκυψαν οὐσιαστικὰ στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὴν ἀντικαποδιστριακή του δράση καὶ τὶς διασυνδέσεις του μὲ τὶς ἀντικαποδιστριακὲς κινήσεις[54]. 'Η συμμετοχὴ τοῦ 'Ανδρέα Καλαμογδάρτη

χαὴλ Τσ(ζ)ιμάκης, 22 'Οκτ. 1831, Γ. 'Αντωνόπουλος καὶ Γ. Δουλφής, 23 'Οκτ. 1831, Μαρία Σαλένα, 27 'Οκτ. 1831· 'Αρχεῖο Κ, Γ. Π. Μισιρλής, 30 'Οκτ. 1831 καὶ Μαριγὼ 'Αλεξανδροπούλου, 31 'Οκτ. 1831.

53. 'Αρχεῖα Δ καὶ Κ, 'Ανδρ. Γεωργίου, 26 'Οκτ. 1831, Α. Γεωργίου - Ν. Χασαπάκης (σὲ ἀντιπαράσταση) καὶ Ι. Καραγιάννης - Ν. Χασαπάκης (σὲ ἀντιπαράσταση), 26 'Οκτ. 1831.

54. Γιὰ τὴν καταγραφὴ τῶν ἐγγράφων ποὺ βρέθηκαν στὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο τοῦ 'Ανδρέα Καλαμογδάρτη: 'Αρχεῖο Δ, «'Ο ἔκτακτος Γραμματεὺς τῆς 'Αστυνομίας Ν. Γ. Παγκαλάκης πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Γραμματείαν», Ναύπλιο 25 Νοεμ. 1831. Κάθε ἔγγραφο περιγράφεται περιληπτικά, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρεται πάντοτε ἡ χρονολογία του. Στὴ συνέχεια σταχυολογοῦνται ὅσα ἀπ' αὐτὰ παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ θέμα μας: «1. Γραμμάτιον (= μικρὸ γράμμα) γαλλικὸν ἀνυπόγραφον καὶ ἀχρονολόγητον εἰς πέντε ἥμισυ γραμμὰς ὅτι ὁ Γενεράλης ἐπιθυμεῖ νὰ ἴδῃ τὸν Κον Καλαμογδάρτην καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τοῦ φέρῃ ἐν ταὐτῷ τὸ διὰ τύπου ἔγγραφον τῆς Κυβερνήσεως, τὸ διαλαμβάνον τὰ ἐπάξια τῆς πατρίδος πρόσωπα. 2. Ὅμοιον τοῦ Γεράρδου πρὸς τὸν αὐτόν, τὸν παρακαλεῖ νὰ μεταβεῖ εἰς τὴν οἰκίαν του· ἀχρονολόγητον. 3. Γράμμα Σπυρ. Παπαλεξοπούλου πρὸς τὸν 'Ανδρ. Καλαμογδάρτην — 23 'Απρ. 1831 — Ναύπλιον, ὅτι ὁ Ζαΐμης δὲν ἔλαβεν ὑπούργημα· ὅτι τὰ ἐσωτερικά μας εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν· ἐξωτερικά, μεγάλας νίκας, τὰς ὁποίας ἔκαμον οἱ Πολωνοὶ κατὰ τῶν Ρώσων εἰς τὰς 31 Μαρτίου καὶ 1ην 'Απριλίου, τῶν ὁποίων τὴν περιγραφὴν θέλει στείλει μὲ τὸν ἄλλον ταχυδρόμον. 4. Παναγὴς Κομποθέκρος — 4 Δεκ. 1829 — πρὸς τὸν 'Ανδρ. Καλαμογδάρτην, ἐν Πάτραις, ὅτι ἐπῆγε βρίκι ἀγγλικὸν μὲ τὸν Γόρδων καὶ εὐθὺς ἀνεχώρησε διὰ Βοστίτσαν πρὸς ἐντάμωσιν τοῦ Ζαΐμη καὶ τοῦ εἶπε νὰ τοῦ δώσῃ τὰς ἑπτὰ χιλιάδας τάληρα, ὁποὺ τοῦ χρεωστεῖ· ὁ Ζαΐμης ἀπεκρίθη νὰ λάβῃ ὑπομονήν, πλὴν ὁ Γόρδων εἶπε, σᾶς βλέπω διαφορετικούς, καὶ ἡ Κυβέρνησις ἐπῆρε πολλὴν δύναμιν· ὁ Ζωγράφος τοῦ ἀπεκρίθη μὴ τὰ πιστεύει καὶ θέλει ἴδει ἐντὸς ὀλίγου· ἔγραψαν εἰς τοὺς Ζουμπαταίους καὶ ὁρκώνονται νὰ ἰδοῦν πόσοι συνάζονται· καὶ ἐβγαίνουν ἑξακόσια τουφέκια τὰ χωρία, χωρὶς τὴν πολιτείαν, διὰ νὰ ἀνοίξουν τουφέκι ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως. 5. Ἄσμα, γαλλιστὶ γραμμένον, ὅτι ἡ ἐλευθερία ἀνοίγει πάλιν τοὺς βραχίονάς της, ὅτι τοὺς ἠθέλησαν σκλάβους, πλὴν θὲ νὰ εἶναι στρατιῶται. 6. Στίχοι, γαλλιστί, ὅτι ὁ ὡραῖος τόπος τῆς 'Ελλάδος, ἐν ᾧ ἤλπιζεν ὅτι ἠλευθε-

στὴ συνωμοσία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια, σὲ συνδυασμὸ μάλιστα μὲ τὴ συμμετοχὴ τοῦ γιοῦ του, καθὼς καὶ τῆς κόρης του Καλλιόπης Παπαλεξοπούλου, γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλήσουμε στὴ συνέχεια, ἔχει ἐξαιρετικὴ σημασία, ἐπειδὴ μᾶς δείχνει, ὡς ἕνα σημαντικὸ βαθμό, τὴν κοινωνικὴ προέλευση τῆς συνωμοσίας. Πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση ὑπάρχουν στοιχεῖα καὶ γιὰ ἄλλα σημαντικὰ πρόσωπα.

δ. *Ὁ Παναγιώτης Κακλαμάνος*

Ὁ Πολιτάρχης Ναυπλίου Παναγιώτης Χρυσανθόπουλος ἢ Κακλαμάνος, 28 χρόνων, ἀπὸ τὴν Καρύταινα, γνωστὸς καλύτερα ὡς Κουλοχέρης, εἶχε τὴν ἀπόλυτη εὐθύνη γιὰ τὴ φύλαξη τῶν Γ. καὶ Κ. Μαυρομιχάλη. Ὁ ρόλος του στὴν ὀργάνωση τῆς δολοφονίας τοῦ Ι. Καποδίστρια ἦταν βασικὸς καὶ φαίνεται ὅτι ἦταν μυημένος στὴ συνωμοσία

ρώθη, ἤλλαξε μόνον τυράννους διὰ τῶν βαρβάρων τῆς ἄρκτου, οἵτινες δὲν ἔχουν ἄλλον ἐπιτήδευμα, εἰμὴ τὴν σκλαβιάν. 7. Ἰωάννης Μπερτίνης πρὸς τὸν Ἀνδρ. Καλαμογδάρτην, τὴν 6 Ὀκτ. 1830, ὅτι ἔλαβε διαταγὴν ἀπὸ τὸν Ρουὰν νὰ ὑψώσῃ τὴν τρίχρωμον σημαίαν· ὅτι ἡ Γαλλία εἶναι τὸ μέγα ἔθνος, ὅτι αἰσθάνεται μεγάλην ἀγαλλίασιν διὰ λαμπρὰ καὶ ἔνδοξα κατορθώματά της, ὅτι καὶ οἱ ἴδιοι ἀντίζηλοί της Ἄγγλοι νὰ τὴν ἐπαινοῦν βιάζονται. 8. Γεώργιος Σισίνης πρὸς τὸν Ἀνδρ. Καλαμογδάρτην, τὴν 1ην Σεπτ. 1831, ὅτι παραμονεύει καὶ ἔστειλεν ἄλλους πεζούς, φανερώνει ἀνακάτωμα τῶν Γάλλων εἰς τὰ τῶν Ἑλλήνων. 9. Κ. Δρακόπουλος — 12 Αὐγ. 1831 — ὅτι ἀπὸ γράμμα, ὁποὺ εἶδεν ἐκ Νεοκάστρου, περιμένονται ἐκεῖ 5.000 γαλλικὰ στρατεύματα ἐντὸς 8 ἡμερῶν. 10. Ὁ αὐτὸς — 22 Ἰουν. 1831 — ὅτι ἐκ μέρους τῶν Γάλλων ἔχουν σημαντικὴν ὑπεράσπισιν, ὅτι ὁ Ρουὰν εἶπεν ὅτι πηγαίνει αὐτὸς καὶ διαλύει τὴν πολιορκίαν τῆς Ὕδρας. 11. Γράμμα ἀνυπόγραφον καὶ ἀχρονολόγητον (χαρακτὴρ Γεωργίου Σισίνη) ὅτι ὁ Ἀλεξάκης καὶ Κολοκοτρώνης μὲ παρακινοῦν νὰ λάβω πληρεξούσιον τάχα διὰ τὴν Προεδρίαν τῆς Συνελεύσεως καὶ τῆς Γερουσίας καὶ ὅτι θὰ ὠφεληθῶ μεγάλως· τοῦτα δὲν τὰ πιστεύω, ἀλλ' εἶναι ἕως νὰ μὲ βάλουν εἰς τὸ σακκί· πλὴν ἐγὼ τηράζω τὸ κίνημα τῶν Γάλλων εἰς Καλαμάταν, ἂν εἶναι ἀληθινόν, τότε θὰ τὸ ἀκολουθήσω· εἰδὲ θὰ ἀλλάξω δρόμον, Καλαμογδάρτη, μὲ εἰλικρίνειαν σοῦ τὸ φανερώνω καὶ σοῦ λέγω τὸ μυστικόν. 12. Πελλιὸν γράφει γαλλιστὶ τῇ 6/18 Σεπτ. ὅτι μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναχωροῦν, ἐπειδὴ ὁ Γενεράλης ἐπιθυμεῖ νὰ περιμένῃ τὸν κουριέρην· τὸν προσκαλεῖ δὲ νὰ ὑπάγῃ νὰ τοὺς ἰδῇ».

Πρέπει ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἔρευνα ἔγινε στὰ σπίτια τῶν Ἀνδρ. καὶ Ἀντ. Καλαμογδάρτη, Ἀναστ. Λόντου, Σπ. Παπαλεξόπουλου καὶ Π. Κακλαμάνου. Ἡ καταγραφὴ τῶν ἐγγράφων τοῦ τελευταίου παραμένει ἄγνωστη, ἐνῶ τῶν ὑπολοίπων ὑπάρχει, ἀλλὰ μόνον στὸ Ἀρχεῖο Δ' («ὑπὲρ τὰ δέκα σακκία» — βλ. καὶ τὴ σημείωση 15 στὴ σελ. 236), ἐκτὸς ἀπὸ τοῦ Α. Λόντου ποὺ ὑπάρχει καὶ στὸ Ἀρχεῖο Α.

ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ στρατηγὸ Gérard[55]. Ξέρουμε ἐπίσης ὅτι ἦταν κουμπάρος τοῦ Γ. Μαυρομιχάλη[56], πράγμα ποὺ διευκόλυνε τὶς κινήσεις του.

Ἡ προανάκριση συγκέντρωσε ἕνα πλῆθος πληροφορίες ποὺ δὲν ἐπέτρεπαν ἀμφιβολίες γιὰ τὴ συμμετοχή του στὴ συνωμοσία καὶ γιὰ τὴν ἐνοχή του στὴ δολοφονία[57]. Χαρακτηριστικά, ὁ ἀνακριτὴς Ν. Γ. Παγκαλάκης ἔγραφε στὸ Γ. Γλαράκη: «Ἡ δικογραφία τοῦ πρώην Πολιτάρχου Κακλαμάνου δύναμαι νὰ εἴπω εὐχαρίστως ὅτι ἀπηρτίσθη εἰς τρόπον ὥστε ἐξάγεται ἀπ' αὐτῆς ἔνοχος μυρίων θανάτων»[58]. Οἱ πληροφορίες γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ Π. Κακλαμάνου ποὺ ἔκαναν τὸν ἀνακριτὴ νὰ τὸν χαρακτηρίσει ἔνοχο «μυρίων θανάτων» μποροῦν νὰ συνοψιστοῦν ὡς ἑξῆς:

1. Οἱ ἴδιοι οἱ Μαυρομιχαλαῖοι ἰσχυρίζονταν πὼς ὁ Π. Κακλαμάνος ἦταν «ὁρκισμένο» μέλος τῆς συνωμοσίας γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια[59].

2. Οἱ ἐπισκέψεις του στοὺς ὑπὸ περιορισμὸ Μαυρομιχαλαίους, ἡμερήσιες καὶ νυχτερινές, χωριστὰ ἢ μαζὶ μὲ τὸν Ἀναστ. Λόντο καὶ Ἀνδρέα Καλαμογδάρτη, καὶ οἱ κρυφὲς συνομιλίες μαζί τους ἦταν ἰδιαίτερα συχνές[60].

3. Ἦταν γνωστὸ ὅτι, γιὰ τὴ συμμετοχή τους στὴν ὀργάνωση τῆς δολοφονίας καὶ γιὰ τὶς ἰδιαίτερες πρακτικὲς ὑπηρεσίες ποὺ θὰ προσέφεραν, ὁ Π. Κακλαμάνος καὶ οἱ στρατιῶτες του θὰ ἔπαιρναν ἀπὸ τὸν Ἀναστ. Λόντο 5.000 τάληρα[61].

4. Σοβαρότατες ὑπόνοιες εἶχε δημιουργήσει ἡ ὑπηρεσιακὴ συμπεριφορὰ τοῦ Π. Κακλαμάνου σχετικὰ μὲ τὴ φύλαξη τῶν Μαυρομιχαλαίων. Ἐνῶ δηλαδὴ ὄφειλε νὰ ἀλλάζει τοὺς φρουρούς τους κάθε 24 ὧρες, ἄφησε τοὺς Ι. Καραγιάννη καὶ Ἀνδρ. Γεωργίου γιὰ 40 περίπου συνεχεῖς ἡμέρες. Ὅταν μάλιστα ὁ Ἀστυνόμος Εὐάγγελος Ποταμιάνος πλη-

55. Γ. Θ. Κολοκοτρώνης, *ὅ.π.*, σ. 212.

56. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Μιχ. Τσ(ζ)ιμάκης, 22 Ὀκτ. 1831.

57. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι, ὕστερα ἀπὸ τοὺς Γ. καὶ Κ. Μαυρομιχάλη καὶ Ι. Καραγιάννη καὶ Ἀνδρ. Γεωργίου, ὁ Π. Κακλαμάνος εἶναι ὁ μόνος σχεδὸν ποὺ ἀναφέρεται ὡς ἔνοχος ἀπὸ τοὺς περισσότερους μεταγενέστερους ἱστοριογράφους.

58. Ἀρχεῖο Κ, Ναύπλιο 13 Νοεμ. 1831.

59. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ι. Καραγιάννης, 9 καὶ 11 Ὀκτ. 1831 καὶ Α. Γεωργίου, 11 Ὀκτ. 1831.

60. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ι. Καραγιάννης, 9 Ὀκτ. 1831, Κ. Μπαλαχαμόπουλος, Μιχ. Τσ(ζ)ιμάκης, 22 Ὀκτ. 1831, Γ. Ἀντωνόπουλος καὶ Γ. Δουλφής, 23 Ὀκτ. 1831 καὶ Καλίτσα Μελιγκονοκωνσταντῆ καὶ Μ. Σαλένα, 27 Ὀκτ. 1831.

61. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ι. Καραγιάννης, 11 Ὀκτ. 1831.

ροφορήθηκε κάποιες ὕποπτες κινήσεις τῶν φρουρῶν καὶ διέταξε τὸν Πολιτάρχη νὰ τοὺς ἀλλάξει, ὁ τελευταῖος ἀρνήθηκε νὰ ἐκτελέσει τὴ διαταγή του[62].

5. Σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο ποὺ εἶχε καταστρωθεῖ, τὴ στιγμὴ τῆς δολοφονίας ὁ Π. Κακλαμάνος ὄφειλε νὰ καταλάβει μὲ τοὺς στρατιῶτες του τοὺς γύρω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνα δρόμους γιὰ νὰ διευκολύνει τὴ φυγὴ τῶν δολοφόνων[63].

6. Τὸ Σάββατο 26 Σεπτεμβρίου ὁ Π. Κακλαμάνος ἐπισκέφθηκε τὴ νύχτα τοὺς Γ. καὶ Κ. Μαυρομιχαλαίους καὶ συνομίλησε μαζί τους. Κατόπιν πέρασε τὴ νύχτα του μὲ φαγοπότι στὸ σπίτι κοινῶν γυναικῶν. Τὰ ξημερώματα πέρασε πάλι ἀπὸ τοὺς Μαυρομιχαλαίους καὶ κατόπιν, ἀφοῦ ἤπιε ἕνα ρούμι σὲ καφενεῖο, ἄρχισε νὰ συγκεντρώνει τοὺς στρατιῶτες του γιὰ νὰ συνοδέψουν, ὅπως ἔλεγε, τὸν Κυβερνήτη στὴν ἐκκλησία. Οἱ στρατιῶτες παραξενεύτηκαν γιατὶ ποτὲ δὲν τοὺς εἶχε καλέσει νωρίς, καὶ μάλιστα Κυριακή, καὶ γιατὶ δὲν ὑπῆρχε συνήθεια ὁ Πολιτάρχης νὰ συνοδεύει τὸν Κυβερνήτη στὴν ἐκκλησία· ὅτι ποτὲ ἄλλοτε δὲν τὸν εἶχε συνοδεύσει τὸ παραδέχτηκε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Π. Κακλαμάνος στὴν κατάθεσή του. Ἐντούτοις, παρὰ τὸν ἰσχυρισμό του γιὰ συνοδεία τοῦ Κυβερνήτη, στὴν ἐκκλησία ἔφτασε ἀπὸ ἀπόμερα στενοσόκακα τὴ στιγμὴ ποὺ ἀκούστηκαν οἱ πυροβολισμοί. Τὴ στιγμὴ ἐκείνη, ἀντὶ νὰ καταδιώξει τὸν Γ. Μαυρομιχάλη, ὁ ὁποῖος ἀρχικὰ κατευθύνθηκε πρὸς τὴ θέση Πέντε Ἀδέλφια, καὶ παρόλο ποὺ ὑπέδειξαν στὸν Πολιτάρχη πρὸς τὰ ποῦ κατευθύνθηκε ὁ δολοφόνος, αὐτὸς ἐπέστρεψε μαζὶ μὲ τοὺς στρατιῶτες του στὴν Πολιταρχία[64].

Αὐτὰ προέκυψαν ἀπὸ τὶς καταθέσεις γιὰ τὶς κύριες εὐθύνες τοῦ Π. Κακλαμάνου. Μερικὲς ἀπὸ τὶς εὐθύνες αὐτὲς τοῦ Πολιτάρχη περιγράφει καὶ ὁ ἀνακριτὴς Ν. Γ. Παγκαλάκης σὲ συνοπτικὸ ἔγγραφό του πρὸς τὸ Γ. Γλαράκη[65]. Ἡ κυβέρνηση, στὴ βεβαιότητά της γιὰ τὴν ἐνοχὴ τοῦ

62. Ἀρχεῖο Κ, Ἀντ. Καράτης, 18 Νοεμ. 1831, Π. Κακλαμάνος - Ι. Καραγιάννης (σὲ ἀντιπαράσταση), 1 Δεκ. 1831, Εὐάγγ. Ποταμιάνος, 12 Νοεμ. 1831 καὶ Ἀλέξ. Ἀλεξανδρόπουλος, 13 Νοεμ. 1831.

63. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ι. Καραγιάννης, 11 Ὀκτ. 1831.

64. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Μιχ. Τσ(ζ)ιμάκης, 22 Ὀκτ. 1831, Γ. Ἀντωνόπουλος καὶ Δ. Γεωργίου, 23 Ὀκτ. 1831, Ι. Παπαδιαμαντόπουλος, 26 Ὀκτ. 1831, Ν. Χασαπάκης, 27 Ὀκτ. 1831, Σωτ. Ἀντωνίου, Ἀνδρ. Βασιλείου, Δημητρούλα Δαριωτοπούλα καὶ Μπεμπὲ Μαριγώ, 28 Ὀκτ. 1831· Ἀρχεῖο Κ, Ἀντ. Καράτης, 18 Νοεμ. 1831, Κ. Μπαλαχαμόπουλος, 29 Ὀκτ. 1831 καὶ Π. Κακλαμάνος, 3 Νοεμ. 1831.

65. Ἀρχεῖο Κ, 13 Νοεμ. 1831.

Π. Κακλαμάνου, τὸν φυλάκισε, χωρὶς δίκη, γιὰ κάποιο διάστημα[66]. Ἀναφέρεται σχετικὰ ὅτι ὁ Πολιτάρχης ἀπέφυγε τὴ δικαστικὴ δίωξη μὲ ἐνέργειες τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Ρόδιου, μὲ τὸν ὁποῖο συνδεόταν στενά[67].

ε. *Ὁ Ἀναστάσιος Λόντος*

Ὁ ρόλος τοῦ μεγαλοκτηματία τῆς Βοστίτσας Ἀναστάσιου Λόντου στὴ συνωμοσία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια ἦταν παρόμοιος μὲ ἐκεῖνον τοῦ Ἀνδρέα Καλαμογδάρτη, ἂν καὶ ἀπὸ τὴν προανάκριση δὲν προέκυψαν γι' αὐτὸν τόσα ἐπιβαρυντικὰ στοιχεῖα ὅσα γιὰ τὸν δεύτερο. Ἀπὸ τὶς καταθέσεις προκύπτει ὅτι καὶ ὁ Ἀναστ. Λόντος ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς τακτικοὺς ἐπισκέπτες τῶν ὑπὸ φρούρηση Μαυρομιχαλαίων, μὲ τοὺς ὁποίους συχνὰ κρυφομιλοῦσε. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ἦταν κι αὐτὸς «ὁρκισμένος» στὴ συνωμοσία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη[68]. Ὁ γενικότερα ἀντιπολιτευτικὸς ρόλος τοῦ Ἀναστ. Λόντου ἦταν βέβαια γνωστός, ἀλλὰ οἱ πολιτικές του διασυνδέσεις καὶ ἐπιλογὲς ἀποκαλύφθηκαν καὶ ἀπὸ τὰ ἔγγραφα ποὺ βρῆκε ἡ Ἀστυνομία στὸ σπίτι του, ὅταν ἔκανε ἔρευνα στὸ προσωπικό του ἀρχεῖο, ὅπου, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα στοιχεῖα, βρέθηκε καὶ συνθηματικὸς κώδικας ἀλληλογραφίας[69].

66. Θ. Κολοκοτρώνης, *ὅ.π.*, σ. 185.

67. Δ. Α. Κόκκινος, *ὅ.π.*, σ. 541. Ὁ Ὑπουργὸς Ρόδιος εἶχε μεσολαβήσει καὶ ὅταν ὁ Ἀστυνόμος Εὐάγγελος Ποταμιάνος ζήτησε τὴν ἀντικατάσταση τοῦ Πολιτάρχη· ὁ τελευταῖος εἶχε προηγουμένως ὁρκιστεῖ, κλαίγοντας, ὅτι ἦταν πιστὸς στὸν Κυβερνήτη (André Papadopoulo - Vretos, *ὅ.π.*, σ. 299).

68. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ι. Καραγιάννης, 9 καὶ 11 Ὀκτ. 1831, Α. Γεωργίου, 11 Ὀκτ. 1831, Ἀθ. Καραγιάννης, Κ. Μπαλαχαμόπουλος καὶ Μιχ. Τσ(ζ)ιμάκης, 22 Ὀκτ. 1831, Γ. Ἀντωνόπουλος καὶ Γ. Δουλφής, 23 Ὀκτ. 1831 καὶ Μ. Σαλένα, 27 Ὀκτ. 1831.

69. Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, Ἀποσφράγιση ἐγγράφων τοῦ Ἀναστασίου Λόντου, Ν. Γ. Παγκαλάκης, Ναύπλιο 14 Νοεμ. 1831. Ἡ ἀνάγνωση τῶν ἐγγράφων ἔγινε στὶς 10, 11, 12 καὶ 13 Νοεμ. 1831. Ἀπὸ τὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀναστ. Λόντου τὰ χαρακτηριστικότερα εἶναι τὰ ἀκόλουθα : «1. Σημείωσις περὶ τῶν ἐρωτημάτων τῶν διαλαμβανομένων εἰς μίαν ἐπιστολὴν πρὸς Β.Α.Υ. τὸν Κύριον Δοῦκα τοῦ Ὀρλεάνς, τῆς 15 Ἀπριλίου 1826. 2. Σχέδιον ἀναφορᾶς χωρὶς ἐπιγραφὴν (sic) καὶ ἀχρονολόγητον διαλαμβάνον ἀπολογίαν τῶν ὑπογραψάντων ἀναφορὰν πρὸς τὴν Β.Α.Υ. τὸν πρίγκηπα Λεοπόλδον. Ἡ ἀπολογία ἢ αἱ παρατηρήσεις ἀποτείνονται πρὸς τὴν Αὐτοῦ Ἐξοχότητα. Τὸ γράψιμον, καθ' ἃ παρετήρησεν ὁ κύριος Γ. Μελετόπουλος, φαίνεται ὅτι εἶναι τοῦ Κυρίου Α. Λόντου. 3. Ἐπιστολὴ ἀνώνυμος τῆς 6 Νοεμβρίου 1827 πρὸς ἀνώνυμον κατὰ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ υἱοῦ του. 4. Ἐπιστολὴ Ἀνδρέα Λόντου πρὸς τὸν Ἀναστάσιον εἰς Βοστίτζαν, δι' ἧς τὸν εἰδοποιεῖ ὅτι προσπαθεῖ μετὰ τοῦ Α. Ζαΐμη νὰ

Πρέπει πάντως νὰ τονιστεῖ ὅτι ἡ Κυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ ποὺ ἀνέλαβε τὴ διαχείριση τῆς ἐξουσίας μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη

ἐβγάλουν τὴν Α.Ε. ἀπὸ τὰς κατ' αὐτοῦ ἀνυπάρκτους ὑποψίας. 5. Ἐπιστολὴ Ἀνδρέα Καλαμογδάρτη πρὸς τὸν Ἀναστ. Λόντον τῆς 22 Μαρτίου 1830, ἐσπέρας, ἐκ Ναυπλίου, δι' ἧς τὸν εἰδοποιεῖ ὅτι ὁ Ἀπόλλων πάντοτε πειράζει καὶ δὲν εἶναι καλόν. Τὸν προσκαλεῖ δὲ εἰς Ἄργος διὰ νὰ συνομιλήσουν. 6. Φύλλα τῆς ἐφημερίδος Ἡοῦς. 7. Φύλλα τῆς ἐφημερίδος Ἀπόλλων. 8. Προκήρυξις τοῦ Κοινοῦ τῆς Ὕδρας τῆς 20 Αὐγούστου 1831. 9. Ἀνδρέας Λόντος πρὸς τὸν ἀδελφόν του — 30 Ἀπρ. 1831 — ἐξ Ἄργους. Κατηγορεῖ τὸ ὑπόμνημα τῆς Γερουσίας ἐπὶ τοῦ τελευταίου Πρωτοκόλλου, δι' οὗ ζωγραφίζει τὴν Ἑλλάδα (ὡς λέγει αὐτὸς) μὲ τὰ πλέον μελανὰ χρώματα διὰ ν' ἀηδιάσῃ ἡ Β.Α.Υ. καὶ νὰ μὴν ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Προτρέπει νὰ γενοῦν ἀναφοραὶ ἀπὸ Βοστίτζαν, Πάτραν καὶ Καλάβρυτα πρὸς τὴν Β.Α.Υ. ὅτι τὸ ὑπόμνημα τῆς Γερουσίας ἔγινεν ἀπὸ ἰδιοτέλειαν καὶ νὰ διευθυνθοῦν εἰς τοὺς Ἀντιπρέσβεις, ὁ Κύριος Ζαΐμης νὰ μεταβεῖ εἰς Ἄργος, ὅτι ὁ Δούκινς τὸν ἀσπάζεται. 10. Λέων Μεσσηνέζης πρὸς τὸν Ἀναστ. Λόντον ἀχρονολόγητον, ὅτι εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἐπρότειναν ἀναφορὰν κατὰ Ὑδραίων καὶ τὴν ἐμπόδισαν. 11. Ἀνδρέας Λόντος - 6 Ἰουλίου, χωρὶς ἔτος - πρὸς τὸν Ἀναστάσιον, ὅτι μεταχειρίζεται τὸν Καλαμογδάρτην εἰς διάφορα μέρη. 12. Μισὴ κόλλα χαρτίου περιέχει τὰ ψηφία τοῦ ἀλφαβήτου, ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ προτελευταίου. Εἰς ἕκαστον αὐτῶν ἀντικρύζει ἀραβικὸς ἀριθμός, περιέχει ἓξ συλλαβὰς μὲ τοὺς ἀπέναντι ὁμοίους ἀριθμοὺς καὶ ὡσαύτως τὰς λέξεις ἄνθρωπος, ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Μεταξᾶς, ὁ Γρίβας, ὁ Στράτος μὲ τοὺς ἀντικειμένους ἀραβικοὺς ἀριθμούς. 13. Ἓν τεταρτημόριον τῆς κόλλας περιέχον τὸ ἀλφάβητον μὲ ἀραβικοὺς ἄντικρυς ἀριθμοὺς καὶ ἄλλας πέντε συλλαβὰς ὡσαύτως. 14. Δύο ἥμιση φύλλα μὲ διάφορα ὀνόματα καὶ σημεῖα ἑταιρείας. 15. Ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης πρὸς τὸν Ἀναστάσιον Λόντον — 17 Ὀκτ. 1829 — ὅτι ἡ Γαλλία τραβᾶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τοὺς εἰς τὴν δούλευσίν της Γάλλους, κόπτει τὰ βοηθήματα, ὁ Βασιλεύς της στέλλει ὀπίσω τὰ ἑλληνόπαιδα, προμηνύματα κακά. 16. Ὁ Καλαμογδάρτης πρὸς τὸν Ἀναστάσιον Λόντον— τὴν 15 Ὀκτ., χωρὶς ἔτος—ὅτι εἶναι ἀφωσιωμένος εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν χρυσοῦν του Μπεηζανδέ, ἀποφασίζει καὶ τὴν ἰδίαν του ζωὴν εἰς τὴν θέλησίν των, πρετεντάρει ὅμως τὴν θεματαρχίαν ἢ τοῦ Ναυπλίου ἢ ὁποίαν ἄλλην στοχασθοῦν συμφερωτέραν. 17. Σπύρος Παπαλεξόπουλος πρὸς τὸν Ἀναστάσιον Λόντον — 10 Νοεμ., χωρὶς ἔτος—. Ὅτι ἡ περίστασις φαίνεται σύμφωνος μὲ τὰ πατριωτικὰ φρονήματά της (sic) καὶ νὰ φυλαχθῆτε νὰ μὴν ἐνδώσετε εἰς τὰς ἀερώδεις προτάσεις τοῦ μὲν καὶ τοῦ δέ. 18. Ἀλφάβητον αἰνιγματικόν. 19. Σχέδιον ὁρκωμοσίας κατὰ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ υἱοῦ του Πάνου, ὑποσχομένης εἰς τοὺς Κουντουριώτην, Μπότασην, Λόντον καὶ λοιποὺς. 20. Γράμμα ἀνυπόγραφον καὶ ἀχρονολόγητον. Φαίνεται ἰδιόχειρον τοῦ Ἀνδρέου Καλαμογδάρτη, ὅτι ὁ Μεταξᾶς εἶπεν ἐμπρὸς του ὅτι πρέπει νὰ συστηθῇ ἑταιρεία διὰ νὰ φονεύσῃ ὅλους τοὺς ἄρχοντας τῆς Πελοποννήσου. Ἐγὼ τὸν ἀπεκρίθην, οἱ ἄρχοντες φροντίζουν ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Αὐτὰ ὅλα ἔγραψα **χθὲς τ**οῦ Κου Ζαΐμη».

δὲν ἔλαβε κανένα μέτρο ἐναντίον τοῦ 'Αναστ. Λόντου, ὅπως δὲν ἔλαβε καὶ ἐναντίον τοῦ 'Ανδρέα Καλαμογδάρτη.

ς. *Οἱ ἄλλοι ἔνοχοι*

Ὅπως ἀναφέρεται καὶ πιὸ πάνω, ἡ ἔκταση τῆς συνωμοσίας γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια δὲν μᾶς εἶναι μὲ ἀκρίβεια γνωστή, ἀφοῦ μᾶς διαφεύγουν ἀκόμη καὶ ἡ ἀκριβὴς ἔκταση τῆς προανάκρισης καὶ τὰ πλήρη στοιχεῖα ποὺ προέκυψαν ἀπ' αὐτήν. Σχετικὰ μὲ τὰ πρόσωπα ποὺ ἀναμείχθηκαν στὴν ὀργάνωση τῆς δολοφονίας, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Γ. καὶ Κ. Μαυρομιχαλαίους καὶ τοὺς Ι. Καραγιάννη καὶ 'Ανδρ. Γεωργίου, μὲ τοὺς ὁποίους δὲν ἀσχολεῖται ἰδιαίτερα ἡ μελέτη αὐτή, ἐπειδὴ ὁ ρόλος τους στὴ δολοφονία εἶναι γνωστὸς καὶ εἶχαν καταδικαστεῖ, ἡ προανάκριση ἔδειξε ὅτι ἡ ἐνοχὴ τῶν πέντε προσώπων ποὺ ἀναφέρονται προηγουμένως ἦταν σαφέστατη καὶ ἰδιαίτερα σημαντική. Ὡστόσο, τὰ πέντε αὐτὰ πρόσωπα δὲν ἦταν τὰ μόνα ποὺ κίνησαν τὴ συνωμοσία καὶ ὀργάνωσαν τὴ δολοφονία. 'Ενδείξεις γιὰ τὴν ἐνοχὴ καὶ ἄλλων προέκυψαν ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν προανάκριση.

Δὲν εἶναι δηλαδὴ δυνατὸ νὰ ἀγνοήσουμε ὁρισμένες πληροφορίες ποὺ τοποθετοῦν πολὺ κοντὰ στὴ συνωμοσία τὸν Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη[70], τὸ Ν. Παπαλεξόπουλο καὶ τὴ γυναίκα του[71], τὸ Σπ. Σπη-

70. Σύμφωνα μὲ ὅσα κατέθεσε στὴν προανάκριση ὁ Σταῦρος Ράπτης, ὅταν 3 - 4 ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴ δολοφονία, ὁ Πετρόμπεης, ἐπιστρέφοντας στὴ φυλακή του, περνοῦσε ἀπὸ τὸ σπίτι ὅπου ἔμεναν ὑπὸ περιορισμὸ οἱ Γ. καὶ Κ. Μαυρομιχαλαῖοι, τοὺς εἶπε : «'Ησυχάσετε, ἐπειδὴ εἰς 5 - 6 ἡμέρας θέλομεν ἀνταμωθεῖ ὅλοι». 'Επίσης, οἱ Γαρουφαλιὰ καὶ 'Αγγελικὴ Μαμούναινα κατέθεσαν ὅτι ὁ Γ. Μαυρομιχάλης καὶ ὁ Πετρόμπεης, ἀπὸ τὸν Ἴτς-Καλὲ ὁ δεύτερος καὶ ἀπὸ τὸ λιακωτὸ τοῦ σπιτιοῦ του ὁ πρῶτος, βλέπονταν καὶ συνεννοοῦνταν καὶ ὅτι καμιὰ ἑβδομάδα πρὶν ἀπὸ τὴ δολοφονία ἀκούστηκε ὁ Γεώργιος Μαυρομιχάλης νὰ λέει στὸν Πετρόμπεη : «Δὲν εἶναι εὐκαιρία τώρα καὶ λάβε ὑπομονήν, θὲ νὰ εὕρω ὅμως εὐκαιρίαν καὶ τρῶγε καὶ πίνε ἥσυχος». Τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ τοῦ ἀπευθύνονταν αὐτὰ τὰ λόγια, ὁ Πετρόμπεης ἔκανε στὸ Γ. Μαυρομιχάλη νοήματα κρατώντας μιὰ ράβδο, ὅπως κρατοῦν τὸ ὅπλο (ΓΕ, ἀρ. 20, 12 Μαρτίου 1832).

71. 'Ο Θ. Κολοκοτρώνης, *ὅ.π.*, σ. 185, γράφει ὅτι οἱ Ν. Παπαλεξόπουλος καὶ Σπ. Σπηλιωτόπουλος, ὅταν ἔμαθαν ὅτι δολοφονήθηκε ὁ Κυβερνήτης, ἔφτασαν ἀπὸ τὴν Ὕδρα στὸ Ναύπλιο «διὰ νὰ κάμουν ὅ,τι θέλουν καὶ νὰ βάλουν εἰς ταραχήν», ἀλλὰ ἡ Κυβέρνηση τοὺς φυλάκισε. 'Ο ἀντιπολιτευτικὸς ρόλος τοῦ Ν. Παπαλεξόπουλου εἶναι γνωστός. 'Ιδιαίτερη σημασία ἔχει ἡ συμμετοχή του στὴ στάση τῆς Μάνης ('Αρχεῖο Δ, Ι. Μ: Σεβαστός, 28 Νοεμ. 1831. Βλ. καὶ Π.Κ. 'Ενεπεκίδη, *ὅ.π.*, σ. 235). — Γιὰ τὴ σύζυγο τοῦ Ν. Παπαλεξόπουλου Καλλιόπη, ποὺ ἦταν κόρη τοῦ 'Ανδρέα καὶ ἀδελφὴ τοῦ 'Αντ. Καλαμογδάρτη, ξέ-

λιωτόπουλο[72], τὸν Α. Ζαΐμη[73], τὸν Κ. Ζωγράφο[74] κ.ἄ. Καὶ βέβαια, ἐνδιάμεσα ἔχουν ἀναφερθεῖ καὶ ἄλλα ὀνόματα, ὅπως αὐτὸ τοῦ Γ. Κουντουριώτη, τὰ ὁποῖα δὲν πρέπει, ἴσως, νὰ θεωρηθοῦν ἀμέτοχα, παρόλο ποὺ ἀπὸ τὴν προανάκριση δὲν προέκυψαν στοιχεῖα σὲ βάρος τους. Ἐπίσης, τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Κυβέρνηση ἀνέκρινε τὸ Γάλλο πρεσβευτὴ Rouen καὶ τὸ συνταγματάρχη Pellion[75] δείχνει ὅτι ὑπῆρχαν σοβαρὲς ὑποψίες γιὰ συμμετοχή τους στὴ συνωμοσία.

Σημαντικὴ εὐθύνη ἐπίσης ἀνήκει καὶ στὰ ἁρμόδια κρατικὰ ὄργανα, τὰ ὁποῖα δὲν ἔλαβαν τὰ μέτρα ποὺ ἔπρεπε γιὰ νὰ προστατευθεῖ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες πληροφορίες

ρουμε ὅτι εἶχε πολλὲς ἐπαφὲς μὲ τοὺς ὑπὸ περιορισμὸ Γ. καὶ Κ. Μαυρομιχαλαίους (κατὰ τὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματα τοῦ Δ. Γ. Δημητρακάκη, ὅπως τὰ ἀναφέρει ὁ Ι. Βλαχογιάννης στοῦ Ν. Δ. Κασομούλη, *ὅ.π.*, σελ. 434). Ἀπὸ μερικοὺς μάλιστα τὸ σπίτι της θεωροῦνταν κέντρο τῆς συνωμοσίας. Σχετικὰ βλ. καὶ Δ. Ν. Κόκκινου, *ὅ.π.*, σ. 541, ὅπου γράφεται ὅτι ἡ Παπαλεξοπούλου ὥθησε τοὺς Μαυρομιχαλαίους στὴ δολοφονία.

72. Θ. Κολοκοτρώνης, *ὅ.π.*, σ. 185. Καὶ ὁ Σπ. Σπηλιωτόπουλος ἔλαβε μέρος στὴν ἐξέγερση τῆς Μάνης. Σχετικὰ βλ. τὴν προηγούμενη σημείωση.

73. Ἀρχεῖο Δ, Ν. Παπαλεξόπουλος, 14 Νοεμ. 1831.

74. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ Δ. Γ. Δημητρακάκη (σχόλια Ι. Βλαχογιάννη στοῦ Δ. Ν. Κασομούλη, *ὅ.π.*, σ. 434) ὅτι ὁ Κ. Ζωγράφος ἔστειλε στὸν Ἀνδρ. Καλαμογδάρτη 1.000 βενετικὰ φλωριὰ ποὺ ὁ Λάζ. Κουντουριώτης διέθετε γι' αὐτὸν ποὺ θὰ δολοφονοῦσε τὸν Κυβερνήτη καὶ ὅτι αὐτὸς καλλιέργησε στοὺς Ὑδραίους τὴν ἰδέα τῆς δολοφονίας· φεύγοντας μάλιστα γιὰ τὴν Ὕδρα, τὴ στιγμὴ ποὺ ἀποχαιρετοῦσε τὸν Ἀναστ. Λόντο τοῦ ψιθύρισε στὸ αὐτί: «ἕνα πιστόλι θὰ μᾶς σώσῃ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον τοῦτον» ἐννοώντας τὸν Κυβερνήτη.

75. Ὅτι ἡ κυβέρνηση θεωροῦσε ἔνοχο τὸ συνταγματάρχη Pellion φαίνεται κυρίως ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς ποὺ ὁ Γ. Γλαράκης ἔστειλε στὸ Μιχαὴλ Βόδα (Σοῦτσο) στὸ Παρίσι (Ἀρχεῖο Μ, *ὅ.π.*). Σὲ μιὰ ἀπ' αὐτὲς ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς: «Après les événements ce Général [ἐννοεῖ τὸ Gérard], ainsi que Mr Pellion, son chef d'État Major, se rendirent dans la maison du Résident de France et passèrent toute la journée avec les assassins du Président qui s'y trouvaient refugiés. Mr Pellion poussa l'imprudence jusqu'à vouloir les escorter jusqu'à la prison en disant au Colonel Almeida qu'il le rendait responsable de la vie de ces hommes qui n'avaient commis aucun crime». Ἦταν ἐπίσης, σύμφωνα μὲ τὴν κυβερνητικὴ ἄποψη, ἐπιβαρυντικὸ γιὰ τοὺς Rouen καὶ Pellion τὸ ὅτι στὶς καταθέσεις τους θεωροῦσαν ἀθῶο τὸ Γ. Μαυρομιχάλη. Πάντως, ἀπὸ τὴν προανάκριση δὲν προέκυψε μὲ σαφήνεια ὅτι ὁ Rouen εἶχε ἀναμιχθεῖ μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο στὴ συνωμοσία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια, χωρὶς αὐτὸ νὰ ἀποκλείει νὰ ἦταν σὲ γνώση του οἱ προετοιμασίες. Ἀλλὰ σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα θὰ ἐπανέλθουμε καὶ στὴ συνέχεια.

πού περιέρχονταν σὲ γνώση τους ὅτι ἑτοιμαζόταν ἡ δολοφονία του[76]. Ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ὁ Κυβερνήτης εἶχε εἰδοποιηθεῖ, ἀλλὰ ὅτι ἀρνοῦνταν νὰ ληφθοῦν μέτρα γιὰ τὴν προστασία του, ἐπειδὴ δὲν πίστευε ὅτι θὰ βρισκόταν Ἕλληνας νὰ τὸν δολοφονήσει[77], δὲν ἀπαλλάσσει τὶς ἁρμόδιες ὑπηρεσίες ἀπὸ τὴν εὐθύνη.

Βέβαια, δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγει ὅτι στὰ χρόνια ἐκεῖνα ὁ Νομάρχης, ὁ Φρούραρχος, ὁ Ἀστυνόμος καὶ τὰ ἄλλα ὄργανα πού εἶχαν τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν τήρηση τῆς τάξης, οὔτε τὴν ἀπαραίτητη πεῖρα διέθεταν, οὔτε οὐσιαστικὴ ἐξουσία εἶχαν στὰ χέρια τους· ἡ πολιτικὴ κατάσταση ἦταν τόσο ρευστὴ καὶ ἡ ψυχολογία τοῦ ἐλεύθερου καὶ νομοταγοῦς πολίτη τόσο ἀμφίβολη, ὥστε ἡ ἐξουσία τῶν ὀργάνων αὐτῶν ἦταν στὴν πραγματικότητα πολὺ σχετική.

Τέλος, δὲν πρέπει νὰ ἀποφύγουμε νὰ ἐπισημάνουμε κάποιες παραλείψεις τῶν ἀνακριτικῶν ἀρχῶν, οἱ ὁποῖες εἶναι δυνατὸ νὰ ὁδηγήσουν στὴ σκέψη πὼς ἡ συνωμοσία εἶχε ἔκταση πολὺ μεγαλύτερη ἀπ' αὐτὴν πού ξέρουμε. Γιὰ τὸ συντάκτη τῆς μελέτης αὐτῆς ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ κρίσιμα σημεῖα τῆς προανάκρισης θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν ὁ ρόλος τοῦ Ι. Κωλέτη. Οἱ καταθέσεις δὲν περιέχουν παρὰ ἔμμεσες πληροφορίες γιὰ συμμετοχή του στὴ συνωμοσία, ἀλλὰ ἀφήνουν νὰ φανοῦν καὶ κάποιοι διστάγμοὶ τῆς προανάκρισης νὰ ἐκμεταλλευτεῖ αὐτὲς τὶς πληροφορίες. Ἐκτὸς ἂν πρέπει νὰ κάνουμε τὴ σκέψη ὅτι τὸ μέρος τῆς δικογραφίας πού ἀκόμη δὲν γνωρίζουμε εἶναι πολὺ μεγάλο. Ἀπὸ μερικὲς καταθέσεις πάντως μαθαίνουμε πὼς ὁ Ι. Καραγιάννης σύχναζε στὸ σπίτι τῶν ἀδελφῶν Σαγιάννη, πού ἦταν στρατιῶτες τοῦ Ι. Κωλέτη[78]· ὅτι ἐκεῖ εἶχε πεῖ «οἱ ἀφεντάδες μου ἀγόρασαν πιστόλαις. Σάββατον ἢ Κυριακὴν ἔχομεν κοντινὴν γιορτήν... σηκώνεται ὁ τύραννος...»[79]. Ἐπίσης, ὁ ἴδιος Ι. Καραγιάννης ἰσχυρίστηκε ὅτι οἱ Μαυρομιχαλαῖοι θεωροῦσαν βέβαιο πὼς ὁ Ι. Κωλέτης «θὰ γυρίσῃ μαζί μας τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Αὐγουστίνου»[80], ἐνῶ ὁ Μαρίνος Δεσάντης κατέθεσε ὅτι ἡ μητέρα τῶν ἀδελφῶν

76. Ὁ Ἄγγλος πρεσβευτὴς Dawkins, γράφοντας στὸν Palmerston στὶς 7/19 Ὀκτωβρίου 1831, ἔλεγε ὅτι ἡ ἀστυνομία εἶχε πληροφορηθεῖ τὴν ὕπαρξη σχεδίων γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, *Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας*, ἀρ. 9, ἀρ. ἐγγρ. 1546). Ἐπίσης, ὁ Κ. Ἀξιώτης λέει ὅτι συχνὰ τοῦ ἔρχονταν πληροφορίες γιὰ τὸν κίνδυνο πού διέτρεχε ὁ Κυβερνήτης (Ἀρχεῖο Δ, 16 Νοεμ. 1831).

77. Ἀρχεῖο Δ, Κ. Ἀξιώτης, 16 Νοεμ. 1831.

78. Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, Α. Ν. Σαγιάννης, Σπ. Ν. Σαγιάννης καὶ Ἀργυρίτσα Ἀνεμογιάννη, 14 Νοεμ. 1831.

79. Ἀρχεῖο Δ, Ἀργ. Ἀνεμογιάννη, 14 Νοεμ. 1831.

80. Ἀρχεῖο Δ, Ι. Καραγιάννης, 9 Ὀκτ. 1831.

Σαγιάννη συχνὰ μετὰ τὴ δολοφονία ἔλεγε «ἀνάθεμα τὸν Κωλέτην» καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ξέρει πολλά[81]. Ἀλλά, ἀπὸ ὅσο μποροῦμε νὰ ξέρουμε, ἡ προανάκριση δὲν κινήθηκε μὲ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ θὰ ἔπρεπε πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Θὰ πρέπει ἴσως νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Ι. Κωλέτη στὴν τριμελὴ Κυβερνητικὴ Ἐπιτροπή, ποὺ ἀνέλαβε τὴ διακυβέρνηση τῆς χώρας μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη, ἐμπόδιζε τὴν προανάκριση νὰ στραφεῖ πρὸς μιὰ βαθύτερη ἔρευνα σχετικὰ μὲ τὴν ἐνοχή του. Ἴσως πάλι, οἱ πολλὲς ἀντιθέσεις καὶ μέσα στὸ ἀντικαποδιστριακὸ στρατόπεδο νὰ ὁδήγησε ὅλους, καποδιστριακοὺς καὶ ἀντικαποδιστριακούς, στὴν ἀναζήτηση ἑνὸς modus vivendi καὶ μιᾶς προσωρινῆς ἀνακωχῆς.

ζ. *Ὁ ρόλος τῶν Γάλλων*

Στὰ 150 περίπου χρόνια ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Ἰ. Καποδίστρια, ἡ ἱστοριογραφία μας, σχεδὸν μονότονα ἐπαναλαμβανόμενη, εἶδε τὸν ξένο παράγοντα νὰ ὁπλίζει τὸ χέρι τῶν δολοφόνων, κυρίως τοὺς Ἄγγλους καὶ τοὺς Γάλλους. Οἱ παλαιότερες μάλιστα οἰκονομικὲς καὶ πολιτικὲς διασυνδέσεις τῶν στασιαστῶν Ὑδραίων μὲ τὸν ἀγγλικὸ παράγοντα, καθὼς καὶ ὁ πρωταγωνιστικὸς ρόλος τοῦ ἰδιαίτερα συνδεόμενου μὲ τὴν Ἀγγλία Ἀλ. Μαυροκορδάτου στὴν ὑδραίικη ἀντικαποδιστριακὴ κίνηση εἶχαν ὁδηγήσει στὴν πεποίθηση ὅτι κύριοι ὑποκινητὲς τῆς δολοφονίας, ὅπως καὶ ὅλων τῶν στάσεων, ἦταν οἱ Ἄγγλοι[82]. Ἡ πεποίθηση αὐτὴ ὅμως δὲν εἶχε στηριχτεῖ στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ ἦταν, συχνά, δημιούργημα τῆς συγκυρίας, κυρίως τῶν πολιτικῶν ἀνταγωνισμῶν.

Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι, στὰ πλαίσια τοῦ μεταξύ τους ἀνταγωνισμοῦ, κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς μεγάλες δυνάμεις εἶχε δημιουργήσει τὰ ἰδιαίτερα στηρίγματά της στοὺς ντόπιους παράγοντες τῆς οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς. Ἀπὸ ὅσα ὅμως μποροῦμε ὡς τώρα νὰ γνωρίζουμε, στὸ νεαρὸ ἑλληνικὸ κράτος τοῦ Ι. Καποδίστρια ἡ Γαλλία εἶχε τὶς μεγαλύτερες δυνατότητες νὰ ἀποκτήσει σημαντικὴ ἐπιρροή,

81. Ἀρχεῖο Δ, Μ. Δεσάντης, 20 Νοεμ. 1831.

82. Πρέπει πάντως νὰ τονιστεῖ ὅτι ἡ σύγχρονη μὲ τὰ γεγονότα ἱστορικὴ περιγραφὴ ἔβλεπε τὰ πράγματα καθαρότερα ἀπὸ ὅ,τι ἡ μεταγενέστερη ἱστοριογραφία καὶ ὅτι οἱ ἀπομνημονευματογράφοι ποὺ ἀνῆκαν στὴν καποδιστριακὴ μερίδα δὲν θεωροῦν κύριους ὑπεύθυνους τοὺς Ἄγγλους, μὲ ἐξαίρεση τὸν Κάρπο Παπαδόπουλο (ὅ.π.) ποὺ θεωρεῖ κύριο ὑπεύθυνο γιὰ τὴ δολοφονία τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο.

ἐξαιτίας κυρίως τῆς παρουσίας τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ τῆς κατάληψης ἡγετικῶν θέσεων στὸν ἑλληνικὸ στρατὸ ἀπὸ Γάλλους ἀξιωματικούς[83].

Αὐτὲς οἱ προκαταρκτικὲς παρατηρήσεις ἦταν ἀπαραίτητες γιὰ νὰ κατανοήσουμε καλύτερα τὸ ρόλο τῶν Γάλλων στὴ συνωμοσία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια. Μερικοί, ἐλάχιστοι, ἀπομνημονευματογράφοι τῆς περιόδου ἐκείνης κατηγοροῦν κατευθείαν καὶ ἀπερίφραστα τὴ γαλλικὴ πολιτικὴ καὶ τὸ γαλλικὸ στρατὸ τῆς Πελοποννήσου γιὰ τὴν ὑποκίνηση τῶν ἀντικαποδιστριακῶν στάσεων καὶ γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ ἴδιου τοῦ Κυβερνήτη[84]. Ἡ προανάκριση ἔφερε στὸ φῶς, παράλληλα μὲ τὸ ρόλο ποὺ ἔπαιξαν στὴ συνωμοσία ὁ Γάλλος στρατηγὸς Gérard καὶ ὁ Γάλλος συνταγματάρχης Pellion, σημαντικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ ρόλο τῶν

83. Γιὰ τὰ ζητήματα αὐτὰ καὶ κυρίως γιὰ τὸ ρόλο τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ στὴν Πελοπόννησο καὶ τῶν Γάλλων ἀξιωματικῶν στὸν ἑλληνικὸ στρατὸ βλ. Β. Κρεμμυδᾶ, *ὅ.π.*

84. Ὁ Χρ. Βυζάντιος, *Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ἐκστρατειῶν καὶ μαχῶν ὧν συμμετέσχεν ὁ τακτικὸς στρατὸς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1833*, [Ἀπομνημονεύματα ἀγωνιστῶν τοῦ 21, ἔκδ. Γ. Τσουκαλᾶ, ἀρ. 10], Ἀθ. 1956, σ. 259, γράφει τὰ ἑξῆς: «Τούτων οὕτως ἐχόντων καὶ ἄκρας ἡσυχίας καὶ εὐταξίας ὑπαρχούσης ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐπικρατείᾳ, ἐπῆλθεν ἡ Ἰουλιανὴ μεταβολὴ τῆς Γαλλίας τῷ 1830, ὅτε ἐκθρονισθέντος Καρόλου τοῦ δεκάτου, ἐνεθρονίσθη ὁ Φίλιππος. Ἔκτοτε ἤρχισαν τὰ δεινὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἰδίως τοῦ Κυβερνήτου, ὄντος εὐνοουμένου τοῦ ἐκπτώτου βασιλέως τῆς Γαλλίας. Ἐν πρώτοις ἡ νέα γαλλικὴ κυβέρνησις ἔπαυσε τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ μῆνα χορήγησιν τῶν βοηθημάτων, δι' ὧν διετηρεῖτο ὁ τακτικὸς στρατός· συγχρόνως δὲ αὕτη συμπράττουσα μετὰ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἠρέθιζε καὶ ἀναφανδὸν ὑπέθαλπε τὴν κατὰ τοῦ Κυβερνήτου ἐν Ἑλλάδι ἀντιπολίτευσιν μέχρι τῆς μετὰ ταῦτα καταστροφῆς αὐτοῦ». Ἐπίσης, ὁ Γ. Θ. Κολοκοτρώνης, *ὅ.π.*, σ. 208, ἔγραφε τὰ ἑξῆς: «Ἦλθε καὶ ἡ Ἰουλιανὴ ἐπανάστασις τῶν Γάλλων, ὁποῦ ἔδιωξαν τὸν Βασιλέα τους καὶ ἔβαλαν τὸν Φίλιππον καὶ ὡς ἐκ τούτου ἄρχισε καὶ τὸ ἐξωτερικὸν Ἀγγλία καὶ Γαλλία νὰ ἀντιπολιτεύωνται τὸν Κυβερνήτην καὶ ἐρέθιζαν καὶ τοὺς Ἕλληνας καὶ τὰ βοηθήματα ὁποῦ ἐρχόντουσαν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν ἄρχισαν νὰ λιγοστεύουν». Ἐπίσης, στὴ σ. 211: «Οἱ Γάλλοι... ἀφοῦ ἔγινεν ἡ μεταβολὴ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἄρχισαν νὰ εἶναι φανερὰ ἐνάντιοι ... καὶ ἐκεῖνοι ἐρέθισαν καὶ ἐπαρακινοῦσαν μᾶλλον τοὺς Μανιάτας καὶ ἀμέσως ὠργάνωσαν καὶ ἔκαμαν ἀναφορὲς τινὲς καὶ ἐπροσκαλοῦσαν τοὺς Γάλλους καὶ ὡς ἐκ τούτου ἦλθαν οἱ Γάλλοι καὶ ἐκάθεξαν τὰς Καλάμας... φαίνεται οἱ Γάλλοι νὰ ὀργάνισαν τινὰς ἀντεθνικοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τὸ Νησὶ καὶ τοὺς ἔκαμαν πρόσκληση νὰ πᾶνε οἱ Γάλλοι καὶ ἐπῆγαν». Καὶ στὴ σ. 212: «καὶ ἐφόνευσαν τὶς 27 Σεπτεμβρίου τὸν Κυβερνήτην..., ὁποῦ ὡς λέγουν καὶ συνεννοημένοι ὅλοι οἱ Γάλλοι καὶ ἡ πρεσβεία καὶ ὁ ἀρχηγὸς ὅλων τῶν τακτικῶν στρατευμάτων...»

Γάλλων στὴν ὀργάνωση τῆς συνωμοσίας γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη. Ἀπὸ τὶς καταθέσεις διαφόρων προσώπων γίνεται φανερὸ ὅτι ὁ ρόλος τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ στὴν Πελοπόννησο δὲν περιοριζόταν στὴν ὑποβοήθηση τῶν συνωμοτῶν καὶ στὴν κάλυψη ἢ φυγάδευση τῶν δολοφόνων, ἀλλὰ ἐκτεινόταν καὶ μέχρι τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας. Δυὸ μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴ δολοφονία οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ γαλλικοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος στὶς μεταξύ τους συζητήσεις δὲν ἀμφέβαλλαν καθόλου ὅτι πλησίαζε ἡ ἡμέρα τῆς δολοφονίας ἢ ἁπλῶς τῆς ἀνατροπῆς τοῦ Κυβερνήτη. Αὐτὴ τὴν ἐνδιαφέρουσα πληροφορία κατέθεσε στὴν προανάκριση ὁ ἱεροδιάκονος Καλλιόπιος[85].

Γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν Γάλλων στὴ συνωμοσία καὶ γιὰ τὸ σχέδιο νὰ δράσουν μετὰ τὴ δολοφονία βεβαίωναν τοὺς Ι. Καραγιάννη καὶ Ἀνδρ. Γεωργίου οἱ Γ. καὶ Κ. Μαυρομιχαλαῖοι[86]. Ἰσχυρίζονταν μάλιστα οἱ Μαυρομιχαλαῖοι ὅτι μὲ τὴ δολοφονία τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια οἱ Γάλλοι θὰ ἀναλάμβαναν τὴ διακυβέρνηση καταλαμβάνοντας τὸ Ναύπλιο[87]. Καὶ ὑπῆρχε σχέδιο βέβαια νὰ ἀποφασιστεῖ μετὰ τὴ δολοφονία ἂν θὰ κυβερνοῦσαν οἱ Γάλλοι ἢ ὁ Πετρόμπεης[88].

85. Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, 5 Ὀκτ. 1831. Ὁ ἱεροδιάκονος Καλλιόπιος διέμενε στὴ Ζάκυνθο, ὅπου παλιότερα εἶχε φιλοξενήσει ἀξιωματικοὺς τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ ποὺ μετέβαιναν στὴν Πελοπόννησο. Στὰ τέλη Ἰουλίου 1831, ταξιδεύοντας πρὸς Ναύπλιο, ὁ Καλλιόπιος σταμάτησε στὴ Μεθώνη νὰ χαιρετίσει τοὺς Γάλλους ἀξιωματικοὺς ποὺ εἶχε γνωρίσει. Τὸ ἀπόσπασμα τῆς κατάθεσης ποὺ ἀναφέρεται στὸ διάλογο τοῦ ἱεροδιάκονου μὲ τοὺς Γάλλους ἀξιωματικούς, ὅταν αὐτοὶ τὸν ρώτησαν ποῦ πηγαίνει, ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Ἀπ. *Ὑπάγω εἰς τὸ Ναύπλιον διὰ νὰ ἀνταμώσω τὸν αὐταδελφόν μου καὶ ὡς Ἕλλην νὰ προσφέρω τὸ σέβας μου καὶ νὰ προσκυνήσω τὸν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος.*

Ἐρ. *Καὶ τί σὲ εἶπον αὐτοί;*

Ἀπ. *Αὐτοὶ μὲ εἶπαν : ἔ, φίλε παπά, ἕως νὰ ὑπάγῃς εἰς τὸ Ναύπλιον δὲν θέλεις εὕρει τὸν Καποδίστριαν.*

Ἐρ. *Διατί, δὲν τοὺς ἐρώτησες;*

Ἀπ. *Τοὺς εἶπα διατί; ἀλλὰ δὲν μὲ ἀπεκρίθησαν, παρὰ εἷς ἐξ αὐτῶν μὲ εἶπεν ὅτι μετ' ὀλίγας ἡμέρας θέλει ἀνταμώσωμεν ἐκεῖ».* Ἡ συζήτηση αὐτὴ ἔγινε στὶς 3 Αὐγούστου 1831.

86. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ι. Καραγιάννης, 9 Ὀκτ. 1831 καὶ Α. Γεωργίου, 11 Ὀκτ. 1831. Ὁ Ι. Καραγιάννης κατέθεσε ὅτι οἱ Γ. καὶ Κ. Μαυρομιχάλης τὸν βεβαίωναν ὅτι μετὰ τὴ δολοφονία «οἱ Φραντσέζοι θὰ ἔμβουν μέσα εἰς τὴν Πολιτείαν» καὶ ὅτι «θὰ πεταχθοῦν οἱ Φραντσέζοι ἔξω καὶ τὰ τάγματα τὰ τακτικά».

87. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ι. Καραγιάννης, 11 Ὀκτ. 1831 :

«Ἐρ. *Διὰ τοὺς Φραντσέζους τί σὲ ἔλεγον;*

Ἀπ. *Ὅτι θὰ ἔβγουν ἀπὸ τὰ 5 Ἀδέλφια ἀπὸ τὰ καράβια διὰ νὰ μᾶς διοικήσουν καὶ νὰ εἰρηνεύσουν τὸν λαὸν καὶ νὰ πεταχθεῖ καὶ ὁ Γεράρδης μὲ τὰ τακτικὰ στρατεύματα νὰ εἰρηνεύσῃ τὸν λαόν».*

88. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ι. Καραγιάννης, 11 Ὀκτ. 1831 : «... *καὶ τότε*

Κατατέθηκε ἐπίσης ὅτι σχεδιαζόταν ἡ δολοφονία καὶ ἄλλων παραγόντων τῆς πολιτικῆς ζωῆς πού ἀνῆκαν στὴν καποδιστριακὴ παράταξη[89]· ὡς κυριότερος μάλιστα στόχος θεωροῦνταν ὁ Θ. Κολοκοτρώνης[90]. Γιὰ τὰ πρόσωπα πού ἐπισκέπτονταν τοὺς Γ. καὶ Κ. Μαυρομιχαλαίους μερικὲς καταθέσεις κάνουν διάκριση ἀνάμεσα σὲ Φράγκους καὶ Ἕλληνες. Θὰ μποροῦσε, βέβαια, νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι ἡ διάκριση ὀφειλόταν στὴν ἐνδυμασία καὶ ὄχι στὴν ἐθνικότητα. Τὴν ὑπόθεση αὐτὴ ὅμως σχεδὸν ἀποκλείει ἡ κατάθεση τοῦ γιατροῦ Διονύσιου Πύρρου, πού ἐπίσης μιλάει γιὰ Φράγκους καὶ Ἕλληνες[91].

Τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν Μαυρομιχαλαίων γιὰ σχεδιασμένη ἐπέμβαση τῶν Γάλλων ἐπιβεβαιώνουν καὶ οἱ μαρτυρίες γιὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ στρατηγοῦ Gérard στὴ θέση Πέντε Ἀδέλφια, τὰ ξημερώματα τῆς 27 Σεπτεμβρίου, γιὰ νὰ διαπιστώσει τὴ θέση τῶν γαλλικῶν πλοίων, καθὼς καὶ οἱ κινήσεις τῶν πλοίων αὐτῶν τὴν ἡμέρα τῆς δολοφονίας. Προφανῶς, τὰ γαλλικὰ πλοῖα ἔπρεπε, σύμφωνα μὲ κάποιο σχέδιο, νὰ βρίσκονται σὲ ὁρισμένη θέση καὶ κατάσταση καὶ ἀσφαλῶς αὐτὸ πῆγε νὰ διαπιστώσει ὁ Γάλλος στρατηγός. Σύμφωνα μὲ διάφορες μαρτυρίες, μετὰ τὴ δολοφονία τὰ γαλλικὰ πλοῖα ἄνοιξαν πανιά, τοποθέτησαν τὰ κανόνια τους σὲ θέση μάχης καὶ ἄρχισαν νὰ πλησιάζουν πρὸς τὴν ἀκτή[92].

βλέπομεν ἢ Φραντσέζους θὰ βάλωμεν ἢ τὸν πατέρα μας θὰ κατεβάσωμεν ἀπὸ τὸν Ἵτς Καλὲ νὰ τὸν κάμωμεν ἀρχηγόν».

89. Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, Χατζῆ Ἰμπραὴμ Ἀγάς, 20 Ὀκτ. 1831.

90. Ἀρχεῖο Δ, Ἀργ. Ἀνεμογιάννη, 14 Νοεμ. 1831.

91. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Διον. Πύρρος, 22 Ὀκτ. 1831 καὶ Μ. Σαλένα, 27 Ὀκτ. 1831. Ὁ Διον. Πύρρος ἦταν γνωστὸς ὡς «ἰατροφιλόσοφος» καὶ ὁ ἴδιος δήλωσε στὴν κατάθεσή του ὡς ἐπάγγελμα «ἰατροδιδάσκαλος».

92. Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, Χρ. Τάκος, 24 Ὀκτ. 1831 :

«Ἀπ. *Τὸ πρωΐ, μετὰ τὴν Διάναν, πρὶν ἔβγῃ ὁ ἥλιος, ἦλθε μέσα ὁ Γενεράλης καὶ ἐκοίταξε πρὸς τὰ καράβια καὶ ἀνεχώρησε.*

Ἐρ. *Ἦτον πλησίον τὰ καράβια;*

Ἀπ. *Κατ' ἀρχὰς δὲν ἦτον κοντά. Ἔπειτα ἐτραβοῦντο καὶ ἐσφυροῦσαν καὶ ἐμβῆκαν εἰς γραμμὴν τὰ δύο, τὸ ἄλλο ἦτον ἀπὸ πίσω.*

Ἐρ. *Τί καράβια ἦσαν αὐτά;*

Ἀπ. *Φραντσέζικα».*

Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, Ἀλ. Θεοδώρου, 25 Ὀκτ. 1831: «Ἀπ. *Ὕστερ' ἀπὸ καμπόσαις ὧραις, κοντὰ τὸ μεσημέρι, τότε ἐπλησίασαν καὶ ἄνοιξαν ταῖς μπούκαις».* Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, Β. Μαμούλης, 25 Ὀκτ. 1831 : «Ἀπ. *Ἀφοῦ ἐβάρεσεν ἡ Διάνα ἕως εἰς ἕνα κουάρτο τῆς ὥρας, εἶδα τὰ φραντσέζικα καράβια καὶ ἐμβῆκαν ἕως εἰς τὰ πανιά. Ἔκαμαν μίαν βόλτα, ὡσὰν διὰ νὰ φύγουν πρὸς τὸν Ἵτς Καλὲ καὶ ἔπειτα ἐγύρισαν ὀπίσω, ἔμασαν τὰ πανιὰ καὶ ἄραξαν σιμότερα καὶ ἄνοιξαν τότε τὰ πορτέλια. Ἐπέρασε σχεδὸν ἕνα κουάρτο τῆς ὥρας καὶ ἐγὼ ἐμβῆκα σκοπὸς εἰς τὴν πόρτα τῆς Τάμπιας. Τότε εὐθὺς ἦλθεν ὁ Γενεράλης ὁ Φραντσέζος...».* Σὲ ἄλλη κατάθεσή του, ὁ

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς κινήσεις αὐτὲς τῶν γαλλικῶν πλοίων ποὺ στάθμευαν στὸν κόλπο τοῦ Ναυπλίου, μαθαίνουμε καὶ ἄλλα πολὺ σημαντικὰ πράγματα γιὰ τὸ ρόλο τους, τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατὸ νὰ ὁδηγήσουν στὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ συνωμοσία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια δὲν ἀποκλείεται νὰ ὀργανώθηκε πάνω σ' αὐτὰ τὰ πλοῖα. Ἂν αὐτὴ ἡ ὑπόθεση ἔχει σχέση μὲ τὴν ἀλήθεια, εἶναι εὔκολο νὰ βροῦμε τὰ νήματα τῶν διασυνδέσεων τοῦ ὑδραίικου παράγοντα μὲ τὸ τμῆμα τῆς συνωμοσίας ποὺ ὀργανωνόταν στὸ Ναύπλιο. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη εἶναι ἐξαιρετικὰ διαφωτιστικὲς οἱ καταθέσεις τοῦ Κεφαλλονίτη Μαρίνου Δεσάντη (Marino De Santi) ποὺ κατέθεσε ὅτι σὲ ἕνα γαλλικὸ βρίκι εἶδε, 10-12 ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴ δολοφονία, «Ὑδραίους σημαντικούς». Ἀνακοίνωσε ἐπίσης τὶς ὑποψίες του γιὰ ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὰ γαλλικὰ πλοῖα καὶ στὴν Ὕδρα καὶ γιὰ ἀλληλογραφία ἀνάμεσα στοὺς Ὑδραίους, τὸ Γάλλο ναύαρχο καὶ τὸ Rouen[93]. Γιὰ τὶς ἐπαφὲς αὐτὲς δὲν ὑπάρχει ἄλλη μαρτυρία στὴ δικο-

ἴδιος Χρ. Τάκος (Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, 25 Ὀκτ. 1831) προσθέτει ὅτι μετὰ τὸ μεσημέρι τὰ γαλλικὰ καράβια ἄρχισαν νὰ σφυρίζουν καὶ νὰ μετακινοῦνται. Ἐπίσης, ὁ Ἀνάργ. Λεμπέσης (Ἀρχεῖο Δ, 30 Ὀκτ. 1831) κατέθεσε ὅτι τὴ νύχτα τῆς 27 πρὸς τὴν 28 Σεπτεμβρίου ἄκουσε πρὸς τὸ μέρος τοῦ «Πορτέλου» καὶ τῆς «Ἀρβανιτιᾶς», δηλαδὴ κάτω ἀπὸ τὸν Ἵτς-Καλέ, μιὰ τουφεκιά, εἶδε ἕνα φανάρι καὶ τέσσερεις γαλλικὲς λέμβους μὲ πλῆθος ἀνθρώπους μέσα νὰ κατευθύνονται πρὸς τὰ ἐκεῖ.

Δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ λησμονοῦμε ὅτι, σύμφωνα πάντοτε μὲ κάποιο σχέδιο, ἕνα γαλλικὸ πλοῖο θὰ παραλάμβανε τοὺς δολοφόνους γιὰ νὰ τοὺς μεταφέρει σὲ ἀσφαλὲς μέρος (Δ. Α. Κόκκινος, *ὅ.π.*, σ. 541).

93. Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, 14 Νοεμ. 1831. Ὁ Μ. Δεσάντης εἶχε ἀναλάβει τὴν καθαριότητα τῶν στολῶν τῶν «ὀφφικιαλέων» ρωσικῶν καὶ γαλλικῶν πολεμικῶν, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ἐπισκεπτόταν συχνὰ τὰ καράβια αὐτά. Ἡ κατάθεσή του εἶναι χρήσιμη καὶ ἀρνητικὰ καὶ θετικά : ἀρνητικά, ἐπειδὴ δὲν κατέθεσε νὰ παρατήρησε ὁ,τιδήποτε ἀξιοσημείωτο στὰ ρωσικὰ καὶ θετικά, γιὰ ὅσα κατέθεσε σχετικὰ μὲ τὰ γαλλικὰ καράβια. Στὴν κατάθεση, ἀφοῦ ἀνέφερε ὅτι στὸ γαλλικὸ βρίκι εἶδε «Ὑδραίους σημαντικούς», συνέχισε :

«Ἐρ. *Τί ἤκουσες νὰ λέγουν μέσα εἰς αὐτὸ τὸ πλοῖον;*

Ἀπ. *Μὲ κάτι σεκόντους ὡμιλοῦσα, οἱ ὁποῖοι μ' ἔλεγαν : Τί κάμνει ἐκεῖνος ὁ κογιόνος ὁ Πρεζιδέντες στὸ Ἀνάπλι ἀκόμη δὲν ἔφυγε; Τοὺς ἀπεκρινόμουν κι' ἐγὼ γαλλιστί : αὐτὸς ἦλθε καλεσμένος ἀπὸ τὸ ἔθνος καὶ σταλμένος ἀπὸ ταῖς τρεῖς ποτέντσαις, πῶς θέλεις νὰ φύγῃ τώρα μὲ τὴ συναίνεσιν ἑνός; Τότε αὐτοὶ ἐπανέλαβον ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ λείψει.*

Ἐρ. *Μὲ τί πλοῖον ἐπήγετε ἐπάνω εἰς αὐτὸ τὸ βρίκιον;*

Ἀπ. *Ἐπῆγα μ' ἕνα καΐκι, τὸ ὁποῖον τὸ εἶχε ναυλώσει ὁ Φρειδερῖκος ὁ ἐπιφορτισμένος τὴν προμήθειαν τῶν τροφῶν τῶν γαλλικῶν πλοίων καὶ μέσα εἰς αὐτὸ τὸ πλοῖον ἦτον καὶ ἕνας ἄνθρωπός του ὀνομαζόμενος Παῦλος καὶ συνομιλῶν μ' αὐτὸν εἰς τὸ ταξείδιον περὶ τῶν ταραχῶν τῆς Ἑλλάδος,*

γραφία, χωρὶς αὐτὸ νὰ μειώνει τὴν ἀξία τῶν πληροφοριῶν ποὺ ἔδωσε ὁ Μαρίνος Δεσάντης.

Ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ γιὰ τὸ ρόλο καὶ τὶς δραστηριότητες τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ στὴν ὀργάνωση τῆς ἀντικαποδιστριακῆς κίνησης καὶ τῆς δολοφονίας τοῦ Κυβερνήτη εἶναι ἡ κατάθεση τοῦ Μήτρου Γ. Κυριακόπουλου ἀπὸ τὴν Κορώνη. Τὸ τμῆμα τῆς κατάθεσής του ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι τὸ ἀκόλουθο[94]:

Ἐρ. *Εἰς τὴν Κορώνην ἢ εἰς τὴν Μοθώνην, ὅπου ἦσθε εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχήν, δηλαδὴ πρὶν τῆς δολοφονίας καὶ μετ' αὐτήν, ἐμπορέσατε ν' ἀκούσετε τίποτε, ἢ ἔχετε νὰ μᾶς δώσητε καμμίαν πληροφορίαν ὡς πρὸς τὴν δολοφονίαν τῆς Α.Ε.;*

Ἀπ. *Εἰς τὴν Κορώνην, ἐπειδὴ ὑπῆρχεν τὸ φατριαστικὸν μέρος ὀργανισμένον ἀπὸ τοὺς Γάλλους καὶ ἔχουν ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Σχοινᾶν, ἐκαυχῶντο ὅτι ἤθελαν ἐπιτύχει τοὺς ἀνταρτικοὺς σκοπούς των μὲ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Σπάρτης, εἰς Κιτριαῖς, Ἅλμυρὸν καὶ Καλαμάταν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ παρουσία τοῦ ἐθνικοῦ στόλου καὶ τοῦ Ρικόρδου ἐματαίωσε τὸ ἐπιχείρημά των, ἤρχισαν τότε νὰ καυχῶνται ὅτι ἔχουν καὶ ἄλλο ἐπιχείρημα νὰ δοκιμάσουν καί, ἂν ἐπιτύχουν τοῦ σκοποῦ των, ἐπέτυχαν. Καί, ἐπειδὴ μετ' ὀλίγας ἡμέρας συνέβη ἡ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτου, εἶναι βέβαιον ὅτι αὐτὸς ἦτον ὁ σκοπός τους.*

Ἐρ. *Ποῦ εὑρίσκεται τώρα αὐτὸς ὁ Σχοινᾶς καὶ πῶς ὀνομάζεται;*

Ἀπ. *Μιχαὴλ Σχοινᾶς, Φαναριώτης, καὶ εὑρίσκεται τώρα εἰς τὴν Μοθώνην ὑπερασπιζόμενος μόνον ἀπὸ τοὺς Γάλλους διότι εἰς κανὲν ἄλλο μέρος τοῦ κράτους δὲν τολμᾶ νὰ μεταβῇ.*

. . . . . .

μ' ἔλεγεν ὅτι ὁ Κυβερνήτης πρέπει νὰ λείψῃ διότι ἡ Γαλλία ἐδάνεισε τὴν Ἑλλάδα ἑβδομήντα μιλλιόνια τάληρα διὰ τὴν ἐλευθερίαν της καὶ ὁ Καποδίστριας τὴν τυραννεῖ καὶ θέλει νὰ βάλῃ ρωσσικὴν διοίκησιν καὶ τόσα ἄλλα, τὰ ὁποῖα δὲν ὑπέφερα. Εἶδα ἐπίσης ὅτι αὐτὸς ἔφερε καὶ ἕνα ἀρκετὰ μεγάλον φάκελλον γραμμάτων. Τὸν ἠρώτησα ποίου εἶναι καὶ πρὸς ποῖον τὰ πηγαίνει; καὶ μὲ εἶπεν ὅτι τὰ ἔδωσεν ὁ Ρουὰν καὶ τὰ πηγαίνει εἰς τὸν Διοικητὴν τοῦ βρικίου· μ' εἶπεν προστούτοις ὅτι κάθε ἑβδομάδα ἐπήγαινε τέτοιους φακέλλους γράμματα εἰς τὰ ἐν Ὕδρᾳ εὑρισκόμενα πλοῖα, καὶ τροφὰς καὶ ὅτι ἐπιστρέφοντας τὸν ἔδιδαν καὶ ἐκεῖνοι καὶ τὰ ἔφερνεν ἐδῶ. Ὅταν δ' ἐφθάσαμεν εἰς τὸ γαλλικὸν βρίκιον, ἀφοῦ ἐπῆγε καὶ εἶδε πρῶτα τὸν πλοίαρχον, ἀμέσως ἐμβῆκεν εἰς ἕνα μικρὸν πλοῖον κι' ἐπῆγεν εἰς Ὕδραν. Τὸν ἠρώτησα ποῦ πηγαίνει καὶ μ' εἶπεν ὅτι ὑπάγει εἰς ἕνα φίλον του κατοικοῦντα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μιαούλη. Ἐπιστρέψας δὲ ἀπὸ τὴν στερεὰν ἐμβήκαμεν εἰς τὸ ἴδιον πλοῖον καὶ ἤλθαμεν εἰς Ναύπλιον. Εἰς τὸν δρόμον δὲ πάλιν ἐπαρατήρησα ὁποῦ εἶχεν ἕνα ἄλλον φάκελλον γραμμάτων, τὸν ὁποῖον μ' εἶπεν ὅτι τὸν ἔφερνεν εἰς τὸν Ναύαρχον Γάλλον καὶ τὸν Ἀντιπρέσβυν».

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὰ ἀσφαλῶς ἐνδιαφέροντα γιὰ τὴν ἀνάκριση ἄτομα Φρειδερίκος καὶ Παῦλος, ἢ δὲν ἀνακρίθηκαν, ἢ, ἂν ἀνακρίθηκαν, οἱ καταθέσεις τους δὲν μᾶς εἶναι ἀκόμη γνωστές.

94. Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, Μῆτρος Γ. Κυριακόπουλος, 15 Ἰαν. 1832.

'Απ. *Εἰς τὴν ἰδίαν ἐπαρχίαν τῆς Κορώνης αὐτοὶ οἱ συνωμόται μετὰ τοῦ Σχοινᾶ περιφερόμενοι ἔλεγον : «Εἰς ὀλίγας ἡμέρας θὰ ἰδῆτε ἂν ὑπάρχῃ κυβέρνησις ἢ ὄχι. καὶ χαρὰ εἰς ἐσᾶς, ἂν ὑψώσετε σημαίαν γαλλικήν, διότι τότε θέλετε σωθῇ, ἀλλέως θὰ πάθετε ὅσα δὲν ἐλπίζετε»... στὴν Μοθώνην μὲ εἶπαν πολλοὶ Μοθωναῖοι ὅτι δὶς καὶ τρὶς πρὸ καιροῦ ἐφήμισαν οἱ Γάλλοι ὅτι ἐσκότωσαν τὸν Καποδίστριαν εἰς τὸ Ναύπλιον μὲ ἄλλους πολλούς.*

Αὐτὰ κατέθεσε ὁ Μῆτρος Γ. Κυριακόπουλος καὶ πρόσθεσε ὅτι, ὅταν ἔφτασε ἡ εἴδηση τῆς δολοφονίας, ὁ διοικητὴς τῶν Μεσσηνιακῶν φρουρίων ἔκλαιγε στὸ «κατάστημα τοῦ Γκενεράλε, ἀρχηγοῦ τοῦ γαλλικοῦ στρατοπέδου», ὁ ὁποῖος, γιὰ νὰ τὸν παρηγορήσει, τοῦ ἔλεγε : «τώρα θὰ σιάσουν καλύτερα τὰ πράγματα καὶ ἔχω ἕτοιμον ἓν μπαταλλιόν, ὡς καὶ τὰ κανόνια, ὁποῦ εἶχαν εἰς τὸ Μισοχώρι ἑτοιμασμένα, διὰ νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς τὸ Ναύπλιον».

Εἶναι ἀρκετὲς καὶ ἀπὸ ποικίλες κατευθύνσεις οἱ καταθέσεις ποὺ μαρτυροῦν γιὰ τὸ ρόλο τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ γαλλικοῦ στόλου, ποὺ στάθμευε στὰ ἑλληνικὰ νερά, στὴν ὀργάνωση τῆς συνωμοσίας γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια[95]. Φαίνεται μάλιστα πὼς ἡ συνωμοσία εἶχε εὐρὺ καὶ συγκεκριμένο χαρακτήρα ἀνάμεσα στοὺς Γάλλους ἀξιωματικοὺς τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος· αὐτοὶ ἴσως ὀργάνωσαν καὶ τὴ συνωμοσία ἀνάμεσα σὲ Ἕλληνες ἀντικαποδιστριακούς. Καὶ βέβαια, ὅπως ἀναφέρεται καὶ πιὸ πάνω, δὲν μένουν πολλὲς ἀμφιβολίες ὅτι ὁ γαλλικὸς παράγοντας εἶχε ἀναλάβει τὴ σύνδεση τῆς ἀποκλεισμένης Ὕδρας μὲ τοὺς ἀντικαποδιστριακοὺς τῆς Πελοποννήσου.

Μέσα στὸ ἴδιο αὐτὸ πλαίσιο τῆς σύνδεσης τῆς Ὕδρας μὲ τοὺς Γάλλους γιὰ τὴ δολοφονία ἢ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ Ι. Καποδίστρια, μιὰ σύνδεση ποὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑποδήλωνε καὶ μιὰ γενικότερη πολιτικὴ συνεργασία, πρέπει νὰ ἐνταχθοῦν καὶ ἄλλες χαρακτηριστικὲς ἐνέργειες τοῦ γαλλικοῦ στόλου, ὅπως ὅτι γαλλικὰ πλοῖα μετέφεραν τοὺς Ν. Παπαλεξόπουλο, Σπ. Σπηλιωτόπουλο, Ἐμμ. Βούλγαρη κ.ἄ. στὴ Μάνη, γιὰ νὰ βοηθήσουν τὴ στάση, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ξανὰ στὴν Ὕδρα[96]· γαλλικὰ ἐπίσης

95. Ὁ ρόλος τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ γαλλικοῦ στόλου στὰ ἀντικαποδιστριακὰ κινήματα καὶ στάσεις μᾶς εἶναι ἀρκετὰ γνωστός. Ἡ γενικότερη πολιτικὴ ποὺ ὑπηρετοῦσε ὁ γαλλικὸς στρατὸς μὲ τὴν παρουσία του στὴν Ἑλλάδα γίνεται σαφὴς καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι οἱ Γάλλοι ἐπωφελήθηκαν ἀπὸ τὴ στάση τῆς Μάνης γιὰ νὰ καταλάβουν τὴν Καλαμάτα καὶ ἐπιχείρησαν νὰ καταλάβουν καὶ τὸ Νησὶ (σημ. Μεσσήνη). Γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Καλαμάτας ἀπὸ τὸν Guéhéneuc καὶ τὰ ἐπεισόδια τοῦ Νησιοῦ βλ. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, *Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας*, ἀρ. 9, ἀρ. ἐγγρ. 1536, 1537, 1538, 1539, 1540 καὶ 1541· βλ. ἐπίσης Θ. Κολοκοτρώνη, *ὅ.π.*, σ. 181 - 182.

96. Ἀρχεῖο Δ, Ι. Σοῦτσος, 14 Νοεμ. 1831.

πλοῖα μετέφεραν στὴν Ὕδρα καὶ πληρεξούσιους τῆς ἀντικαποδιστριακῆς παράταξης ποὺ ἐκλέγονταν ἢ ὁρίζονταν παράνομα[97].

Ἀρκετὰ ἀμφισβητήσιμη ἀφήνεται ἀπὸ τὴν προανάκριση ἡ συμμετοχὴ στὴ συνωμοσία τοῦ Γάλλου πρεσβευτῆ Rouen : τὸ ὅτι ὁ Γ. Μαυρομιχάλης κατέφυγε στὴ γαλλικὴ πρεσβεία ἀποδεικνύει περισσότερο τὴ συνολικότερη γαλλικὴ συμμετοχὴ καὶ λιγότερο τὴ συμμετοχὴ τοῦ Rouen στὴ συνωμοσία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη. Ἄλλωστε, ὁ Γ. Μαυρομιχάλης, πρὶν καταφύγει στὴ γαλλικὴ πρεσβεία, κατέφυγε στὸ σπίτι τοῦ Βαλλιάνου[98], ἐνῶ τὸ σχέδιο, τὸ ὁποῖο προφανῶς δὲν λειτούργησε, πρόβλεπε νὰ καταφύγουν οἱ δολοφόνοι στὸ σπίτι τοῦ στρατηγοῦ Gérard, ἀπὸ ὅπου, ὅπως ξέρουμε, θὰ φυγαδεύονταν μὲ γαλλικὸ πλοῖο. Οὔτε ἡ ἀποστολὴ τῆς ἀλληλογραφίας ἀπὸ τὸ Rouen στὸ διοικητὴ τῆς γαλλικῆς μοίρας μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει στοιχεῖο ἐνδεικτικὸ γιὰ τὴν ἐνοχὴ τοῦ Γάλλου πρεσβευτῆ στὴ δολοφονία. Ἀντίθετα, εἶναι ἐνδεικτικὰ τὸ ὅτι δὲν ἤθελε νὰ παραδώσει τὸ Γ. Μαυρομιχάλη καὶ τὸν Ι. Καραγιάννη παρὰ μόνο στὴν Ἐθνοσυνέλευση[99], ἡ περιποίηση ποὺ ἔγινε στὰ δυὸ αὐτὰ ἄτομα, ὅταν κατέφυγαν στὴ γαλλικὴ πρεσβεία[100], καθὼς καὶ τὸ ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Rouen πῆγε καὶ παρέλαβε τὴ σύζυγο τοῦ διερμηνέα τῆς πρεσβείας Καρατζᾶ λίγο μετὰ τὴ δολοφονία γιὰ νὰ τὴν ὁδηγήσει στὴν πρεσβεία καὶ μάλιστα ὕστερα ἀπὸ μεσολάβηση τοῦ Ἀντ. Καλαμογδάρτη[101].

Ἀσφαλῶς, ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς γνώριζε τὴν πολιτικὴ τῆς κυβέρνησής του[102] καὶ ἦταν πληροφορημένος γιὰ τὶς συνωμοτικὲς ἐνέργειες

97. Ἀρχεῖο Δ, Ἀνδρ. Κομνηνὸς καὶ Π. Παπατσώνης, 14 Νοεμ. 1831.

98. Ἀρχεῖο Μ, «Ἀπόσπασμα...» καὶ Ν. Δ. Κασομούλης, *ὅ.π.*, σ. 440.

99. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ι. Καραγιάννης, 9 Ὀκτ. 1831· ἀρχεῖο Μ, ἀρ. ἐγγρ. 1277.

100. Ἀρχεῖο Δ, Ι. Καραγιάννης, 9 Ὀκτ. 1831: «Μᾶς ἔβαλαν εἰς ἕνα ὀνδὰν καὶ μᾶς ἔφεραν κότες, καφέ, φαγιά, κρασί, νὰ φᾶμεν».

101. Ἀρχεῖο Δ, Ν. Ζαβιτσάνος, 2 Ὀκτ. 1831 : «Μετὰ ταῦτα ἦλθεν ἔφιππος ὁ νέος τοῦ Καλαμογδάρτη καὶ ἐπῆγεν εἰς τοῦ κυρίου Καραντσᾶ καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἢ μετὰ ἓν τέταρτον τῆς ὥρας ἦλθεν ὁ Κύριος Ρουὰν καὶ ἐπῆρε τὴν γυναῖκα τοῦ Καραντσᾶ καὶ ἔφυγεν».

102. Εἶναι δύσκολο νὰ συμφωνήσει κανεὶς μὲ τὴν ἄποψη πὼς ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ ἀπέναντι στὸν Καποδίστρια μεταβλήθηκε ριζικὰ μετὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ Ἰουλίου 1830 στὴ Γαλλία (Γ. Θ. Κολοκοτρώνης, *ὅ.π.*, σ. 208 καὶ 211, Χρ. Βυζάντιος, *ὅ.π.*, σ. 259 κ.ἀ.), γιατὶ γνωρίζουμε μὲ ἀναμφισβήτητα στοιχεῖα πὼς οἱ στόχοι τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς ἦταν οἱ ἴδιοι καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν πολιτικὴ μεταβολὴ τοῦ Ἰουλίου (Β. Κρεμμυδᾶς, *ὅ.π.*). Δὲν ἀποκλείεται ὅμως τὰ πράγματα νὰ ὠθήθηκαν πρὸς βίαιες λύσεις, ἐπειδὴ ἡ Γαλλία ἔβλεπε τὴν πολιτική της νὰ ἀποτυγχάνει στὴν Ἑλλάδα καὶ κύριο ἐμπόδιο θεωροῦσε τὸν Κυβερνήτη. Ἴσως μάλιστα ἡ ἐξέλιξη τῶν γεγονότων νὰ μὴν εἶναι ἄσχετη μὲ μιὰ σημαντικὴ πληροφορία,

στὴν Ἑλλάδα ποὺ εἶχαν γιὰ στόχο τὴ ζωὴ τοῦ Ι. Καποδίστρια. Ἀπὸ τὶς ἀνακρίσεις ὅμως καὶ τὶς καταθέσεις, τουλάχιστο αὐτὲς ποὺ γνωρίζουμε ὡς τώρα, δὲν προκύπτει σαφὴς καὶ ἐνεργὸς συμμετοχή του στὴ συνωμοσία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη, πράγμα ποὺ δὲν θὰ ἦταν ἰδιαίτερα περίεργο.

Πάντως, ὁ βαθμὸς συμμετοχῆς τοῦ Γάλλου πρεσβευτῆ Rouen ἔχει μικρὴ σημασία, ἀφοῦ ὁ γαλλικὸς στρατὸς καὶ ὁ στόλος δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐνεργοῦσαν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ γενικότερη κυβερνητικὴ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας. Καὶ ἀπὸ τὶς ἀνακρίσεις γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια ἀποδείχτηκε ὅτι ὁ γαλλικὸς στρατὸς καὶ ἡ γαλλικὴ μοίρα ἔπαιξαν τὸν κυριότερο ρόλο στὴν ὀργάνωση τῆς συνωμοσίας.

η. *Οἱ Ὑδραῖοι*

Ἡ ἀνάκριση, παρὰ τὴν ἔκτασή της σὲ πρόσωπα καὶ σὲ οὐσία, δὲν ἀποκάλυψε παρὰ ἐλάχιστα σημεῖα προσέγγισης στὴν Ὕδρα. Κάποιες ἀόριστες μαρτυρίες γιὰ τὶς συνωμοτικὲς ἀντικαποδιστριακὲς δραστηριότητες προσθέτουν βέβαια σημαντικὲς γνώσεις στὰ ὅσα, ἀρκετά, γνωρίζουμε κιόλας, ἀλλὰ δὲν φωτίζουν τὸ ρόλο τῶν Ὑδραίων στὸ εἰδικὸ θέμα τῆς συνωμοσίας γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη. Ἡ ἀνάκριση δὲν ἔφτασε ὡς τοὺς Ὑδραίους, ἐπειδὴ αὐτὸ ἦταν περίπου ἀδύνατο : ἡ Ὕδρα ἦταν ἀποκλεισμένη καὶ ὁποιαδήποτε πρόσκληση τοῦ ἀνακριτῆ σὲ πρόσωπα ποὺ ἔμεναν στὴν Ὕδρα γιὰ νὰ καταθέσουν θὰ ἔμενε χωρὶς ἀνταπόκριση, ἐνῶ μιὰ μετάβαση τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνακριτῆ ἐκεῖ ἦταν ἀδιανόητη. Ἄλλωστε, ὅσο ὁ γαλλικὸς στόλος ἐξασφάλιζε, ἐνδεχομένως, τὶς συνωμοτικὲς ἐπικοινωνίες τῆς Ὕδρας μὲ τὴ στεριά, ἄλλο τόσο ἀπομόνωνε τὴν Ὕδρα ἀπὸ τοὺς χώρους τῆς κυβερνητικῆς δραστηριότητας, ὅπως βέβαια ἀπομόνωνε καὶ τὴν κυβέρνηση ἀπὸ τὴν Ὕδρα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, τὰ μόνα πρόσωπα ποὺ ἦταν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν Ὕδρα καὶ ταυτόχρονα στὴ διάθεση τῆς προανάκρισης, ἐπειδὴ εἶχαν συλληφθεῖ καὶ φυλακιστεῖ, δηλαδὴ οἱ Ν. Παπαλεξόπουλος καὶ Σπ. Σπηλιωτόπουλος ἀρνήθηκαν νὰ ἀπαντήσουν στὰ ἐρωτήματα τοῦ ἀνακριτῆ[103].

σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Ι. Καποδίστριας σχεδίαζε νὰ στρατολογήσει ἑλβετικὰ στρατεύματα γιὰ νὰ βοηθήσουν τὴ στρατιωτικὴ δράση τῶν Ἑλλήνων. (Τὴν πληροφορία, ἡ ὁποία στηρίζεται σὲ ἀρχειακὲς πηγές, ἀνακοίνωσε ὁ Ἑλβετὸς καθηγητὴς Olivier Reverdin σὲ ὁμιλία του στὸ Ἐθνικὸ καὶ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιο στὶς 26 Ἀπριλίου 1977).

103. Ἀρχεῖο Δ, Ν. Παπαλεξόπουλος καὶ Σπ. Σπηλιωτόπουλος, 14 Νοεμ. 1831.

Ἔτσι, ἡ πιὸ σημαντικὴ πληροφορία γιὰ τὸ ρόλο τῶν Ὑδραίων στὴ συνωμοσία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη παραμένει αὐτὴ ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἀποστολὴ ἑνὸς ἀτόμου ἀπὸ τὰ γαλλικὰ πλοῖα στὴν Ὕδρα, γιὰ τὴν ὁποία μιλήσαμε[104]. Βέβαια, ἡ ἐπικοινωνία τῆς Ὕδρας μὲ τὴ στεριὰ δὲν παρουσίαζε πολὺ μεγάλες δυσχέρειες, ἀλλὰ ἦταν περίπου ἀδύνατη ἡ ἀπευθείας ἐπικοινωνία μὲ τὸ Ναύπλιο, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴ θάλασσα[105]. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε, ἀποχτάει ἰδιαίτερη σημασία ἡ πληροφορία γιὰ ἐνδεχόμενη συνωμοτικὴ σύνδεση τῆς Ὕδρας μὲ τὸ Ναύπλιο μέσω τῶν γαλλικῶν πλοίων. Ἡ παρουσία «Ὑδραίων σημαντικῶν» στὸ γαλλικὸ βρίκι ἐπιτρέπει κάθε ὑποψία γι' αὐτό.

Μιὰ ἄλλη, ἔμμεση, ἔνδειξη γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῆς Ὕδρας στὴ συνωμοσία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι τὸ ὅτι τὴν ἑπομένη τῆς δολοφονίας μερικοὶ γνωστοὶ καὶ σημαίνοντες ἀντικαποδιστριακοὶ ποὺ εἶχαν καταφύγει στὴν Ὕδρα, εἴτε ἀπὸ μόνοι τους, εἴτε μὲ διαταγὴ τῆς ἀστυνομίας, εἴτε ἐπειδὴ εἶχαν ἐκλεγεῖ ὡς ἀντικαποδιστριακοὶ πληρεξούσιοι στὶς ἐπαρχίες τους, δοκίμασαν νὰ ἐπιστρέψουν στὸ Ναύπλιο, ἀλλὰ ἡ ἀστυνομία τοὺς συνέλαβε καὶ τοὺς φυλάκισε στὸ Μπούρτζι. Πρόκειται γιὰ τοὺς Ν. Παπαλεξόπουλο. Σπ. Σπηλιωτόπουλο, Π. Παπατσώνη καὶ ἄλλους[106]. Ὅπως ξέρουμε κιόλας, οἱ Ν. Παπαλεξό-

104. Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, Μαρίνος Δεσάντης, 14 Νοεμ. 1831. Βλ. καὶ τὴ σημείωση 93.

105. Ἴσως μάλιστα πρέπει νὰ ὑποθέσουμε πὼς γινόταν κυρίως ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἂν ἕνα περιστατικὸ ποὺ συνέβη στὶς 26 Σεπτεμβρίου 1831 μποροῦσε νὰ εἶχε κάποια σχέση μὲ τὶς συνωμοτικὲς ἐπαφὲς τῆς Ὕδρας : τὴν ἡμέρα ἐκείνη μιὰ γολέττα τοῦ πολεμικοῦ στόλου συνέλαβε μιὰ βάρκα ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὴν Ὕδρα καὶ κατευθυνόταν στὴν Ἀθήνα. Οἱ ἐπιβαίνοντες μετέφεραν γράμματα, τὰ ὁποῖα πέταξαν στὴ θάλασσα καὶ τὰ συνέλεξε ἡ γολέττα. Ἀπὸ τὶς καταθέσεις τους δὲν διαφωτίζεται ὁ ρόλος τῆς Ὕδρας, ἀλλὰ οὔτε ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα ποὺ τοὺς ὑποβλήθηκαν φαίνεται νὰ περιέχονταν στὶς ἐπιστολὲς ἐπιβαρυντικὰ στοιχεῖα γιὰ τοὺς Ὑδραίους (Ἀρχεῖο Δ, Ι. Ἀποστόλου, Ἀναστ. Μπαλάνος, Γκίκας Μελαχροινός, Κυριάκος Χατσῆ Ἀλέξη καὶ Ι. Χατσῆ Μελέτης, 26 Σεπτ. 1831. Αὐτοὶ ἦταν οἱ ἐπιβάτες τῆς βάρκας. Οἱ καταθέσεις τους δὲν περιλαμβάνονται στοὺς πίνακες Ι καὶ ΙΙ, ἐπειδὴ ἔγιναν πρὶν ἀπὸ τὴ δολοφονία καὶ δὲν ἔχουν σχέση μ' αὐτήν). Ὁ Κάρπος Παπαδόπουλος, *ὅ.π.*, σ. 189, γράφει τὰ ἑξῆς γιὰ τὴν ἐπικοινωνία τῆς Ὕδρας μὲ τὴ στεριά : «Ὁ Σατανὰς δὲ (ἐννοεῖ τὸν Ἀλ. Μαυροκορδάτο), ἔχων συνεχῆ ἀλληλογραφίαν διὰ ἁλιευτικῶν πλοιαρίων μὲ τὸ δολοφόνον παράρτημα τοῦτο τῆς σπείρας του καὶ βλέπων τὴν βραδύτητα τῆς στυγερῆς πράξεώς του, ἀπείλησε αὐτὸ μὲ τὴν ἀπώλειαν τῆς ζωῆς του, ἂν δὲν ἐπιταχύνουν τὸ ἔργον».

106. Ἀρχεῖο Δ, Π. Παπατσώνης, Γ. Ροδιώτης, Ι. Σοῦτσος, Σπυρ. Σπηλιωτόπουλος, Ν. Παπαλεξόπουλος - Ι. Σοῦτσος (σὲ ἀντιπαράσταση), Ν. Παπαλεξόπουλος, Ἀνδρ. Κομνηνὸς

πουλος καὶ Σπ. Σπηλιωτόπουλος, μαζὶ μὲ ἄλλους, εἶχαν λάβει μέρος στὴ στάση τῆς Μάνης, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Ὕδρα μὲ ὑδραίικα πλοῖα[107], ὅπου καὶ ἐπέστρεψαν μὲ γαλλικό.

Πάντως, ἡ προσπάθεια μερικῶν ἀπὸ τοὺς σημαίνοντες ἀντικαποδιστριακοὺς νὰ ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὴν Ὕδρα στὸ Ναύπλιο τὴν ἑπομένη τῆς δολοφονίας δὲν θὰ ὑποδήλωνε ἀναγκαστικὰ συμμετοχή τους στὴ συνωμοσία γιὰ τὴ δολοφονία, ἂν καὶ ἄλλες ἐνέργειές τους δὲν τοὺς εἶχαν καταστήσει ὕποπτους.

Ὑπάρχει ἐπίσης καὶ ἡ πληροφορία πὼς οἱ Ὑδραῖοι ἀπὸ παλαιότερα σχεδίαζαν τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια καὶ ὅτι τρεῖς μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴ δολοφονία εἶχαν ὑποσχεθεῖ στὸν Πετρόμπεη 500 τάληρα γιὰ νὰ ὀργανώσει τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη «εἰς τὸν περίπατον»[108]. Ἄλλοι πάλι κατέθεσαν ὅτι εἶχαν παρακολουθήσει ἀόριστες καὶ ἀκατάληπτες συζητήσεις στὸ σκοτάδι γιὰ κάποια δολοφονία στὸν περίπατο[109].

θ. *Ὁ ρόλος τῆς Ἀγγλίας*

Ἡ νεοελληνικὴ ἱστοριογραφία, ὅταν δὲν δέχεται τὴ δολοφονία ὡς προσωπικὴ ἐκδίκηση, τείνει νὰ θεωρήσει ὡς κύριο ὑπεύθυνο τὴν Ἀγγλία καὶ τὴν πολιτική της. Ἐντούτοις, στὴν προανάκριση δὲν προέκυψαν οὐσιαστικὲς ὑποψίες γιὰ ὁποιαδήποτε ἀνάμιξη τοῦ ἀγγλικοῦ παράγοντα

καὶ Β. Γ. Ἀντωνόπουλος, 14 Νοεμ. 1831. Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, *ὅ.π.*, σ. 185, γράφει γι' αὐτὰ τὰ πρόσωπα : «Εἰς τὴν Ὕδραν, μόλις ἔμαθαν ὅτι ὁ Κυβερνήτης ἐσκοτώθηκεν, ἐκίνησαν ὁ Σπηλιωτόπουλος καὶ Παπαλεξόπουλος καὶ ἄλλοι καὶ ἔτρεξαν εἰς τὸ Ἀνάπλι διὰ νὰ κάμουν ὅ,τι θέλουν καὶ νὰ βάλουν εἰς ταραχήν. Τοὺς ἐπιάσαμε καὶ τοὺς ἐβάλαμε στὸ Καστέλι».

107. Ἀρχεῖο Δ, Ι. Σοῦτσος, 14 Νοεμ. 1831 : «Καθ' ὅσον ἔμαθα εἰς Ὕδραν, ἐπαγγελματικῶς, μὲ ἔγγραφα τοῦ Κοινοῦ τῆς Ὕδρας, ἦτον ἐφωδιασμένος ὁ Ἐμμανουήλ, ἀδελφὸς τοῦ Δημητρίου Βούλγαρη, ἔπειτα μετ' αὐτοῦ ἦσαν καὶ διάφοροι ἄλλοι, ἀγνοῶ ὑπὸ ποῖον τίτλον, ὡς ὁ Σπηλιωτόπουλος, Παπαλεξόπουλος, ἕνας ἄλλος νέος, τὸν ὁποῖον δὲν γνωρίζω, ἄλλος νέος, Ἀνδρέας νομίζω, Παπαθανασόπουλος καὶ ἄλλοι». Ὁ Κάρπος Παπαδόπουλος, *ὅ.π.*, σ. 189, πού ἦταν Φρούραρχος Ναυπλίου στὴν περίοδο ἐκείνη, θεωρεῖ τὸ Ν. Παπαλεξόπουλου (τὸν ὁποῖο ἀπὸ παραδρομὴ ὀνομάζει Σπύρο) μέλος τῆς «μυστικῆς ἑταιρίας» πού εἶχε γιὰ σκοπὸ νὰ δολοφονήσει τὸν Κυβερνήτη : «Ἐν τούτοις, ἐξαγριωθεὶς πάλιν ὁ Σατανάς, σχημάτισε πάλιν μυστικὴν ἑταιρίαν ἐν τῇ ἰδίᾳ πρωτευούσῃ παρὰ τῶν Κυρίων Ἀνδρέα Καλαμογδάρτη, Ἀναστάσιον Λόντον, Παπαλεξόπουλο Σπύρο, Κωνσταντίνον καὶ Γεώργιον Μαυρομιχάλην, εἰς οὕς ἀνέθεσε νὰ πράξουν τὴν στυγερὰν δολοφονίαν τοῦ Κυβερνήτου».

108. Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, Λυμπεράκης Γιαννακόπουλος, 26 Νοεμ. 1831.

109. Ἀρχεῖα Α καὶ Δ, Π. Γ. Ρόδιος, 29 Ἰαν. 1832 καὶ Χ. Οἰκονομίδης, 27 Ἰαν. 1832.

στὴ συνωμοσία γιὰ τὴ δολοφονία. Ἡ μόνη σχετικὴ μαρτυρία, ἀόριστη κι αὐτή, προέρχεται ἀπὸ τὸν Ι. Καραγιάννη, ὁ ὁποῖος κατέθεσε ὅτι οἱ Γ. καὶ Κ. Μαυρομιχάλης τοῦ ἔλεγαν : «Ἡμεῖς ἔχομεν ἀκόμη καὶ νὰ φάγωμεν καὶ νὰ πίωμεν[110] καί, ἂν δὲν ἤμεθα συναγροικισμένοι μὲ τὰ γράμματα καὶ ὁρκισμένοι μὲ τὸν Πολιτάρχην, μὲ τὸν Καλαμογδάρτην, μὲ τὸν Λόντον καὶ μὲ τοὺς Ἰγγλέζους καὶ Φραντσέζους, ἀπεφασίζαμεν ποτὲ νὰ κάμωμεν κανὲν τέτοιο πράγμα»[111];

Εἶναι ἐπίσης ἀξιοπρόσεκτο ὅτι οἱ σύγχρονοι μὲ τὰ γεγονότα ἀπομνημονευματογράφοι δὲν κατηγοροῦν τοὺς Ἄγγλους ὡς κύριους ὑπεύθυνους γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς συνωμοσίας· μερικοὶ μόνο θεωροῦν βέβαιο ὅτι ἡ ἀγγλικὴ πρεσβεία γνώριζε τὶς προετοιμασίες γιὰ τὴ δολοφονία καὶ τὶς ἐνθάρρυνε. Ἡ ἀπόδοση στοὺς Ἄγγλους ρόλου πρωταγωνιστῆ στὴν προετοιμασία εἶναι ἔργο μεταγενέστερων ἱστορικῶν, οἱ ὁποῖοι ἑρμήνευσαν τὰ γεγονότα ὄχι ὕστερα ἀπὸ μελέτη τῶν πηγῶν, ἀλλὰ μὲ βάση πολιτικὲς ἀνάγκες τῆς στιγμῆς. Ἀνάλογη ἄλλωστε ἔννοια ἔχει καὶ ἡ ἀπόδοση στὴ δολοφονία τοῦ χαρακτήρα μιᾶς προσωπικῆς ἐκδίκησης.

Ἀσφαλῶς, δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλλουμε ὅτι οἱ Ἄγγλοι ποὺ βρίσκονταν στὴν Ἑλλάδα (πρεσβεία, στόλος κλπ.) γνώριζαν τὴν ὕπαρξη τῆς συνωμοσίας ποὺ προετοίμαζε τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ τὴν ἐνθάρρυναν[112], ἀλλὰ ὁποιαδήποτε ἐνεργὸς συμμετοχή τους, εἴτε στὴ συνωμοσία, εἴτε στὴν προετοιμασία τῆς δολοφονίας πρέπει, γιὰ τὴν ὥρα, νὰ θεωρεῖται ἐντελῶς ἀμφίβολη. Ἐκεῖνο ποὺ δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται ἀμφίβολο εἶναι ὅτι ὁ ἀγγλικὸς παράγοντας θὰ τήρησε εὐμενὴ στάση ἀπέναντι στὴ συνωμοσία, ἐπειδὴ ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ Ι. Καποδίστρια ἀπὸ τὴν ἐξουσία ἐξυπηρετοῦσε τὰ ἀγγλικὰ συμφέροντα στὴν Ἑλλάδα.

110. Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ ἀναφερθοῦν ὅσα σχετικὰ ἰσχυρίζεται γιὰ τοὺς Γ. καὶ Κ. Μαυρομιχαλαίους ὁ Ι. Μακρυγιάννης, *ὅ.π.*, σ. 311: «Τοὺς πλάκωσαν οἱ δανεισταί τους, τοὺς γύρευαν τὸ δικό τους. Δὲν εἶχαν οὔτε ψωμὶ νὰ φᾶνε».

111. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ι. Καραγιάννης, 11 Ὀκτ. 1831.

112. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ι. Καραγιάννη (Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, 11 Ὀκτ. 1831) ποὺ κατέθεσε ὅσα ἀναφέρθηκαν προηγουμένως, γιὰ γνώση τῆς συνωμοσίας καὶ ἐνθάρρυνσή της μιλάει καὶ ὁ Δ. Γ. Δημητρακάκης στὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματά του, ὅπως ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ι. Βλαχογιάννη στοῦ Ν. Δ. Κασομούλη, *ὅ.π.*, σελ. 434. Ἀκόμη πιὸ ἀξιόλογη εἶναι ἡ πληροφορία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Ἄγγλος πρεσβευτὴς Dawkins εἶχε συστήσει στὸν Κυβερνήτη νὰ προσέχει γιὰ τὴν προσωπική του ἀσφάλεια, γιατὶ κινδύνευε ἡ ζωή του (Δ. Α. Κόκκινος, *ὅ.π.*, σ. 519).

Προκαλεῖ πάντως ἐντύπωση ἡ ἀφάνταστα πενιχρὴ πληροφόρηση τῆς ἀγγλικῆς κυβέρνησης ἀπὸ τοὺς ἐδῶ ἀντιπροσώπους της, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς δημοσιευμένες περιλήψεις τῶν Ἀγγλικῶν Ἀρχείων. Ἔτσι, στὶς 7/19 Ὀκτωβρίου 1831, ὁ Dawkins πληροφόρησε τὸν Palmerston ὅτι οἱ δυὸ Μαυρομιχαλαῖοι «ἐνήργησαν ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας», προφανῶς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ διάφορα σχέδια ποὺ ὑπῆρχαν γιὰ τὴ δολοφονία καὶ ποὺ εἶχαν περιέλθει σὲ γνώση τῆς ἀστυνομίας, ὅπως ἀντιφάσκοντας ἰσχυρίζεται ὁ ἴδιος[113]. Γιὰ πράξη προσωπικῆς ἐκδίκησης μιλάει καὶ ὁ Ἄγγλος πρόξενος στὴν Πάτρα Crowe σὲ γράμμα του στὸν Palmerston στὶς 5/17 Ὀκτωβρίου 1831[114].

7. Ἡ κυβερνητικὴ στάση καὶ τὰ ἐπακόλουθα τῆς δολοφονίας

Οἱ ἀνακρίσεις γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια ἔδειξαν, ἀπὸ ὅσο μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε μὲ τὶς πληροφορίες ποὺ διαθέτουμε, μὲ ἀρκετὴ σαφήνεια ὅτι ἄμεσος στόχος τῆς συνωμοσίας δὲν ἦταν ἡ πραξικοπηματικὴ κατάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοὺς ἀντικαποδιστριακοὺς μὲ τὴ βοήθεια τῶν Γάλλων· ἂν ὑπῆρχε τέτοιο σχέδιο, κάποιες πληροφορίες θὰ εἶχαν ἀσφαλῶς διαρρεύσει. Ἀντίθετα μάλιστα, φαίνεται ὅτι τὸ πρῶτο ποὺ ἐνδιέφερε ἦταν ἡ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἀφήνονταν στὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων, ἐπειδὴ οἱ συνωμότες πίστευαν ἴσως ὅτι τὸ μόνο ἐμπόδιο ἦταν ὁ Κυβερνήτης καὶ ὅτι ἡ συνέχεια θὰ ἦταν γι' αὐτοὺς εὔκολη. Ἀπὸ τὶς καταθέσεις τῶν προσώπων ποὺ ἦταν σὲ θέση νὰ γνωρίζουν τὰ σχέδια τῶν συνωμοτῶν προκύπτει ὅτι ἡ ἀναμενόμενη στρατιωτικὴ ἐπέμβαση τῶν Γάλλων στὸ Ναύπλιο θὰ εἶχε γιὰ στόχο τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας γιὰ ἕνα διάστημα ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Γάλλους μὲ σκοπὸ νὰ «εἰρηνεύσουν τὸν λαόν»[115]. Ἄλλωστε, σύμφωνα μὲ αὐτὰ ποὺ ἔλεγαν οἱ Γ. καὶ Κ. Μαυρομιχαλαῖοι δὲν ἀποκλειόταν ἡ ἀνάθεση τῆς ἐξουσίας στοὺς Γάλλους[116], χωρὶς βέβαια νὰ ἀποκλείεται αὐτὰ νὰ ἦταν ἐπιθυμίες τῆς οἰκογένειας Μαυρομιχάλη καὶ ὄχι σχέδια τῆς συνωμοσίας.

113. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, *Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας*, ἀρ. 9, ἀρ. ἐγγρ. 1546.

114. Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, *Μνημεῖα ἑλληνικῆς ἱστορίας*, ἀρ. 9, ἀρ. ἐγγρ. 1619.

115. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ι. Καραγιάννης, 11 Ὀκτ. 1831 : «Ὅτι θὰ ἔβγουν [οἱ Γάλλοι] ἀπὸ τὰ Πέντε Ἀδέλφια ἀπὸ τὰ καράβια διὰ νὰ μᾶς διοικήσουν καὶ νὰ εἰρηνεύσουν τὸν λαόν...».

116. Ἀρχεῖα Δ καὶ Κ, Ι. Καραγιάννης, 11 Ὀκτ. 1831 : «... καὶ τότε βλέπομεν ἢ Φραντσέζους θὰ βάλωμεν ἢ τὸν πατέρα μας θὰ κατεβάσωμεν ἀπὸ τὸν Ἰτσκαλὲ νὰ τὸν κάμωμεν ἀρχηγόν».

Ὅλα αὐτὰ πάντως, καὶ ἰδιαίτερα ἡ ἀναμονὴ γιὰ μιὰ στρατιωτικὴ ἐπέμβαση τῶν Γάλλων μὲ σκοπὸ νὰ τηρηθεῖ ἡ τάξη, σημαίνουν πὼς οἱ ὀργανωτὲς τῆς δολοφονίας ἀνέμεναν τὴν ἐκδήλωση ταραχῶν ἀπὸ τοὺς καποδιστριακοὺς ἐναντίον τους, πράγμα ποὺ θὰ διευκόλυνε τὴ γαλλικὴ ἐπέμβαση. Σύμφωνα μάλιστα μὲ ὁρισμένες πληροφορίες ἀναμενόταν ἐμφύλιος πόλεμος[117].

Ὡστόσο, τὰ πράγματα δὲν ἐξελίχτηκαν ὅπως περίμεναν οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Κυβερνήτη καὶ τὸ σχέδιο ἄρχισε νὰ μὴ λειτουργεῖ σωστὰ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ μετὰ τὴ δολοφονία, ὅταν ὁ Πολιτάρχης Π. Κακλαμάνος, ὕστερα ἀπὸ μιὰ νύχτα κραιπάλης ποὺ πέρασε σὲ σπίτι κοινῶν γυναικῶν, δὲν μπόρεσε νὰ συγκεντρώσει τοὺς στρατιῶτες του καὶ νὰ φτάσει ἔγκαιρα στοὺς γύρω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνα δρόμους, ὥστε νὰ διευκολύνει τὴ φυγὴ τῶν δολοφόνων πρὸς τὰ Πέντε Ἀδέλφια, ἀπὸ ὅπου προφανῶς, ὅπως εἴδαμε, θὰ τοὺς παραλάμβανε γαλλικὸ πλοῖο γιὰ νὰ τοὺς μεταφέρει σὲ ἀσφαλὲς μέρος[118]. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι γνωστό : ὁ Κ. Μαυρομιχάλης σκοτώθηκε ἐπιτόπου καὶ οἱ ἄλλοι τρεῖς βρέθηκαν σχεδὸν ἀμέσως στὰ χέρια τῶν ἀρχῶν, ἐνῶ οἱ Ι. Καραγιάννης καὶ Ἀνδρ. Γεωργίου ἔδωσαν στὶς ἀνακριτικὲς ἀρχὲς τὶς πιὸ σημαντικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ συνωμοσία καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς δολοφονίας.

Τελικά, ἡ ἀνωμαλία, ἀπὸ τὴν ὁποία οἱ συνωμότες περίμεναν νὰ δημιουργηθοῦν οἱ συνθῆκες γιὰ νὰ καταλυθεῖ τὸ καποδιστριακὸ κράτος, δὲν ἔγινε, ἴσως ἐπειδὴ καμιὰ ἀπὸ τὶς ἀντίπαλες παρατάξεις δὲν γνώριζε ἀκριβῶς τὴ δύναμη καὶ τὰ σχέδια τῆς ἄλλης[119], ἴσως ἐπειδὴ βασικοὶ παράγοντες τῆς συνωμοσίας δὲν ἔφεραν σὲ πέρας τὸ ἔργο ποὺ ἐνδεχομένως τοὺς εἶχε ἀνατεθεῖ[120]. Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πρῶτες ἐκδηλώσεις

117. Σ' αὐτὴ τὴ συζήτηση σὲ ἕνα σκοτεινὸ κατώι, γιὰ τὴν ὁποία μιλήσαμε, ἀκούστηκαν καὶ τὰ ἑξῆς γιὰ τὸ τί θὰ συνέβαινε μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη στὸν περίπατο : «... τρέχομεν εἰς τὴν ὁπλοθήκην θ' ἀρχίσῃ ὁ πόλεμος καί, ἂν κατὰ περίστασιν δὲν ὑπερισχύσωμεν, τότε βάζομεν φωτιὰ καὶ ὅπως ἔλθῃ ἂς ἔλθῃ» (Ἀρχεῖο Δ, Χρ. Οἰκονομίδης, 27 Ἰαν. 1832 καὶ Π. Γ. Ρόδιος, 29 Ἰαν. 1832).

118. Βλ. καὶ Δ. Α. Κόκκινου, *ὅ.π.*, σ. 524 καὶ 527.

119. Ὁ Δ. Α. Κόκκινος, *ὅ.π.* σ. 527, γράφει σχετικά : «Οἱ μετέχοντες τῆς συνωμοσίας ἐφοβοῦντο ὅτι ὁ ὑπακούων εἰς τοὺς καποδιστριακοὺς στρατὸς θὰ προέβαινεν εἰς συλλήψεις τῶν ἀντιθέτων καὶ εἰς ὠμότητας. Οἱ δὲ καποδιστριακοὶ δὲν ἐγνώριζον μέχρι ποίου σημείου εἶχε φθάσει ἡ συνωμοσία καὶ ποῖον ἦτο τὸ πρόγραμμά της. Ἐφαντάζοντο ὅτι οἱ μυημένοι εἰς τὸ κίνημα θὰ ὡρμοῦσαν πρὸς τὰ ὑπουργεῖα διὰ νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσίαν καὶ ὅτι αἱ διώξεις καὶ αἱ σφαγαὶ ἦσαν ἀναπόφευκτοι».

120. Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, *ὅ.π.*,

τῶν κατοίκων τῆς πρωτεύουσας, πού εἶχαν καθαρὰ συγκινησιακὸ χαρακτήρα, καὶ ἀπὸ μερικὲς ζωηρὲς ἐκδηλώσεις ἐναντίον τῶν Gérard καὶ Ἀντ. Καλαμογδάρτη, πού περιφέρονταν στὴν πλατεία τοῦ κυβερνητικοῦ μεγάρου καὶ μιλοῦσαν προκλητικά[121], καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀπαίτηση πού ζωηρὰ πρόβαλε στὸ Rouen τὸ συγκεντρωμένο πλῆθος νὰ παραδώσει ἀμέσως τοὺς δολοφόνους, καμιὰ ἄλλη ἐκδήλωση δὲν σημειώθηκε πού νὰ δικαιολογοῦσε ἐπέμβαση ξένου στρατοῦ. Παράλληλα, ἡ ἄμεση ἀνάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τριμελὴ Κυβερνητικὴ Ἐπιτροπή, στὴν ὁποία μετεῖχε καὶ ὁ Ι. Κωλέτης, ἡ σύλληψη τῆς ὁμάδας Ν. Παπαλεξόπουλου καὶ ἡ ἀντίδραση τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ στὰ σχέδια τοῦ στρατηγοῦ Gérard[122] δημιούργησαν ἕνα κλίμα φαινομενικῆς ἰσορροπίας.

Στὴν πραγματικότητα, ἡ σχετικὴ ἠρεμία πού ἐπικράτησε καὶ ἡ ἔλλειψη ἄμεσης ἀντίδρασης ἀπὸ τὴν κυβερνητικὴ πλευρὰ φανερώνει αὐτὸ πού ἀναφέρεται στὴν ἀρχὴ αὐτῆς τῆς μελέτης, ὅτι δηλαδὴ ἡ κυβέρνηση δὲν διέθετε οὐσιαστικὴ ἐξουσία· τὸ ὅτι ἡ ἐξουσία δὲν περιῆλθε ἀμέσως στοὺς ἀντικαποδιστριακοὺς ὀφείλεται κυρίως στὴν ἀδυναμία τους νὰ κινητοποιήσουν ὀργανωμένες δυνάμεις μέσα στὸ Ναύπλιο, καθὼς καὶ στὴν ἀνάθεση τῆς στρατιωτικῆς δράσης στοὺς Γάλλους.

Ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ κυβερνητικὴ στάση ἀπέναντι στοὺς ἔνοχους γιὰ τὴ δολοφονία. Ἡ στάση αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ παρὰ ὡς ἐξαιρετικὰ ἤπια στὴ διάρκεια τῆς προανάκρισης, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα δὲν ἐπιβλήθηκαν ποινὲς ἀπὸ δικαστήρια, ἤ, ὅπως ἀναφέρεται καὶ ἀλλοῦ, «ἡ ὑπόθεσις ἐκοιμήθη δικαστικῶς»[123]. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ θανατικὴ καταδίκη τοῦ Γ. Μαυρομιχάλη καὶ τὶς καταδίκες τοῦ Ι. Καραγιάννη σὲ ἰσόβια καὶ τοῦ Ἀνδρ. Γεωργίου σὲ 10 χρόνια φυλάκιση, τὰ δικαστήρια δὲν ἀσχολήθηκαν πιὰ μὲ τὴν ὑπόθεση τῆς δολοφονίας τοῦ Κυβερνήτη· ἄλλωστε, ὅπως ξέρουμε, οὔτε τακτικὴ ἀνάκριση δὲν διατάχθηκε. Ἀντίθετα μάλιστα, ἡ κυβέρνηση προσπάθησε μὲ ἡμίμετρα καὶ αὐθαίρετη ἐπιβολὴ ποινῶν νὰ παρακάμψει τὴν ὑπόθεση καὶ νὰ ἀποφύγει τὶς ὀξύτητες. Αὐτὴ ἡ κυβερνητικὴ στάση ὑπαγορεύθηκε ἴσως, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ἀνισορροπία στὶς πολιτικὲς σχέσεις πού

σ. 185, γράφει: «Τὸ τακτικὸν ἐστάθηκε πιστὸν εἰς τὸν ὅρκον του καὶ ἐμπόδισε τὴν σφαγὴ καὶ τὴν φωτιά», ἐνῶ, ὅπως ξέρουμε, τὸ σχέδιο τῆς συνωμοσίας ὑπολόγιζε πολὺ στὴν ἐπέμβαση τοῦ τακτικοῦ.

121. Ἀρχεῖο Μ, Γ. Γλαράκης πρὸς Μιχαὴλ Βόδα (Σοῦτσο).

122. Εἴδαμε καὶ πιὸ πάνω ὅτι, ὅπως ἔγραφε ὁ Γ. Γλαράκης στὸ Μιχαὴλ Βόδα (Σοῦτσο) (Ἀρχεῖο Μ., ὅ.π.) τὴν ἑπομένη τῆς δολοφονίας κανένας ἀξιωματικὸς ἢ στρατιώτης δὲν ἤθελε νὰ ἔλθει σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Gérard καὶ Pellion.

123. Δ. Α. Κόκκινος, ὅ.π., σ. 544.

δημιουργοῦνταν φυσιολογικὰ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν πράξη τῆς δολοφονίας, καὶ ἀπὸ τὴν ἔκταση καὶ τὴ σοβαρότητα τῆς συνωμοσίας ποὺ ἀποκαλύπτονταν μὲ τὴν πρόοδο τῆς προανάκρισης. Ἔτσι, ἐνῶ ὁ Ἀναστ. Λόντος καὶ ὁ Ἀντ. Καλαμογδάρτης φυλακίστηκαν χωρὶς δίκη καὶ ἡ ὁμάδα τοῦ Ν. Παπαλεξόπουλου, ἐπίσης χωρὶς δίκη, φυλακίστηκε στὸ Μπούρτζι, ὁ στρατηγὸς Gérard πείστηκε, ὕστερα ἀπὸ πολλὲς προσπάθειες, νὰ παραιτηθεῖ καὶ ὁ Πολιτάρχης Π. Κακλαμάνος, παρὰ τὶς μεγάλες εὐθύνες του, ἁπλῶς ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴ θέση του, ἐπειδὴ ὁ Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν Ρόδιος ἔδειξε γι' αὐτὸν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον[124].

Ἔτσι, ἡ ὑπόθεση τῆς δολοφονίας τοῦ Ι. Καποδίστρια δὲν ἔφτασε στὰ δικαστήρια καὶ ἐπομένως ἡ ἔκταση καὶ ὁ οὐσιαστικὸς ρόλος τῆς συνωμοσίας ἔμειναν στὸ σκότος. Ἀντίθετα μάλιστα ἀφέθηκε νὰ καλλιεργηθεῖ ἡ ἐντύπωση ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα προσωπικῆς διένεξης ἀνάμεσα στὸν Κυβερνήτη καὶ στὴν οἰκογένεια Μαυρομιχάλη, ἐνῶ παρατηρήθηκαν καθυστερήσεις καὶ ἀτέλειες στὴν προανάκριση[125]. Ἀλλὰ καὶ γενικότερα, φαίνεται πὼς ἡ κυβέρνηση εἶχε λόγους νὰ μὴν ἀποκαλύψει τὶς πραγματικὲς διαστάσεις τῆς συνωμοσίας, ὅπως μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ἀπὸ τὴν ἔκθεση γιὰ τὰ γεγονότα, τὴν ὁποία διάβασε στὴν Ε' Ἐθνοσυνέλευση ὁ συμβοηθὸς τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης στὶς 7 Ἰανουαρίου 1832[126], ὅταν δηλαδὴ οἱ ἀνακρίσεις εἶχαν οὐσιαστικὰ περατωθεῖ. Στὴν ἔκθεση αὐτὴ διαπιστώνουμε τὴν προσπάθεια νὰ περιοριστεῖ ἡ ἐνοχὴ στοὺς καταδικασμένους δολοφόνους καὶ νὰ ἀποδοθεῖ καὶ πάλι στὴν Ὕδρα ἡ εὐθύνη γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς συνωμοσίας, ἐνῶ γιὰ τὸ ρόλο τῶν Γάλλων δὲν γίνεται λόγος.

Σ' αὐτὸ ἀκριβῶς, δηλαδὴ στὸ ρόλο τῶν Γάλλων, ἴσως νὰ ὀφείλεται ἡ κυβερνητικὴ προσπάθεια νὰ ἐπιβληθεῖ σιωπὴ σχετικὰ μὲ τὴν ἔκταση τῆς συνωμοσίας. Μιὰ προσαγωγὴ σὲ δίκη, τοῦ Gérard π.χ., θὰ ὁδηγοῦσε στὴν ἀποκάλυψη καὶ τῶν σχεδίων τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ νὰ ἐπέμβει δυναμικὰ καὶ νὰ καταλάβει τὴν ἐξουσία, πράγμα ποὺ θὰ δυσχέραινε τὶς σχέσεις τοῦ νεαροῦ ἑλληνικοῦ κράτους μὲ τὴ Γαλλία καὶ θὰ ὄξυνε τὸν ἀνταγωνισμὸ ἀνάμεσα στὶς τρεῖς μεγάλες δυνάμεις μὲ ἀπρόβλεπτες συνέπειες γιὰ τὴν τρυφερὴ ἀκόμη ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία. Ἄλλωστε, εἶναι πολὺ ἀμφίβολο ἂν ὁ ντόπιος, ὁ ἑλληνικός, φιλογαλλικὸς παράγοντας θὰ ἐπέτρεπε τὴν ἀποκάλυψη τοῦ πραγματικοῦ ρόλου τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα, τῆς ἐπιβολῆς δηλαδὴ μιᾶς σκόπιμης

124. Δ. Α. Κόκκινος, *ὅ.π.*, σ. 541. Βλ. καὶ τὴ σημ. 15, στὴ σελ. 236.

125. Ἀρχεῖο Κ, Ν. Γ. Παγκαλάκης πρὸς Γ. Γλαράκη, 13 Νοεμ. 1831.

126. Βλ. Π. Κ. Ἐνεπεκίδη, *ὅ.π.*, σ. 233 - 247.

σιωπῆς πρέπει νὰ ἑρμηνευθεῖ ἡ χαρακτηριστικὴ εὐκολία, μὲ τὴν ὁποία οἱ ἐδῶ ξένοι διπλωμάτες πληροφοροῦσαν τὶς κυβερνήσεις τους ὅτι ἡ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια δὲν ἦταν παρὰ μιὰ πράξη προσωπικῆς ἐκδίκησης[127]. Καὶ δὲν πρέπει νὰ μὴν παρατηρήσουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ τὴ σύμφωνη ἑρμηνεία ἑλληνικῆς κυβέρνησης καὶ ξένων διπλωματῶν.

8. Ἀνακεφαλαίωση

Ἡ σύνταξη τῆς μελέτης αὐτῆς ὑπαγορεύθηκε ἀπὸ ποικίλους λόγους : πρόκειται γιὰ μιὰ πολιτικὴ δολοφονία πρώτου μεγέθους σὲ βάρος τοῦ ἀρχηγοῦ ἑνὸς νεαροῦ κράτους, ποὺ δημιουργήθηκε σὲ μιὰ ἐξαιρετικὰ εὐαίσθητη ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν διεθνῶν ἀνταγωνισμῶν, περιοχή· πρόκειται ἐπίσης γιὰ τὴ μελέτη γνωστῶν καὶ ἄγνωστων ὡς τώρα ἀρχειακῶν πηγῶν, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀναδύεται μιὰ ἱστορικὴ πραγματικότητα ἀρκετὰ διαφορετικὴ ἀπ' αὐτὴν ποὺ γνωρίζαμε.

Ἡ νεοελληνικὴ ἱστοριογραφία, μὲ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, δὲν φάνηκε νὰ δίνει ἰδιαίτερη σημασία στὸ γεγονὸς τῆς δολοφονίας τοῦ Ι. Καποδίστρια καὶ ἔτεινε νὰ τὴν ἀποδίδει σὲ κίνητρα προσωπικῶν ἀντιθέσεων, συνεχίζοντας ἔτσι καὶ ἀναπαράγοντας τὴν ἐπίσημη κυβερνητικὴ ἄποψη τοῦ 1832, ἡ ὁποία εἶχε ὑπαγορευθεῖ ἀπὸ πολιτικὴ σκοπιμότητα. Τὸ ὅτι ἡ ἱστοριογραφία μας ἀπέφυγε ὡς τώρα νὰ προσφύγει στὴ μελέτη τῶν πηγῶν γιὰ τὴν ἑρμηνεία τοῦ γεγονότος αὐτοῦ σχετίζεται μὲ τὴν ἐπιθυμία καὶ τὴν τάση της, τάση ἰδεολογικὴ καὶ πολιτική, νὰ μὴν ἀποκαλυφθοῦν οἱ ἀντιθέσεις, ἐγγενεῖς καὶ ἐπείσακτες, ποὺ ἔφτασαν σὲ μιὰ τέτοια ὀξύτητα, ὥστε νὰ καταλήξουν στὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη. Βέβαια, ἡ νεοελληνικὴ ἱστοριογραφία δὲν παρέλειψε νὰ ἐντάξει τὴ δολοφονία στὸ γενικὸ πολιτικὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς καὶ αὐτὸ θὰ ἦταν μιὰ σημαντικὴ προσφορά, ἂν ἡ πολιτικὴ ἀντίθεση δὲν ἑρμηνευόταν μὲ τὴν προσωπικὴ ἐκδίκηση.

Ἀπὸ ὅσα, σύμφωνα μὲ τὸ προανακριτικὸ ὑλικό, ἔχουν προκύψει ὡς τώρα δὲν μένει καμιὰ ἀμφιβολία ὅτι στὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια συμπυκνώνονται οἱ κοινωνικὲς ἀντιθέσεις τοῦ νεοελλα-

127. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς τῶν Dawkins καὶ Crowe πρὸς τὸν Palmerston, ποὺ ἀναφέρονται ἀλλοῦ (σημ. 114 καὶ 115, σελ. 274), πρέπει νὰ προστεθεῖ ἐδῶ ὅτι καὶ ἡ αὐστριακὴ πρεσβεία τῆς Κωνσταντινούπολης, σὲ ἔκθεσή της στὶς 25 Ὀκτωβρίου 1831, ἐντάσσει βέβαια τὴ δολοφονία στὸ συνολικὸ πολιτικὸ κλίμα, ἀλλὰ τὴ θεωρεῖ «ἀποτέλεσμα ἰδιωτικῆς ἐκδικήσεως τῆς οἰκογενείας τῶν Μαυρομιχαλῶν» (Γ. Ν. Φιλάρτετος, *Ξενοκρατία καὶ βασιλεία ἐν Ἑλλάδι 1821 - 1897*, Ἀθ. 1973, σ. 61).

δικοῦ χώρου, ὅπως δημιουργήθηκαν κάτω ἀπὸ νέους οἰκονομικοὺς ὅρους στὸ τέλος τοῦ 18ου καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰώνα καὶ ὀξύνθηκαν στὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης, καὶ οἱ διεθνεῖς ἀνταγωνισμοὶ γιὰ τὸν ἔλεγχο στὸν ἀπὸ στρατηγικὴ ἄποψη ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ χῶρο τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους, ποὺ ἡ ἀνεξαρτησία του φαινόταν νὰ εἶναι, ἀκόμη τὸ 1831, ὑπὸ αἵρεση.

Ἀπὸ ἄλλες μελέτες ἔχει ἀποδειχτεῖ ὅτι ἡ ἀποστολὴ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ στὴν Πελοπόννησο εἶχε βέβαια γιὰ σκοπὸ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ ἐκεῖ τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ ταυτόχρονα ἀποτέλεσε μιὰ δυναμικὴ παρουσία ποὺ ἀπέβλεπε στὴν ἐνίσχυση τῶν γαλλικῶν συμφερόντων στὸ νέο κράτος, κυρίως μὲ τὸν ἔλεγχο στὸν τακτικὸ στρατό. Ὁ ρόλος τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ στὴν ὀργάνωση τῆς συνωμοσίας γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια ἐπιβεβαίωσε παλαιότερες ἀντιθέσεις ποὺ εἶχαν δημιουργηθεῖ ἀνάμεσα στὸν Κυβερνήτη καὶ στὸ γαλλικὸ στρατὸ σχετικὰ μὲ τὴν ὀργάνωση τοῦ ἑλληνικοῦ τακτικοῦ στρατοῦ[128] καὶ ἀποκάλυψε τὴν εὐρύτερη πολιτικὴ σημασία τῆς γαλλικῆς στρατιωτικῆς παρουσίας στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο. Τὰ ἐξαιρετικὰ ἰσχυρὰ ἐρείσματα ποὺ δημιούργησε ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἀνάμεσα στοὺς ντόπιους πολιτικοὺς παράγοντες καὶ ὁ ρόλος του στὴν ἰσχυροποίηση τῆς ἀντικαποδιστριακῆς ἀντιπολίτευσης δείχνει καθαρὰ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς γιὰ τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο γινόταν προσπάθεια νὰ ὑλοποιηθεῖ αὐτὸ τὸ ἐνδιαφέρον μέσω τῆς στρατιωτικῆς παρουσίας.

Βέβαια, εἶναι εὔλογο νὰ διατυπωθεῖ τὸ ἐρώτημα : ἀφοῦ εἶχε γίνει σαφὲς πὼς ἡ στιγμὴ γιὰ τὴν ὁριστικὴ λύση τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος, μὲ τὴν πλήρη ἀνεξαρτησία, τὴν ὁριστικοποίηση κάποιων συνόρων καὶ τὴν ἐκλογὴ ἐνδεχομένως νέου ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους δὲν ἦταν μακριὰ καὶ ἑπομένως ἡ Γαλλία εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ διεκδικήσει τὴν ἐνίσχυση τῆς πολιτικῆς της θέσης στὴν Ἑλλάδα στὶς σχετικὲς διαπραγματεύσεις, γιατί προτίμησε νὰ ἐμπλακεῖ σὲ ἕνα τέτοιο γεγονός, ὅπως εἶναι μιὰ πολιτικὴ δολοφονία μὲ στόχο τὸν ἀρχηγὸ τοῦ κράτους; Ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ δὲν εἶναι δύσκολη : ὅποιος κι' ἂν θὰ ἦταν ὁ νέος ἀρχηγὸς τοῦ κράτους, ἦταν συμφερότερο γιὰ τὴ γαλλικὴ πολιτικὴ νὰ βρεῖ μὲ τὴν ἄφιξή του ἐδῶ μιὰ δημιουργημένη κατάσταση μὲ ἀποκατα-

128. Γιὰ τὰ ζητήματα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ὀργάνωση τοῦ ἑλληνικοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, τὶς προσπάθειες τοῦ στρατηγοῦ Maison πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, τὴ γαλλικὴ οἰκονομικὴ βοήθεια καὶ τὴν πολιτικὴ τοῦ Κυβερνήτη βλ. Β. Κρεμμυδᾶ, *ὅ.π.*

στημένο στὸν κρατικὸ μηχανισμὸ τὸν ντόπιο γαλλόφιλο παράγοντα. Καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι τὰ πιὸ σημαντικὰ πρόσωπα ποὺ ἔλαβαν μέρος στὴ συνωμοσία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ι. Καποδίστρια ἦταν ἀπὸ τοὺς πιὸ γνωστοὺς παράγοντες τοῦ λεγόμενου γαλλικοῦ κόμματος ἢ ποὺ γιὰ λόγους προσωπικῶν συμφερόντων, συνδέθηκαν μὲ τὸ γαλλικὸ στρατὸ καὶ ὑπηρέτησαν τοὺς σκοποὺς τῆς παρουσίας του.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι δυνατὸ νὰ γεννηθεῖ τὸ ἐρώτημα γιατί ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ δὲν ἀντέδρασε στὴ δραστηριότητα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Αὐτὸ συνέβη ἀσφαλῶς, ἐπειδὴ ὁ Κυβερνήτης ἦταν ἀντίπαλος καὶ τῆς ἀγγλόφιλης μερίδας στὴν Ἑλλάδα· ἑπομένως, ἡ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη, ποὺ ἦταν ὁ σκοπὸς τῆς συνωμοσίας, ἐξυπηρετοῦσε καὶ τὴν ἀγγλικὴ πολιτική, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν τροπὴ ποὺ θὰ ἔπαιρναν τὰ πράγματα στὴ συνέχεια. Ἄλλωστε, δὲν συνέβη σπάνια στὴν ἱστορία δυὸ ἀνταγωνιζόμενες δυνάμεις νὰ συνεργαστοῦν γιὰ ἕνα συγκεκριμένο σκοπό, πρὶν συγκρουσθοῦν γιὰ τὶς συνέπειες. Καὶ προκύπτει βέβαια ἀπὸ τὴν προανάκριση ὅτι ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τοῦ ἀγγλικοῦ παράγοντα στὴ συνωμοσία γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη ἦταν πολὺ ἀμφίβολη. Ἂν μάλιστα δεχτοῦμε ὅτι ὁ ρόλος τοῦ ἀγγλόφιλου ὑδραίικου παράγοντα στὴ συνωμοσία ἦταν πρωταρχικός, πράγμα ποὺ δὲν προέκυψε μὲ σαφήνεια ἀπὸ τὴν προανάκριση, πάλι οἱ διασυνδέσεις ἔγιναν μέσω τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι, γιὰ μιὰ στιγμή, καὶ κάτω ἀπὸ μιὰ συγκεκριμένη πολιτικὴ πίεση, ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἐπέτρεψε στὸ γαλλικὸ στρατὸ νὰ ἐλέγχει τὸ σύνολο τῶν ἐξουσιαστικῶν στοιχείων τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, ἀκόμη καὶ τὰ δικά της στηρίγματα.

Ὡστόσο, δὲν πρέπει νὰ νομιστεῖ ὅτι ἡ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη ἦταν μιὰ πράξη μὲ τόσο στενὴ ἔννοια, ὥστε νὰ ἐντάσσεται στὸ πλαίσιο τῶν ἑλληνικῶν κομματικῶν ἀνταγωνισμῶν. Ἂν προσέξουμε περισσότερο τὰ πρόσωπα ποὺ πρωταγωνίστησαν στὴν ὀργάνωση τῆς συνωμοσίας, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι ἡ δολοφονία ἦταν ἡ ἐπισφράγιση γενικότερων συγκρούσεων γιὰ τὴν ἄσκηση καὶ τὸν ἔλεγχο τῆς ἐξουσίας. Οἱ βασικοὶ παράγοντες τῆς συνωμοσίας, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν οἰκονομική τους ἰσχὺ — ἀστοὶ γαιοκτήμονες καὶ ἐφοπλιστές, μαζὶ μὲ ὁρισμένους διανοούμενους — διέθεταν καὶ διοικητική, δηλαδὴ πολιτική, ἰσχύ, τὴν ὁποία προσπάθησε νὰ ἐκμηδενίσει τὸ καποδιστριακὸ κράτος. Στὴν οὐσία ἦταν βασικοὶ παράγοντες τῆς κοσμοπολίτικης — ἀλλοῦ ἔχει ὀνομαστεῖ μὴ ἐθνικὴ — ἀστικῆς τάξης καὶ τῆς ντόπιας διοικητικῆς ὀλιγαρχίας, οἱ ὁποῖοι εἶχαν βγεῖ νικητὲς ἀπὸ τὴν ἰδεολογικὴ — καὶ ὄχι μόνο ἰδεολογικὴ — σύγκρουση στὴ διάρκεια τῆς Ἐπανάστασης. Ἑπομένως, διαπιστώνουμε ὅτι αὐτὴ

ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομικὴ καὶ διοικητικὴ ὀλιγαρχία ἀναζήτησε στηρίγματα στὸν ξένο παράγοντα καὶ μάλιστα σ' αὐτὸν ποὺ ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἡ παρουσία του στὴν Ἑλλάδα ἦταν δυναμική, δηλαδὴ στρατιωτική, γιὰ νὰ ἀποκατασταθεῖ στὴν ἐξουσία, χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὑπόψη ἡ μερίδα τῆς ἐξουσίας ποὺ ὁ ξένος παράγοντας θὰ ζητοῦσε νὰ λάβει γιὰ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ εἶχε προσφέρει[129].

Πάντως, ἀπὸ τὸ σχῆμα τῆς σύγκρουσης ποὺ περιγράφεται προηγουμένως δὲν πρέπει νὰ συμπεράνουμε ἀναγκαστικὰ πὼς ὁ Ι. Καποδίστριας ἦταν ἐκπρόσωπος τῆς ἐθνικῆς ἀστικῆς τάξης. Ἡ ἑρμηνεία τῆς κοινωνικῆς καὶ ἰδεολογικῆς ὑπόστασης τοῦ καποδιστριακοῦ κράτους ξεφεύγει ἀπὸ τὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς μελέτης. Ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει περισσότερο εἶναι ὅτι ὁ Ι. Καποδίστριας εἶχε περιορίσει στὸ ἐλάχιστο, στὴν πραγματικότητα εἶχε ἀφαιρέσει, τὴν ἐξουσία ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ κατὰ τεκμήριο καὶ ἀπὸ παράδοση τὴν ἀσκοῦσαν ἢ ὄφειλαν νὰ τὴν ἀσκοῦν. Ἡ δολοφονία του ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς σύγκρουσης σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο, καθὼς καὶ στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ξένων ἐπιρροῶν καὶ συμφερόντων[130].

Βασίλης Κρεμμυδᾶς

129. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποία οἱ δύο Μαυρομιχαλαῖοι ἔβλεπαν στὴν ἐξουσία, μετὰ τὴ δολοφονία, εἴτε τὸν Πετρόμπεη, εἴτε τοὺς Γάλλους, ὅπως εἴδαμε πιὸ πάνω. Ἄλλωστε, οἱ παλαιοὶ δεσμοὶ τῆς οἰκογένειας Μαυρομιχάλη μὲ τὴ Γαλλία εἶναι γνωστοί. Σχετικὰ βλ. Β. Κρεμμυδᾶ, *ὅ.π.*, σ. 98 καὶ Pellion, *ὅ.π.*, σ. 237.

130. Εἶναι ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουσα ἡ ἑρμηνεία τοῦ Μέντελσον - Μπαρτόλντυ, *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως*, Ἀθ. 1955, σ. 214, γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη, παρὰ τὸ μεροληπτικό της χαρακτήρα: «Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ δράση τῆς ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τοῦ Κυβερνήτου ἐμψυχωνόταν ἀπὸ τὴν Ἀγγλία καὶ τὴ Γαλλία, κι ἀκόμα — μετὰ τὴν Ἰουλιανὴ Ἐπανάσταση — ἀπὸ τὴν δημοκρατικὴ ἐπιτροπὴ ποὺ εἶχε τὴν ἕδρα της στὸ Παρίσι. Ἡ διάσταση τοῦ Καποδίστρια μὲ τοὺς μικροὺς φεουδάρχες ποὺ κατατυραννοῦσαν τὸ λαό, ἐπέτεινε ἀκόμα περισσότερο τὸ ἀντιπολιτευτικὸ ρεῦμα. Ἡ προσπάθεια τοῦ Καποδίστρια ν' ἀχρηστεύσει τὴν ἐξουσία τους, νὰ καταβάλει καὶ νὰ ἐξαλείψει τὶς τοπικὲς ἐπιρροὲς καὶ νὰ ἐξαναγκάσει σὲ ἀδράνεια τὰ ταραχοποιὰ στοιχεῖα ἐπέπρωτο στὸ τέλος νὰ τὸν ὁδηγήσει στὸν τάφο κάτω ἀπὸ τὰ δολοφονικὰ πλήγματα τῶν ἐκπροσώπων τῶν τζακιῶν τοῦ Μοριᾶ Μαυρομιχαλαίων». Ἀνάλογη εἶναι ἡ ἄποψη καὶ τοῦ André Papadopoulo — Vrétos, *ὅ.π.*, σ. 25: «La mort de Capodistrias fut arrêtée par les ambitieux oligarques de la Grèce, au moment même où cet illustre citoyen venait d'y mettre le pied». Ἀκριβῶς στὴν ἄλλη ὄχθη βρίσκουμε τὴν ἄποψη τοῦ Γ. Ν. Φιλάρετου, *ὅ.π.*, σελ. 61: «Προσωπικὴ ὅλως ἐκδίκησις ἕνεκα ἐθίμων τῆς Μάνης εἶναι τὸ κύριον αἴτιον τοῦ στυγεροῦ φόνου τοῦ Ἰ. Καποδιστρίου», μιὰ ἄποψη ποὺ ἐπαναλαμβάνεται συχνά, ἀκόμη καὶ σήμερα.